CORNELII NEPOTIS

VITÆ

EXCELLENTIUM

IMPERATORUM

JUXTA EDITIONEM STEREOTYPAM
PARISIENSEM AN. 1816.

NEAPOLI

Ex Typographia in clivulo Divi Marcellini
Num. 3.

FRANCISCUS MASI TYPOCOSMETOR.
1822.

CORNELII NEPOTIS

VITA

A Ger. Joan. Vossio concinnata.

Cornelius Nepos, *et ante Caesaris dictaturam, et eo dictatore, et postea, vixit. Hieronymus in Chronico Eusebiano refert illum ad annum Augusti quartum. Nec cuiquam repugnem, colligenti inde, tum demum divulgare ea coepisse opera, quibus maximè inclaruit. Padi erat accola, teste Plinio, lib.* III, *cap.* XVIII; *unde Catullo epigrammate primo Italus, Ausonio autem, epist.* XXIV, *Gallus vocatur: nempe quia Italia Transpadana diceretur Gallia Togata. De urbe patria quidquam se habere comperti negat Elias Vinetus in Auson. Idyll.* VII. *At Veronensem fuisse in Leandri Alberti Italia lego: uti et in Cosmographia*

optimi atque amicissimi quondam viri, Pauli Merulae. Immo, ex Veronensium historicorum syllabo (quem doctissimus amplissimusque Alexander Becellus, Veronensis urbis Cancellarius, fecit, ac illustrissimus Comes Fernandus Nogarola, vir ut genere, ita litterarum studio, nobilissimus, cum V. Cl. Laurentio Pignorio, atque is mecum communicavit,) intelligo natum fuisse Nepotem in Hostilia, qui Veronensium vicus est, Tacito, Plinio, Cassiodoro, et Antonino in Itinerario memoratus, hodieque ecclesiasticae Veronensium jurisdictioni subditus. Historicus hic Ciceronis amicus familiaris a Gellio vocatur libro XV, *cap.* XXVIII. *Chronica scripsisse testis est idem Gellius, lib.* XXVII, *cap.* XXI. *In his pro triplici tempore,* αιδηλω, μυθικω, και ιστορικω *(de quibus ex Varrone et aliis, libro de Arte historica diximus.) tres videtur scripsisse libros, ac singulis unius temporis narrationem esse complexus. Sanè tres libros fecisse Nepotem, quibus omne aevum comprehenderit, liquidò*

testatur Catullus initio Hendecasyllaborum. Nec historicum tempus ab eo solùm esse tractatum, indicio est illud Ausonii: Apologos Titiani, et Nepotis Chronica, quasi alios apologos (nam et ipsa instar fabularum sunt) ad nobilitatem tuam misi. *Item ex eo, quod Tertullianus in Apologetico adversùs gentes (ubi eum inter antiquitatum commentatores disertim reponit) dicit, haud aliud Saturnum, quàm hominem promulgâsse. Quod etiam Lactantius tradit lib.* I, *cap.* XIII: *Reliquit praeterea libros illustrium virorum, quorum Gellius meminit lib.* II, *cap.* VIII, *et Servius in* I. *Aen. Eorum lib.* I, XV *et* XVI, *citat Charisius. Ex his habemus viginti duos exterarum gentium Imperatores. Ceteris libris egisse de Romanis, haec ejus verba ostendunt in extrema Hannibalis vita:* Sed nos tempus est hujus libri finem facere, et Romanorum explicare Imperatores, quò facilius, collatis utrorumque factis, qui viri praeferendi sint, possit judicari. *Operis ejus genuina inscriptio patet ex ultimis hisce*

praefationis verbis: Quare ad propositum veniemus, et in hoc exponemus libro Vitas excellentium Imperatorum. *Praeter Imperatores, seorsim exarasse librum de regibus, argumento haec erunt, quae Timoleontis vitae subdit*: Hi ferè fuerunt Graeciae gentis duces, qui memoriâ digni videantur, praeter reges. Namque eos attingere nolumus, quòd omnium res gestae separatim sunt relatae. Neque tamen hi admodum sunt multi. *Externi Imperatores, quos habemus, Æmilii esse Probi a multis creduntur. Qui error inde provenit, quòd librario id fuerit nomen, qui vitas eas partim suâ, partim patris et matris manu, scriptas, Theodosio obtulit. Hoc ita esse ostendunt versiculi, qui vitis istis praemitti in MStis solent. Ac nec Æmilium, nec Theodosiani aevi quemquam eorum esse librorum auctorem, abunde arguit pura et Romana dictio. Opinetur aliquis; ut Trogus ab Justino, ita ab Æmilio, qui sub Theodosio vixit, in compendium esse redactum Nepotem. Sed aliud suadet operis concinnitas, et*

illa praefandi ratio, quae est in Epaminondae vita, ac in Pelopida imprimis, ubi brevitatem justam pollicetur. Attamen sententia haec, licèt erronea, minùs periculi habeat, dummodo extra controversiam maneat, Æmilium omnia de purissimis Nepotis fontibus hausisse. Sanè Tulliani esse aevi scriptorem, neque alium quàm Nepotem, tum veterum aliquot librorum indicio cognoscitur; tum etiam, quòd ad Pomponium Atticum (cujus idem rogatu de vita Catonis librum fecit) vitae istae scribantur: utcumque id in quarto miscellaneorum suorum neget Hieronymus. Magius, qui ipsa Nepotis praefatione satis refellitur. Accedit et altera ratio. Nam in his libris ea legere est, quae opus hoc scriptum esse clamant, quo tempore Pompejus, et Cæsar plus poterant quàm libera in republica expediret. Ea Lambinus loca congessit, ut nihil attineat illa hîc reponere. Nec libris istis de viris illustribus solùm persecutus est excellentes Imperatores, sed etiam commentationibus claros. Quod argu-

mentum signat B. Hieronymus, præfatione de scriptoribus ecclesiasticis, ubi Nepotem inter eos refert, quorum exemplo acturus sit de iis qui scribendo claruerunt. Egit autem Nepos, tum de Graecis auctoribus, tum de Latinis. De Graecis, colligo inde, quòd in Dionis vitâ dicat librum se fecisse de illustribus historicis, in quo inter alia tractârit de Philisto historico. De Latinis argumento sunt plurima. Nam de Terentio egisse, ex Suetonio scimus in Terentii vitâ; Donato perperam tributâ. Ad haec, primum de vita Ciceronis librum Gellius citat, lib. XV, *c.* XXVIII. *Eoque ex opere fragmentum Hieronymus adfert, epistolâ ad Pammachium. Immo, verisimile est inde esse tum vitam T. Pomponii Attici, quae extat, tum vitam Catonis, quam istis claudit verbis:* Hujus de vita et moribus plura in eo libro persecuti sumus, quem separatim de eo fecimus rogatu T. Pomponii Attici. Quare studiosos Catonis ad illud volumen relegamus. *Apertè indicat, eo nunc de Catone brevius se agere,*

quia separatim de eodem scripserit. Ergo vita illa Catonis, quam paucis perscriptam habemus, majoris est pars voluminis, in quo Romanorum complurium vitae continerentur. Reliquit etiam Exemplorum libros, quos citant Gellius, lib. VII, *cap.* XVIII, *et Charisius, lib.* I. *Alia quoque ejusdem laudant veteres: sed non item quae ad historiam pertineant. Nam ex epistola ejus ad Ciceronem quaedam Lactantius adfert lib.* III. *Instit. Divin., cap.* XV. *Quemadmodum et Ciceronis ad Nepotem epistolae meminit Tranquillus in Julio, c.* LV; *Ammianus Marcellinus, initio lib.* XXVI; *ac Priscianus, lib.* VIII. *Immo et secundum Ciceronis epistolarum librum ad Nepotem Macrobius citat, lib.* II. *Saturn. cap.* I. *Quòd si quis fragmenta omnia Nepotis desideret, longè iis colligendis priorum vicit industriam Andreas Schottus. Hermolaus Barbarus, castigationibus in Plinii lib.* XV, *cap.* XXIX, *censet libellum de viris illustribus, qui Plinio tribui solet, Cornelii Nepotis esse, haud Plinii. Atque id veteri-*

bus codicibus astrui posse asseverat. Etiam Jani haec Parrhasii sententia fuit. Utrius sit dubitari, ait Vinetus, nec ea de re statuere quidquam ausus est. Immo aliqui, aut Suetonium, aut Tacitum esse auctorem putârunt: ut indicat Gyraldus, dialogismo XXVI. *Sed omnino sunt Sexti Aurelii Victoris, ut satis nunc constat ex editione Andreæ Schotti. Non dubito interim quin pleraque ex Nepote Victor desumpserit. Nam quod Ludovicus Vives, lib.* V. *de tradendis disciplinis, Nepotem ait de Graecis solùm ducibus scripsisse, id satis refellitur verbis Nepotis antea adductis. Vir doctissimus, Jo. Maria Gatanaeus, Commentario in Plinii lib.* IV, *ep.* XXVIII., *quae ad Severum scripta est, etiam Daretem Phrygium a Nepote translatum arbitratur. Nempe decepit eum vulgaris* ἐπιγραφή. *Attamen et hîc aqua hæret Vineto, notis in Ausonii Idyll.* VII. *Negat esse, qui certi aliquid de translatione hac ausit affirmare. Atqui omnes, quibus ullum in hisce litteris judicium est, satis*

vident, nec Daretem illum esse genuinum, nec dictionem ejus Augustaeam sapere aetatem, sed recentiorem multò. Nepotem autem Caes. Augusti obiisse aevo Plinius testatur lib. IX, *c.* XXXIX. *Atque hoc fortasse impulit Genebrardum, ut putaret eum nato jam Christo superstitem fuisse: qui et Jacobum Gualterium, quum primùm tabulas ederet chronographicas, in eam sententiam pertraxit. Sed Nepotem eò usque aetatem prorogasse nemo temerè dixerit, qui tanti eum in. litteris nominis jam, Tullii, Attici, Catulli temporibus, fuisse cogitârit.*

AUCTORIS PRAEFATIO.

Non dubito fore plerosque, Attice, qui hoc genus scripturae leve, et non satis dignum summorum virorum personis judicent, quum relatum legent, quis musicam docuerit Epaminondam, aut in ejus virtutibus commemorari, saltasse eum commodè, scienterque tibiis cantasse. Sed hi erunt ferè, qui, expertes litterarum Græcarum, nihil rectum, nisi quod ipsorum moribus conveniat, putabunt. Hi si didicerint non eadem omnibus esse honesta atque turpia, sed omnia majorum institutis judicari, non admirabuntur, nos in Grajorum virtutibus exponendis mores eorum secutos. Neque enim Cimoni fuit turpe, Atheniensium summo viro, sororem germanam habere in matrimonio, quippe quum cives ejus eodem uterentur instituto; at id quidem nostris moribus nefas habetur. Laudi in Graecia ducitur adolescentulis, quàm plurimos hacere amatores. Nulla Lacedæ-

moni tam est nobilis vidua, quae non ad scenam eat, mercede conducta. Magnis in laudibus totâ fuit Græciâ victorem Olympiæ citari; in scenam verò prodire, et populo esse spectaculo, nemini in eisdem gentibus fuit turpitudini. Quae omnia apud nos partim infamia, partim humilia atque ab honestate remota, ponuntur. Contrà ea pleraque nostris moribus sunt decora, quae apud illos turpia putantur. Quem enim Romanorum pudet uxorem ducere in convivium? aut cujus materfamilias non primum locum tenet ædium, atque in celebritate versatur? Quod multò fit aliter in Graecia: nam neque in convivium adhibetur, nisi propinquorum; neque sedet, nisi in interiore parte ædium, quæ gynaeconitis appellatur, quò nemo accedit, nisi propinqua cognatione conjunctus. Sed plura persequi, tum magnitudo voluminis prohibet, tum festinatio, ut ea explicem, quae exorsus sum. Quare ad propositum veniemus; et in hoc exponemus libro *vitas excellentium Imperatorum.*

CORNELII NEPOTIS

DE VITA

EXCELLENTIUM

IMPERATORUM,

AD TITUM POMPONIUM ATTICUM,

LIBER PRIOR.

I. MILTIADES.

CAP. I. *Miltiades, dux colonorum, in itinere a Lemniis irridetur.*

MILTIADES, Cimonis filius, Atheniensis, quum et antiquitate generis, et gloriâ majorum, et suâ modestiâ, unus omnium maximè floreret, eaque esset aetate, ut non jam solùm de eo bene sperare, sed etiam confidere cives possent sui, talem futurum qualem

cognitum judicârunt; accidit ut Athenienses Chersonesum colonos vellent mittere. Cujus generis cum magnus numerus esset, et multi ejus demigrationis peterent societatem; ex his delecti Delphos deliberatum missi sunt, qui consulerent Apollinem, quo potissimum duce uterentur: nam tum Thraces eas regiones tenebant, cum quibus armis erat dimicandum. His consulentibus nominatim Pythia praecepit, ut Miltiadem sibi imperatorem sumerent; id si fecissent, incepta prospera futura. Hoc oraculi responso, Miltiades cum delecta manu classe Chersonesum profectus, quum accessisset Lemnum, et incolas ejus insulae sub potestatem redigere vellet Atheniensium, idque ut Lemnii sua sponte facerent postulasset, illi irridentes responderunt, tum id se facturos, quum ille, domo navibus proficiscens, vento aquilone venisset Lemnum: hic enim ventus, a septentrionibus oriens, adversum tenet Athenis proficiscentibus. Miltiades, morandi tempus non habens, cursum direxit quò tendebat; pervenitque Chersonesum.

Cap. II. *Miltiades, Chersoneso potitus, Lemnum capit et Cycladas.*

Ibi brevi tempore, barbarorum copiis disjectis, tota regione, quam petierat, potitus, loca castellis idonea communivit, multitudinem, quam secum duxerat in agris collocavit, crebrisque excursionibus locupletavit. Neque minus in ea re prudentiâ, quàm felicitate, adjutus est: nam quum virtute militum devicisset hostium exercitus, summa aequitate res constituit, atque ipse ibidem manere decrevit. Erat enim inter eos dignitate regia, quamvis carebat nomine; neque id magis imperio, quàm justitiâ consecutus. Neque eo seciùs Atheniensibus, a quibus erat profectus, officia praestabat. Quibus rebus fiebat, ut non minus eorum voluntate perpetuò imperium obtineret, qui miserant, quàm illorum, cum quibus erat profectus. Chersoneso tali modo constitutâ, Lemnum revertitur, et ex pacto postulat, ut sibi urbem tradant. Illi enim dixerant, quum ven-

to boreâ domo profectus eò pervenisset, sese dedituros: se autem domum Chersonesi habere. Cares, qui tum Lemnum incolebant, etsi praeter opinionem res ceciderat, tamen non dicto, sed secundâ fortunâ adversariorum capti, resistere ausi non sunt, atque ex insula demigrârunt. Pari felicitate ceteras insulas, quae Cyclades nominantur, sub Atheniensium redegit potestatem.

Cap. III. *Dario Scythis bellum inferente, Miltiades, pontis custos, consilium dat excutiendae dominationis Persicæ, sed ab Histiæô impeditur.*

Isdem temporibus, Persarum rex Darius, ex Asia in Europam exercitu trajecto, Scythis bellum inferre decrevit: pontem fecit in Istro flumine; quà copias traduceret; ejus pontis, dum ipse abesset, custodes reliquit principes, quos secum ex Ionia et Æolide duxerat, quibus singulis ipsarum urbium perpetua dederat im-

peria. Sic enim putavit facillimè se Graecâ linguâ loquentes, qui Asiam incolerent, sub sua retenturum potestate, si amicis suis oppida tuenda tradidisset, quibus, se oppresso, nulla spes salutis relinqueretur. In hoc fuit tum numero Miltiades, cui illa custodia crederetur. Hic, quum crebri afferrent nuntii male rem gerere Darium, premique ab Scythis, Miltiades hortatus est pontis custodes, ne a fortunâ datam occasionem liberandae Græciae dimitterent; nam si cum his copiis, quas secum transportaverat, interiisset Darius, non solùm Europam fore tutam, sed etiam eos, qui Asiam incolerent Graeci genere, liberos a Persarum futuros dominatione et periculo: et id facile effici posse; ponte enim rescisso, regem vel hostium ferro, vel inopiâ, paucis diebus interiturum. Ad hoc consilium quum plerique accederent, Histiaeus Milesius, ne res conficeretur, obstitit, dicens, non idem ipsis, qui summas imperii tenerent, expedire et multitudini, quòd Darii regno ipsorum niteretur dominatio; quo extincto, ipsos potestate expulsos civi-

bus suis poenas daturos. Itaque adeo se abhorrere a ceterorum consilio, ut nihil putet ipsis utilius, quam confirmari regnum Persarum. Hujus quum sententiam plurimi essent secuti, Miltiades, non dubitans, tam multis consciis, ad regis aures consilia sua perventura, Chersonesum reliquit, ac rursus Athenas demigravit; cujus ratio etsi non valuit, tamen magnopere est laudanda, quum amicior omnium libertati, quam suae fuerit dominationi.

Cap. IV. *Dario rege in Græcos movente, auctor suis est Miltiades ut obviam hosti eant.*

Darius autem quum ex Europa in Asiam redisset, hortantibus amicis ut Graeciam redigeret in suam potestatem, classem quingentarum navium comparavit, eique Datim praefecit, et Artaphernem; hisque ducenta peditum millia et decem equitum dedit: caussam interserens se hostem esse Atheniensibus, quod eorum auxilio Iones Sardas expugnassent, suaque praesidia

interfecissent. Praefecti regii, classe ad Euboeam appulsa, celeriter Eretriam ceperunt, omnesque ejus gentis cives abreptos in Asiam ad regem miserunt. Inde ad Atticam accesserunt, ac suas copias in campum Marathona deduxerunt. Is abest ab oppido circiter millia passuum decem. Hoc tumultu Athenienses tam propinquo, tamque magno permoti, auxilium nusquam, nisi a Lacedaemoniis petiverunt; Philippidemque, cursorem ejus generis, qui hemerodromi vocantur, Lacedaemonem miserunt, ut nuntiaret quàm celeri opus esset auxilio. Domi autem creati decem Praetores, qui exercitui praeessent; in eis Miltiades: inter quos magna fuit contentio, utrùm moenibus se defenderent, an obviam irent hostibus, acieque decernerent. Unus Miltiades màximè nitebatur, ut primo quoque tempore castra fierent. Id si factum esset, et civibus animum accessurum, quum viderent de eorum virtute non desperari, et hostes eadem re fore tardiores, si animadverterent auderi adversus se tam exiguis copiis dimicare,

Cap. V. *Miltiades ante sociorum adventum Darium vincit Marathonia pugna.*

Hoc in tempore nulla civitas Atheniensibus auxilio fuit praeter Plataeensium; ea mille misit militum. Itaque horum adventu decem millia armatorum completa sunt; quae manus mirabili flagrabat pugnandi cupiditate: quo factum est, ut plus, quàm collegae, Miltiades valuerit. Ejus enim auctoritate impulsi Athenienses copias ex urbe eduxerunt, locoque idoneo castra fecerunt; deinde postero die, sub montis radicibus, acie e regione instructa, nova arte, vi summa proelium commiserunt. Namque arbores multis locis erant rarae, hoc consilio, ut et montium tegerentur altitudine, et arborum tractu equitatus hostium impediretur, ne multitudine clauderentur. Datis, etsi non locum aequum videbat suis, tamen fretus numero copiarum suarum, confligere cupiebat; eoque magis, quòd, priusquam La-

cedaemonii subsidio venirent, dimicare utile arbitrabatur. Itaque in aciem peditum centum, equitum decem millia produxit, proeliumque commisit. In quo tanto plus virtute valuerunt Athenienses, ut decemplicem numerum hostium profligarent; adeoque perterruerunt, ut Persae non castra, sed naves, peterent. Quâ pugnâ nihil adhuc est nobilius; nulla enim unquam tam exigua manus tantas opes prostravit.

Cap. VI. *Miltiades victoriae praemium accipit.*

Cujus victoriae non alienum videtur, quale praemium Miltiadi sit tributum docere, quò facilius intelligi possit eamdem omnium civitatum esse naturam. Ut populi nostri honores quondam fuerant rari et tenues, ob eamque caussam gloriosi, nunc autem effusi atque obsoleti; sic olim apud Athenienses fuisse reperimus. Namque huic Miltiadi, qui Athenas totamque Graeciam liberavit, talis honos tributus est in porticu, quae Poecile voca-

tur, quum pugna depingeretur Marathonia, ut in decem praetorum numero prima ejus imago poneretur; isque hortaretur milites, proeliumque committeret. Idem ille populus, posteaquam majus imperium est nactus, et largitione magistratuum corruptus est, trecentas statuas Demetrio Phalereo decrevit.

Cap. VII. *Miltiades, Pari oppugnatione omissâ, damnatus, in vinculis moritur.*

Post hoc proelium, classem septuaginta navium Athenienses eidem Miltiadi dederunt, ut insulas, quae barbaros adjuverant, bello persequeretur; quo imperio plerasque ad officium redire coëgit, nonnullas vi expugnavit. Ex his Parum insulam, opibus elatam, quum oratione reconciliare non posset, copias e navibus eduxit, urbem operibus clausit, omnique commeatu privavit; deinde vineis ac testudinibus constitutis propius muros accessit. Quum jam in eo esset, ut oppido

potiretur, procul in continenti lucus, qui ex insula conspiciebatur, nescio quo casu, nocturno tempore incensus est: cujus flamma, ut ab oppidanis et oppugnatoribus est visa, utrisque venit in opinionem signum a classiariis regiis datum. Quo factum est, ut et Parii a deditione deterrerentur, et Miltiades, timens ne classis regia adventaret, incensis operibus, quae statuerat, cum totidem navibus atque erat profectus, Athenas magna cum offensione civium suorum rediret. Accusatus ergò proditionis, quòd quum Parum expugnare posset, a rege corruptus, infectis rebus, a pugna discessisset. Eo tempore aeger erat vulneribus, quae in oppugnando oppido acceperat. Itaque, quoniam ipse pro se dicere non posset, verba pro eo fecit frater ejus Tisagoras. Caussâ cognitâ, capitis absolutus, pecuniâ mulctatus est. Eaque lis quinquaginta talentis aestimata est, quantus in classem sumptus factus erat. Hanc pecuniam quòd solvere non poterat, in vincula publica conjectus est, ibique diem obiit supremum.

CAP. VIII. *Vera caussa damnationis Miltiadis, metus populi.*

Hic etsi crimine Pario est accusatus, tamen alia fuit caussa damnationis. Namque Athenienses propter Pisistrati tyrannidem, quae paucis annis ante fuerat, omnium suorum civium potentiam extimescebant. Miltiades, multùm in imperiis magistratibusque versatus, non videbatur posse esse privatus, praesertim quum consuetudine ad imperii cupiditatem trahi videretur. Nam Chersonesi omnes illos, quos habitârat annos, perpetuam obtinuerat dominationem, tyrannusque fuerat appellatus, sed justus. Non erat enim vi consecutus, sed suorum voluntate, eamque potestatem bonitate retinuerat. Omnes autem et habentur et dicuntur tyranni, qui potestate sunt perpetua in ea civitate, quae libertate usa est. Sed in Miltiade erat cum summa humanitas, tum mira comitas, ut nemo tam humilis esset, cui non ad eum aditus pateret: magna auctoritas

apud omnes civitates, nobile nomen, laus rei militaris maxima. Haec populus respiciens, maluit eum innoxium plecti, quàm se diutius esse in timore.

II. THEMISTOCLES.

Cap. I. *Themistocles adolescentiâ ingenioque usus liberiore.*

Themistocles, Neocli filius, Atheniensis. Hujus vitia ineuntis adolescentiae magnis sunt emendata virtutibus: adeo ut anteferatur huic nemo, pauci pares putentur. Sed ab initio est ordiendum. Pater ejus Neoclus generosus fuit. Is uxorem Alicarnassiam civem duxit, ex qua natus est Themistocles. Qui quum minus esset probatus parentibus, quòd et liberius vivebat, et rem familiarem negligebat, a patre exhaeredatus est. Quae contumelia non fregit eum, sed erexit. Nam quum judicasset sine summa industria non pos-

se eam extingui, totum se dedidit reipublicae, diligentius amicis, famaeque serviens. Multum in judiciis privatis versabatur, saepe in concionem populi prodibat; nulla res major sine eo gerebatur; celeriterque, quae opus erant, reperiebat, facilè eadem oratione explicabat. Neque minus in rebus gerendis promptus, quàm excogitandis, erat: quòd et de *instantibus* (ut ait Thucydides) *verissimè judicabat*, *et de futuris callidissimè conjiciebat*. Quo factum est, ut brevi tempore illustraretur.

Cap. II. *Themistocles bello clarus Corcyræo et Persico.*

Primus autem gradus fuit capessendae reipublicae bello Corcyraeo: ad quod gerendum praetor a populo factus, non solùm praesenti bello, sed etiam reliquo tempore, ferociorem reddidit civitatem. Nam quum pecunia publica, quae ex metallis redibat, largitione magistratuum quotannis interiret, ille persuasit populo, ut eâ pecu-

niâ classis centum navium aedificaretur. Quâ celeriter effectâ, primùm Corcyraeos fregit, deinde maritimos praedones consectando mare tutum reddidit. In quo cùm divitiis ornavit, tum etiam peritissimos belli navalis fecit Athenienses. Id quantae saluti fuerit universae Greciae, bello cognitum est Persico. Nam quum Xerxes et mari et terrâ bellum universae inferret Europae, cum tantis eam copiis invasit, quantas neque ante neque postea habuit quinquam: hujus enim classis mille et ducentarum navium longarum fuit, quam duo millia onerariarum sequebantur; terrestres autem exercitus septingentorum millium peditum, equitum quadringentorum millium fuerunt. Cujus de adventu quum fama in Graeciam esset perlata, et maximè Athenienses peti dicerentur, propter pugnam Marathoniam miserunt Delphos consultum, quidnam facerent de rebus suis. Deliberantibus Pythia respondit, ut moenibus ligneis se munirent. Id responsum quò valeret quum intelligeret nemo, Themistocles persuasit consilium esse Apollinis, ut in na-

ves se suaque conferrent, eum enim a Deo significari murum ligneum. Tali consilio probato, addunt ad superiores totidem naves triremes: suaque omnia, quae moveri poterant, partim Salaminem, partim Troezenem asportant, arcem sacerdotibus, paucisque majoribus natu, ac sacra procuranda tradunt, reliquum oppidum relinquunt.

Cap. III. *Themistocles pugnat secundo prœlio ad Artemisium.*

Hujus consilium plerisque civitatibus displicebat, et in terra dimicari magis placebat. Itaque missi sunt delecti cum Leonida Lacedaemoniorum rege, qui Thermopylas occuparent, longiusque barbaros progredi non paterentur. Hi vim hostium non sustinuerunt, eoque loco omnes interierunt. At classis communis Graeciae trecentarum navium, in qua ducentae erant Atheniensium, primùm apud Artemisium, inter Euboeam continentemque terram, cum classiariis regis conflixit: angustias enim Themistocles quaerebat,

ne multitudine circumiretur. Hinc etsi pari proelio discesserant, tamen eodem loco non sunt ausi manere, quòd erat periculum, ne, si pars navium adversariorum Euboeam superasset, ancipiti premerentur periculo. Quo factum est, ut ab Artemisio discederent, et adversùm Athenas, apud Salamina, classem suam constituerent.

Cap. IV. *Juxta Salaminem Astu vincitur Xerxes.*

At Xerxes, Thermopylis expugnatis, protinus accessit Astu, idque, nullis defendentibus, interfectis sacerdotibus, quos in arce invenerat, incendio delevit. Cujus flammâ perterriti classiarii, quum manere non auderent, et plurimi hortarentur ut domos suas quisque discederent, moenibusque se defenderent; Themistocles unus restitit, et universos esse pares ajebat, dispersos testabatur perituros. Idque Eurybiadi regi Lacedaemoniorum, qui tum summae imperii praeerat, fore affirmabat. Quem quum minus quàm vel-

let, moveret, noctu de servis suis, quem habuit fidelissimum, ad regem misit, ut ei nuntiaret suis verbis: *adversarios ejus in fuga esse, qui si discessissent, majore cum labore et longinquiore tempore bellum confecturum, quum singulos consectari cogeretur; quos si statim aggrederetur, brevi universos oppressurum.* Hoc eo valebat, ut ingratiis ad depugnandum omnes cogerentur. Hac re audita, barbarus nihil doli subesse credens, postridie alienissimo sibi loco, contra opportunissimo hostibus, adeo angusto mari conflixit, ut ejus multitudo navium explicari non potuerit. Victus ergo est magis consilio Themistoclis, quàm armis Graeciae.

Cap. V. *Xerxes Europâ pellitur.*

Hic barbarus, etsi malè rem gesserat, tamen tantas habebat reliquias copiarum, ut etiam cum his opprimere posset hostes. Interim ab eodem gradu depulsus est. Nam Themistocles, verens ne bellare perseveraret, certio-

rem eum fecit, id agi, ut pons, quem ille in Hellesponto fecerat, dissolveretur, ac reditu in Asiam excluderetur. Idque ei persuasit. Itaque, qua sex mensibus iter fecerat, eâdem minus diebus triginta in Asiam reversus est, seque a Themistocle non superatum, sed conservatum judicavit. Sic unius viri prudentiâ Graecia liberata est, Europaeque succubuit Asia. Haec altera victoria, quae cum Marathonio possit comparari tropaeo: nam pari modo apud Salamina parvo numero navium maxima post hominum memoriam, classis est devicta.

Cap. VI. *Confecto bello, Themistocles muros restituit.*

Magnus in hoc bello Themistocles fuit, nec minor in pace. Quum enim Phalereo portu, neque magno, neque bono, Athenienses uterentur, hujus consilio triplex Piraei portus constitutus est: isque moenibus circumdatus, ut ipsam urbem dignitate aequipararet, utilitate superaret. Idem-

que muros Atheniensium restituit praecipuo periculo suo. Namque Lacedaemonii, caussam idoneam nacti, propter barbarorum excursiones, quâ negarent oportere extra Peloponnesum ullam urbem haberi, ne essent loca munita, quae hostes possiderent, Athenienses aedificantes prohibere sunt conati. Hoc longe aliò spectabat atque videri volebant. Athenienses enim duabus victoriis, Marathoniâ et Salaminiâ, tantam gloriam apud omnes gentes erant consecuti, ut intelligerent Lacedaemonii de principatu sibi cum his certamen fore; quare eos quàm infirmissimos esse volebant. Postquam audierunt muros instrui, legatos Athenas miserunt, qui id fieri vetarent. His praesentibus desierunt, ac se de ea re legatos ad eos missuros dixerunt. Hanc legationem suscepit Themistocles, et solus primò profectus est, reliqui legati ut tum exirent, quum satis altitudo muri exstructa videretur, praecepit: interim omnes servi atque liberi opus facerent, neque ulli loco parcerent, sive sacer esset, sive profanus, sive privatus, sive publicus: et un-

dique quod idoneum ad muniendum putarent, congererent. Quo factum est, ut Atheniensium muri ex sacellis sepulcrisque constarent.

Cap. VII. *Spartanos arte elusos Themistocles acriter reprehendit.*

Themistocles autem, ut Lacedaemonem venit, adire ad magistratus noluit, et dedit operam, ut quàm longissimè tempus duceret, caussam interponens se collegas exspectare. Quum Lacedaemonii quererentur opus nihilominus fieri, eumque ea re conari fallere, interim reliqui legati sunt consecuti. A quibus quum audisset non multùm superesse munitionis, ad Ephoros Lacedaemoniorum accessit, penes quos summum imperium erat, atque apud eos contendit falsa his esse delata; quare aequum esse, illos bonos viros nobilesque mittere, quibus fides haberetur, qui rem explorarent; interea se obsidem retinerent. Gestus est ei mos; tresque legati, functi summis honoribus, Athenas missi sunt.

Cum his collegas suos Themistocles jussit proficisci: eisque praedixit, ut ne prius Lacedaemoniorum legatos dimitterent, quàm ipse esset remissus. Hos postquam Athenas pervenisse ratus est, ad magistratum senatumque Lacedaemoniorum adiit, et apud eos liberrime professus est, Athenienses, suo consilio, quod communi jure gentium facere possent, Deos publicos, suosque, patrios ac penates, quò facilius ab hoste possent defendere, muris sepsisse; neque eos, quod inutile esset Græciae, fecisse; nam illorum urbem ut propugnaculum, oppositam esse barbaris, apud quam jam bis classis regia fecisset naufragium: Lacedaemonios autem malè et injustè facere, qui id potius intuerentur quod ipsorum dominationi, quàm quod universae Graeciae utile esset. Quare, si suos legatos recipere vellent, quos Athenas miserant, se remitterent; aliter illos nunquam in patriam recepturi.

CAP. VIII. *Themistocles, in exilium ejectus, variâ fugâ agitatur.*

VIII. Tamen non effugit civium suorum invidiam: namque ob eumdem timorem, quo damnatus erat Miltiades, testularum suffragiis e civitate ejectus, Argos habitatum concessit. Hic quum propter multas ejus virtutes magna cum dignitate viveret, Lacedaemonii legatos Athenas miserunt, qui eum absentem accusarent, quòd societatem cum rege Persarum, ad Graeciam opprimendam, fecisset. Hoc crimine absens proditionis est damnatus. Id ut audivit, quòd non satis tutum se Argis videbat, Corcyram demigravit. Ibi quum ejus principes civitatis animadvertisset timere ne propter se bellum his Lacedaemonii et Athenienses indicerent, ad Admetum Molossorum regem, cum quo ei hospitium fuerat, confugit. Huc quum venisset, et in praesentia rex abesset, quò majore religione se receptum tueretur, filiam ejus parvulam arripuit, et cum ea se in sacrarium, quod summâ colebatur ceremoniâ, conjecit.

Inde non prius egressus est, quàm rex eum datâ dexterâ, in fidem reciperet, quam praestitit. Nam quum ab Atheniensibus et Lacedaemoniis exposceretur publicè, supplicem non prodidit, monuitque ut consuleret sibi: difficile enim esse in tam propinquo loco tutò eum versari. Itaque Pydnam eum deduci jussit, et quod satis esset praesidii dedit. Hac re audita, hic in navem omnibus ignotus ascendit: quae quum tempestate maxima Naxum ferretur, ubi tum Atheniensium erat exercitus, sensit Themistocles si eò pervenisset, sibi esse pereundum. Hac necessitate coactus, domino navis quis sit aperit, multa pollicens si se conservasset. At ille, clarissimi viri captus misericordiâ, diem noctemque procul ab insula in salo navem tenuit in anchoris, neque quemquam ex ea exire passus est. Inde Ephesum pervenit, ibique Themistoclem exponit: cui ille pro meritis gratiam postea retulit.

Cap. IX. *Themistoclis ad Artaxerxem litteræ.*

Scio plerosque ita scripsisse, Themistoclem Xerxe regnante in Asiam transiisse. Sed ego potissimùm Thucydidi credo, quòd aetate proximus erat his, qui illorum temporum historiam reliquerunt, et ejusdem civitatis fuit. Is autem ait, ad Artaxerxem eum venisse, atque his verbis epistolam misisse: *Themistocles veni ad te, qui plurima mala omnium Grajorum in domum tuam intuli quum mihi necesse fuit adversus patrem tuum bellare, patriamque meam defendere. Idem multò plura bona feci, postquam in tuto ipse, et ille in periculo esse coepit. Nam quum in Asiam reverti nollet, proelio apud Salamina facto litteris eum certiorem feci, id agi ut pons, quem in Hellesponto fecerat dissolveretur, atque ab hostibus circumiretur; quo nuntio ille periculo est liberatus. Nunc autem confugi ad te exagitatus a con-*

cta Graecia, tuam petens amicitiam: quam si ero adeptus, non minus me bonum amicum habebis, quàm fortem inimicum ille expertus est. Ea autem rogo, ut de his rebus, de quibus tecum loqui volo, annum mihi temporis des, eoque transacto, me ad te venire patiaris.

Cap. X. *Themistocles linguam Persicam discit; reditus quarumdam urbium accipit a rege; ejus mors et sepultura.*

Hujus rex animi magnitudinem admirans, cupiensque talem virum sibi conciliari, veniam dedit. Ille omne illud tempus litteris sermonique Persarum dedit: quibus adeo eruditus est, ut multò commodius dicatur apud regem verba fecisse, quàm hi poterant, qui in Perside erant nati. Hic quum multa regi esset pollicitus, gratissimumque illud, si suis uti consiliis vellet, illum Graeciam bello oppressurum, magnis muneribus ab Artaxerxe donatus, in Asiam rediit, domicilium-

que Magnesiae sibi constituit. Hanc urbem ei rex donaverat, his usus verbis, *quae ei panem praeberet:* ex qua regione quinquaginta ei talenta quotannis redibant: Lampsacum, *unde vinum sumeret:* Myuntem, *ex qua obsonium haberet.* Hujus ad nostram memoriam monumenta manserunt duo: sepulcrum prope oppidum, in quo est sepultus; statuae in foro Magnesiae. De cujus morte multis modis apud plerosque scriptum est: sed nos eumdem potissimum Thucydidem auctorem probamus, qui illum ait Magnesiae morbo mortuum: neque negat fuisse famam venenum sua sponte sumpsisse, quum se, quae regi de Graecia opprimenda pollicitus esset, praestare posse desperaret. Idem, ossa ejus clam in Attica ab amicis esse sepulta, quoniam legibus non concederetur, quod proditionis esset damnatus, memoriae prodidit.

III. ARISTIDES.

Cap. I. *Aristides justus propter virtutem multctatur exilio.*

Aristides, Lysimachi filius, Atheniensis, aequalis fere fuit Themistocli. Itaque cum eo de principatu contendit. Namque obtrectârunt inter se. In his autem cognitum est quantò antistaret eloquentia innocentiae. Quamquam enim adeo excellebat Aristides abstinentiâ, ut unus post hominum memoriam, quod quidem nos audiverimus, cognomine *Justus* sit appellatus; tamen a Themistocle collabefactus testulâ illâ, exilio decem annorum mulctatus est. Qui quidem quum intelligeret reprimi concitatam multitudinem non posse, cedensque animadverteret quemdam scribentem, ut patriâ pelleretur, quaesisse ab eo dicitur, quare id faceret, aut quid Aristides commisisset cur tantâ poenâ di-

gnus duceretur. Cui ille respondit se ignorare Aristidem, sed sibi non placere quòd cupidè elaborasset, ut praeter ceteros justus appellaretur. Hic decem annorum legitimam poenam non pertulit. Nam postquam Xerxes in Graeciam descendit, sexto ferè anno postquam erat expulsus, plebiscito in patriam restitutus est. Interfuit autem pugnae navali apud Salamina, quae facta est prius quàm poenâ liberaretur.

Cap. II. *Revocatus Aristides fit prætor; maris imperium Atheniensibus conciliat.*

Idem praetor fuit Atheniensium apud Plataeas, in praelio, quo Mardonius fusus, barbarorumque exercitus est interfectus. Neque aliud est ullum hujus in re militari illustre factum, quàm hujus imperii memoria. Justitiae verò, et aequitatis, et innocentiae, multa. In primis, quòd ejus aequitate factum est, quum in communi classe esset Graeciae simul cum Pausania, quo

duce Mardonius erat fugatus, ut summa imperii maritimi a Lacedaemoniis transferretur ad Athenienses. Namque, ante id tempus, et mari et terrâ duces erant Lacedaemonii: tum autem et intemperantiâ Pausaniae, et justitiâ factum est Aristidis, ut omnes fere civitates Graeciae ad Atheniensium societatem se applicarent, et adversus barbaros hos duces deligerent sibi, quò facilius repellerent, si fortè bellum renovare conarentur.

Cap. III. *Aerario præest Aristides; pauper moritur.*

Ad classes aedificandas exercitusque comparandos, quantùm pecuniae quaeque civitas daret, Aristides delectus est, qui constitueret. Ejus arbitrio quadringenta et sexaginta talenta quotannis Delum sunt collata. Id enim commune aerarium esse voluerunt. Quae omnis pecunia postero tempore Athenas translata est. Hic quâ fuerit abstinentiâ, nullum est certius indicium, quàm quòd, quum tantis

rebus praefuisset, in tanta paupertate decessit, ut qui efferretur vix reliquerit. Quo factum est ut filiae ejus publice alerentur, et de communi aerario dotibus datis collocarentur. Decessit autem ferè post annum quartum, quàm Themistocles Athenis erat expulsus.

IV. PAUSANIAS.

CAP. I. *Pausanias, Mardonii victor, fit insolens.*

PAUSANIAS Lacedaemonius, magnus homo, sed varius in omni genere vitae fuit: nam ut virtutibus eluxit, sic vitiis est obrutus. Hujus illustrissimum est praelium apud Plataeas. Namque illo duce Mardonius, satrapes regius, natione Medus, regis gener, in primis omnium Persarum, et manu fortis, et consilii plenus, cum ducentis millibus peditum, quos viritim legerat, et viginti millibus equi-

tum, haud ita magna manu Graeciâ fugatus est, eoque ipse dux cecidit proelio. Qua victoriâ elatus, plurima miscere coepit, et majora concupiscere. Sed primùm in eo est reprehensus, quòd quum ex praeda tripodem aureum Delphis posuisset, epigrammate scripto, in quo erat haec sententia. *Suo ductu barbaros apud Plataeas esse deletos, ejusque victoriae ergo Apollini donum dedisse.* Hos versus Lacedaemonii ex sculpserunt, neque aliud scripserunt, quàm nomina earum civitatum, quarum auxilio Persae erant victi.

Cap. II. *Pausanias Byzantium capit; captivos regios remittit.*

Post id proelium, eumdem Pausaniam cum classe communi Cyprum atque Hellespontum miserunt, ut ex his regionibus barbarorum praesidia depelleret. Pari felicitate in ea re usus, elatius se gerere coepit, majoresque appetere res. Nam quum, Byzantio expugnato, cepisset complures Persarum nobiles, atque in his nonnullos regis

propinquos, hos clam Xerxi remisit, simulans, ex vinculis publicis effugisse; et cum his Gongylum Eretriensem, qui litteras regi redderet, in quibus haec fuisse scripta Thucydides memoriae prodidit: *Pausanias, dux Spartae, quos Byzantii ceperat, postquam propinquos tuos cognovit, tibi muneri misit, seque tecum affinitate conjungi cupit. Quare, si tibi videtur, des ei filiam tuam nuptum. Id si feceris, et Spartam, et ceteram Græciam sub tuam potestatem, se, te adjuvante, redacturum pollicetur. His de rebus si quid geri volueris, certum hominem ad eum mittas face, cum quo colloquatur.* Rex, tot hominum salutem tam sibi necessariorum magnopere gavisus, confestim cum epistola Artabazum ad Pausaniam mittit. In qua eum collaudat, ac petit, ne cui rei parcat ad ea perficienda quae pollicetur. Si fecerit, nullius rei a se repulsam laturum. Hujus Pausanias voluntate cognita, alacrior ad rem gerendam factus, in suspicionem cecidit Lacedaemoniorum. In quo facto domum revocatus, accusatus capitis, ab-

solvitur; mulctatur tamen pecuniâ: quam ob caussam ad classem remissus non est.

Cap. III. *Pausaniæ peregrini mores et carcer: Helotes sollicitat.*

At ille, post non multò sua sponte ad exercitum rediit, et ibi non callida, sed dementi ratione, cogitata patefecit. Non enim mores patrios solùm, sed etiam cultum vestitumque mutavit. Apparatu regio utebatur, veste Medica: satellites Medi et Ægyptii sequebantur: epulabatur more Persarum, luxuriosius quàm qui aderant perpeti possent: aditum petentibus conveniendi non dabat, superbè respondebat, et crudeliter imperabat. Spartam redire nolebat. Golonas, qui locus in agro Troade est, se contulerat: ibi consilia cum patriae tum sibi inimica capiebat. Id postquam Lacedaemonii resciverunt, legatos ad eum cum scytala miserunt, in qua, more illorum, erat scriptum, *nisi domum reverteretur, se capitis eum damnatu-*

ros. Hoc nuntio motus, sperans se etiam pecuniâ et potentiâ instans periculum posse depellere, domum rediit. Huc ut venit, ab ephoris in vincula publica conjectus est. Licet enim legibus eorum cuivis ephoro hoc facere regi. Hinc tamen se expedivit: neque eò magis carebat suspicione; nam opinio manebat, eum cum rege habere societatem. Est genus quoddam hominum, quod *Helotes* vocatur, quorum magna multitudo agros Lacedaemoniorum colit, servorumque munere fungitur. Hos quoque sollicitare spe libertatis existimabatur. Sed quòd harum rerum nullum erat apertum crimen, quo argui posset, non putabant de tali tamque claro viro suspicionibus oportere judicari, sed exspectandum, dum se ipsa res aperiret.

Cap. IV. *Pausanias, Tœnari in æde Neptuni observatus, se ipsum indicat.*

Interim Argilius quidam adolescentulus, quem puerum Pausanias à-

more venereo dilexerat, quum epistolam ab eo ad Artabazum accepisset, eique in suspicionem venisset, aliquid in ea de se esse scriptum, quòd nemo eorum redisset, qui super tali caussa eòdem missi erant, vincula epistolae laceravit, signoque detracto cognovit, si pertulisset, sibi esse pereundum. Erant in eadem epistola, quae ad ea pertinebant, quae inter regem Pausaniamque convenerant. Has ille litteras ephoris tradidit. Non est praetereunda gravitas Lacedaemoniorum hoc loco: nam ne hujus quidem indicio impulsi sunt, ut Pausaniam comprehenderent; neque priùs vim adhibendam putaverunt, quàm se ipse indicasset. Itaque huic indici, quid fieri vellent, praeceperunt. Fanum Neptuni est Taenari, quod violari nefas putant Graeci. Eò ille index confugit: in ara consedit. Hanc juxta, locum fecerunt sub terra, ex quo posset audiri, si quis quid loqueretur cum Argilio. Huc ex ephoris quidam descenderunt. Pausanias, ut audivit Argilium confugisse in aram, perturbatus, eò venit: quem quum supplicem Dei videret in ara sedentem, quaerit

caussae quid sit tam repentini consilii. Huic ille, quid ex litteris comperisset, aperit. Tantò magis Pausanias perturbatus, orare coepit, ne enuntiaret, nec se, meritum de illo optimè, proderet. Quòd si eam veniam sibi dedisset, tantisque implicitum rebus sublevasset, magno ei praemio futurum.

CAP. V. *Pausanias in Chalciaeco Minervæ obstruitur, et mox interit.*

His rebus ephori cognitis, satius putaverunt in urbe eum comprehendi. Quò quum essent profecti, et Pausanias, placato Argilio, ut putabat, Lacedaemonem reverteretur, in itinere quum jam in eo esset, ut comprehenderetur, e vultu cujusdam ephori, qui eum admonere cupiebat, insidias sibi fieri intellexit. Itaque paucis antè gradibus, quàm qui sequebantur, in aedem Minervae, quae *Chalciaecus* vocatur, confugit. Hinc ne exire posset, statim ephori valvas ejus aedis obstruxerunt, tectumque sunt demoliti, quo facilius

sub dio interiret. Dicitur eo tempore matrem Pausaniae vixisse, eamque jam magno natu, posiquam de scelere filii comperit, in primis, ad filium claudendum, lapidem ad introitum aedis attulisse. Sic Pausanias magnam belli gloriam turpi morte maculavit. Hic quum semianimis de templo elatus esset, confestim animam efflavit. Cujus mortui corpus quum *eòdem* nonnulli dicerent *inferri oportere*, *quò hi*, *qui ad supplicium essent dati*, displicuit pluribus: et procul ab eo loco infoderunt, in quo erat mortuus. Inde posterius, Dei Delphici responso erutus; atque eodem loco sepultus ubi vitam finierat.

V. CIMON.

Cap. I. *Cimonem e vinculis paternis uxor liberat, mutato matrimonio.*

Cimon, Miltiadis filius, Atheniensis, duro admodum initio usus est a-

dolescentiae. Nam quum pater ejus litem aestimatam populo solvere non potuisset, ob eamque caussam in publicis vinculis decessisset; Cimon eâdem custodiâ tenebatur, neque legibus Atheniensium emitti poterat, nisi pecuniam, quà pater mulctatus esset, solvisset. Habebat autem in matrimonio sororem suam germanam, nomine Epinicem, non magis amore, quàm patrio more ductus. Nam Atheniensibus licet eodem patre natas uxores ducere. Hujus conjugii cupidus Callias quidam, non tam generosus, quàm pecuniosus, qui magnas pecunias ex metallis fecerat, egit cum Cimone, ut eam sibi uxorem daret; id si impetrasset, se pro illo pecuniam soluturum. Is quum talem conditionem aspernaretur, Elpinice negavit se passuram Miltiadis progeniem in vinculis publicis interire; quoniamque prohibire posset, se Calliae nupturam, si ea, quae pollicеretur, praestitisset. Tali modo custodiâ liberatus Cimon, celeriter ad principatum pervenit.

Cap. II. *Cimonis res gestæ ad Strymona, Amphipolim, Eurymedonta, et rebelles insulas.*

Habebat enim satis eloquentiae, summam liberalitatem, magnam prudentiam, cùm juris civilis, tum rei militaris, quòd cum patre a puero in exercitu fuerat versatus. Itaque hic et populum urbanum in sua tenuit potestate, et apud exercitum plurimùm valuit auctoritate. Primùm, imperator, apud flumen Strymona magnas copias Thracum fugavit: oppidum Amphipolim constituit, eòque decem millia Atheniensium in coloniam misit. Idem iterum apud Mycalen Cypriorum et Phoenicum ducentarum navium classem devictam cèpit: eodemque die pari fortuna in terra usus est; namque hostium navibus captis, statim ex classe copias suas eduxit, barbarorum uno concursu maximam vim prostravit. Quâ victoriâ, magnâ praedâ potitus, quum domum reverteretur, quòd jam nonnullae insulae propter acerbitatem imperii

defecerant, bene animatas confirmavit, alienatas ad officium redire coëgit. Scyrum, quam eo tempore Dolopes incolebant, quòd contumaciùs se gesserat, vacuefecit, possessores veteres urbe insulâque ejecit, agros civibus divisit. Thasios opulentiâ fretos suo adventu fregit. His ex manubiis arx Athenarum, quâ ad meridiem vergit, est ornata.

Cap. III. *Ostracismo Cimon ejicitur; sed restitutus pace cum Spartanis conciliata, in oppugnatione Citii moritur.*

Quibus rebus quum unus in civitate maxime floreret, incidit in eamdem invidiam, quam pater suus, ceterique Atheniensium principes: nam testarum suffragiis, quod illi *ostracismum* vocant, decem annorum exilio mulctatus est. Cujus facti celeriùs Athenienses, quàm ipsum poenituit: nam quum ille forti animo invidiae ingratorum civium cessisset, bellumque Lacedaemonii Atheniensibus indixissent,

confestim notae ejus virtutis desiderium consecutum est. Itaque, post annum quintum, quo expulsus erat, in patriam revocatus est. Ille, quòd hospitio Lacedaemoniorum utebatur, satius existimans eos et cives suos inter se una voluntate consentire, quàm armis contendere, Lacedaemonem sua sponte est profectus, pacemque inter duas potentissimas civitates conciliavit. Post neque ita multo in Cyprum cum ducentis navibus imperator missus, quum ejus majorem partem insulae devicisset, in morbum implicitus, in oppido Citio est mortuus.

Cap. IV. *Cimonis summa liberalitas.*

Hunc Athenienses, non solum in bello, sed in pace diu desideraverunt. Fuit enim tanta liberalitate, quum compluribus locis praedia hortosque haberet, ut nunquam eis custodem imposuerit fructus servandi gratià; ne quis impediretur quominus ejus rebus, quibus vellet, frueretur. Semper eum pedissequi cum nummis sunt secuti, ut si

quis opis ejus indigeret, haberet quod statim daret, ne differendo videretur negare. Saepe quum aliquem offensum fortunâ videret minus bene vestitum, suum amiculum dedit. Quotidie sic coena ei coquebatur, ut quos invocatos vidisset in foro, omnes convocaret; quod facere nullum diem praetermittebat. Nulli fides ejus, nulli opera, nulli res familiaris defuit. Multos locupletavit; complures pauperes mortuos, qui unde efferrentur non reliquissent, suo sumptu extulit. Sic se gerendo, minime est mirandum si et vita ejus fuit secura, et mors acerba.

VI. LYSANDER.

Cap. I. *Lysander bellum Peloponnesiacum conficit; decemviros civitatibus imponit.*

Lysander Lacedaemonius magnam reliquit sui famam, magis felicitate, quàm virtute partam. Athenienses enim

in Peloponnesios sexto et vicesimo anno bellum gerentes confecisse apparet. Id qua ratione consecutus sit, latet; non enim virtute sui exercitûs, sed immodestiâ factum est adversariorum: qui, quòd dicto audientes imperatoribus suis non erant, dispalati in agris, relictis navibus, in hostium venerunt potestatem. Quo facto, Athenienses se Lacedaemoniis dediderunt. Hac victoria Lysander elatus, quum antea semper factiosus audaxque fuisset, sic sibi indulsit, ut ejus operâ in maximum odium Graeciae Lacedaemonii pervenerint. Nam quum hanc caussam Lacedaemonii dictitassent sibi esse belli, ut Atheniensium impotentem dominationem refringerent, postquam apud Ægos flumen Lysander classis hostium est potitus, nihil aliud molitus est, quàm ut omnes civitates in sua teneret potestate, quum id se Lacedaemoniorum caussâ facere simularet. Namque, undique, qui Atheniensium rebus studuissent ejectis, decem delegerat in unaquaque civitate, quibus summum imperium potestatemque omnium rerum committeret. Horum in numerum ne-

mo admittebatur, nisi qui, aut ejus hospitio contineretur, aut se illius fore proprium fide confirmaret.

CAP. II. *Lysander in Thasios subdolus et crudelis.*

ITA decemvirali potestate in omnibus urbibus constituta, ipsius nutu omnia gerebantur: cujus de crudelitate ac perfidiâ satis est unam rem, exempli gratiâ, proferre, ne, de eodem plura enumerando, fatigemus lectores. Victor ex Asia quum reverteretur, Thasumque divertisset, quòd ea civitas praecipua fide fuerat erga Athenienses, *proinde ac si iidem firmissimi solerent esse amici, qui constantes fuissent inimici*, eam pervertere concupivit. Vidit autem, nisi in eo occultasset voluntatem, futurum ut Thasii dilaberentur, consulerentque rebus suis.

. . . .

. . . .

Cap. III. *Lysander Lacedaemoniorum reges tollere, et oracula corrumpere conatur. Occiditur a Thebanis, molitiones prodit.*

Itaque decemviralem suam potestatem sui ab illo constitutam sustulerunt. Quo dolore incensus, iniit consilia, reges Lacedaemoniorum tollere; sed sentiebat, id se sine ope Deorum facere non posse, quòd Lacedaemonii omnia ad oracula referre consueverant. Primùm itaque Delphos corrumpere est conatus. Quum id non potuisset, Dodonam adortus est. Hinc quoque repulsus, dixit se vota suscepisse, quae Jovi Ammoni solveret, existimans se Afros faciliùs corrupturum. Hac spe quum profectus esset in Africam, multùm eum antistites Jovis fefellerunt. Nam non solùm corrumpi non potuerunt, sed etiam legatos Lacedaemona miserunt, qui Lysandrum accusarent, quòd sacerdotes fani corrumpere conatus esset. Accusatus hoc crimine, judicumque absolutus sententiis, Orcho-

meniis missus subsidio, occisus est a Thebanis apud Haliartum. Quàm verè de eo foret judicatum, oratio indició fuit, quae post mortem in domo ejus reperta est, in qua suadet Lacedaemoniis, ut, regia potestate dissoluta, ex omnibus dux deligatur ad bellum gerendum; sed ita scripta, ut Deorum videretur congruere sententiae, quam ille se habiturum, pecuniâ fidens, non dubitabat. Hanc ei scripsisse Cleon Halicarnasseus dicitur.

Cap. IV. *Lysander semetipsum accusavit per supposititium libellum.*

Atque hoc loco non est praetercundum factum Pharnabazi, satrapis regii. Nam quum Lysander, praefectus classis, in bello multa crudeliter avarèque fecisset, deque his rebus suspicaretur ad cives suos esse perlatum, petiit a Pharnabazo, ut ad ephoros sibi testimonium daret, quanta sanctitate bellum gessisset, sociosque tractasset, deque ea re accuratè scriberet; magnam enim ejus auctoritatem

in ea re futuram. Huic ille liberaliter pollicetur: librum gravem multis verbis conscripsit, in quo summis eum fert laudibus. Quem quum legisset probassetque, dum obsignatur, alterum pari magnitudine, ut discerni non posset, signatum subjecit, in quo accuratissimè ejus avaritiam perfidiamque accusârat. Hinc Lysander domum quum rediisset, postquam de suis rebus gestis apud maximum magistratum, quae voluerat dixerat, testimonii loco librum a Pharnabazo datum tradidit. Hunc, summoto Lysandro, quum ephori cognossent, ipsi legendum dederunt. Ita ille imprudens ipse suus fuit accusator.

VII. ALCIBIADES.

CAP. I. *Alcibiades et vitiis et virtutibus celebris.*

ALCIBIADES, Cliniae filius, Atheniensis. In hoc natura, quid efficere possit, videtur experta. Constat enim

inter omnes, qui de eo memoriae prodiderunt, nihil illo fuisse excellentius, vel in vitiis, vel in virtutibus. Natus in amplissima civitate, summo genere, omnium aetatis suae multò formosissimus, ad omnes res aptus, consiliique plenus; namque imperator fuit summus mari et terrâ: disertus, ut in primis dicendo valeret; et tanta erat commendatio oris atque orationis, ut nemo ei dicendo posset resistere: dives: quum tempus posceret, laboriosus, patiens, liberalis, splendidus non minùs in vitâ, quàm victu: affabilis, blandus, temporibus callidissimè inserviens: idem, simul ac se remiserat, nec caussa suberat quare animi laborem perferret, luxuriosus, dissolutus, libidinosus, intemperans reperiebatur: ut omnes admirarentur in uno homine tantam inesse dissimilitudinem, tamque diversam naturam.

Cap. II. *Alcibiadis praeceptores: adolescens amatus est, et ipse amavit.*

Educatus est in domo Periclis (privignus enim ejus fuisse dicitur), eruditus a Socrate; socerum habuit Hipponicum, omnium Graecae linguae eloquentiâ ditissimum: ut si ipse fingere vellet, neque plura bona reminisci, neque majora posset consequi, quàm vel fortuna, vel natura tribuerat. Ineunte adolescentia, amatus est a multis, more Graecorum: in eis a Socrate, de quo mentionem facit Plato in Symposio. Namque eum induxit commemorantem, se pernoctasse cum Socrate, neque aliter ab eo surrexisse ac filius a parente debuerit. Posteaquam robustior est factus, non minùs multos amavit, in quorum amore, quoad licitum est, odiosa multa delicatè jocosèque fecit: quae referremus, nisi majora potioraque haberemus.

CAP. III. *Belli dux Alcibiades contra Syracusas in suspicionem venit.*

BELLO Peloponnesiaco hujus consilio atque auctoritate Athenienses bellum Syracusanis indixerunt: ad quod gerendum ipse dux delectus est. Duo praeterea collegae dati, Nicias, et Lamachus. Id quum appararetur, priùs quàm classis exiret, accidit, ut una nocte omnes Hermae, qui in oppido erant Athenis, dejicerentur, praeter unum, qui ante januam Andocidis erat, Andocidisque Hermes vocatus est. Hoc quum appareret non sine magna multorum consensione esse factum, quòd non ád privatam, sed ad publicam rem pertineret, magnus multitudini timor est injectus, ne qua repentina vis in civitate existeret, quae libertatem opprimeret populi. Hoc maximè convenire in Alcibiadem videbatur, quòd et potentior et major, quàm privatus, existimabatur. Multos enim liberalitate devinxerat, plures etiam opera forensi suos reddiderat. Quare fiebat, ut

omnium oculos, quotiescumque in publicum prodisset, ad se converteret, neque ei par quisquam in civitate poneretur. Itaque non solùm in eo spem habebant maximam, sed etiam timorem, quòd et obesse plurimùm, et prodesse poterat. Aspergebatur etiam infamiâ, quòd in domo suâ facere mysteria dicebatur; quod nefas erat more Atheniensium: idque non ad religionem, sed ad conjurationem, pertinere existimabatur.

Cap. IV. *Alcibiades domum vocatus devovetur, ideoque Spartanis inservit.*

Hoc crimine in contentionem ab inimicis compellabatur. Sed instabat tempus ad bellum proficiscendi. Id ille intuens, neque ignorans civium suorum consuetudinem, postulabat, ut, si quid de se agi vellent, potiùs de praesenti quæstio haberetur, quàm absens invidiae crimine accusaretur. Inimici verò ejus, quiescendum in praesenti, quia nocere se ei non posse intellige-

bant, et illud tempus exspectandum decreverunt, quo exisset, ut sic absentem aggrederentur: itaque fecerunt. Nam postquam in Siciliam eum pervenisse crediderunt, absentem, quod sacra violasset, reum fecerunt. Qua de re, quum ei nuntius a magistratu in Siciliam missus esset ut, domum ad caussam dicendam rediret, essetque in magna spe provinciae bene administrandae, non parere noluit, et in triremem, quae ad eum deportandum erat missa, ascendit; ac Thurios in Italiam pervectus, multa secum reputans de immoderata civium suorum licentia, crudelitateque erga nobiles, utilissimum ratus impendentem evitare tempestatem, clam se a custodibus subduxit, et inde primùm Elidem, deinde Thebas, venit. Postquam autem se capitis damnatum, bonis publicatis, audivit, et, id quod usu venerat, Eumolpidas sacerdotes a populo coactos, ut se devoverent, ejusque devotionis, quò testatior esset memoria, exemplum in pila lapidea incisum, esse positum in publico, Lacedaemonem demigravit. Ibi (ut ipse praedicare

consueverat) non adversùs patriam, sed inimicos suos, bellum gessit, quòd iidem hostes essent civitati: nam quum intelligerent se plurimùm prodesse posse reipublicae, ex ea ejecisse, plusque irae suae, quàm utilitati communi paruisse. Itaque hujus consilio Lacedaemonii cum Persarum rege amicitiam fecerunt: deinde Deceliam in Attica munierunt, praesidioque perpetuo ibi posito, in obsidione Athenas tenuerunt. Ejusdem operâ Ioniam a societate averterunt Atheniensium: quo facto, multò superiores bello esse coeperunt.

Cap. V. *Spartanis suspectus Alcibiades ad Tissaphernem venit, et Atheniensium exercitui conciliatur.*

Neque verò his rebus tam amici Alcibiadi sunt facti, quàm timore ab eo alienati. Nam quum acerrimi viri praestantem prudentiam in omnibus rebus cognoscerent, pertimuerunt ne caritate patriae ductus aliquando ab ipsis descisceret, et cum suis in gratiam

rediret. Itaque tempus ejus interficiendi quaerere instituerunt. Id Alcibiadi diutius celari non potuit ; erat enim ea sagacitate , ut decipi non posset , praesertim quum animum attendisset ad cavendum. Itaque ad Tissaphernem praefectum regis Darii se contulit. Cujus quum in intimam amicitiam pervenisset , et Atheniensium , male gestis in Sicilia rebus , opes senescere , contrà Lacedaemoniorum crescere , videret ; initio cum Pisandro praetore , qui apud Samum exercitum habebat , per internuntios colloquitur , et de reditu suo facit mentionem. Erat enim eodem, quo Alcibiades, sensu , populi potentiae non amicus , et optimatum fautor. Ab hoc destitutus , primùm per Thrasybulum Lyci filium , ab exercitu recipitur , praetorque , fit apud Samum. Pòst , suffragante Theramene , plebiscito restituitur , parique absens imperio praeficitur , simul cum Thrasybulo et Theramene. Horum imperio, tanta commutatio rerum facta est, ut Lacedaemonii , qui paulò antè victores viguerant , perterriti , pacem peterent. Victi enim erant quinque proeliis ter-

restribus, tribus navalibus; in quibus ducentas naves triremes amiserant, quae captae in hostium venerant potestatem. Alcibiades simul cum collegis receperat Ioniam, Hellespontum, multas praeterea urbes Graecas, quae in ora sitae sunt Asiae, quarum expugnaverant complures: in his Byzantium. Neque minùs multas consilio ad amicitiam adjunxerant, quòd in captos clementiâ fuerant usi. Ita praedâ onusti, locupletato exercitu, maximis rebus gestis, Athenas venerunt.

Cap. VI. *Alcibiades, bene domi exceptus, resecratur.*

His quum obviàm universa civitas in Piraeum descendisset, tanta fuit omnium exspectatio visendi Alcibiadis, ut ad ejus triremem vulgus conflueret, perinde ac si solus advenisset. Sic enim populo erat persuasum, et adversas superiores, et praesentes secundas res, accidisse ejus operâ. Itaque et Siciliae amissum, et Lacedaemoniorum victorias, culpae suae tribuebant,

quòd talem virum e civitate expulissent. Neque id sine caussa arbitrari videbantur; nam postquam exercitui praeesse coeperat, neque terrâ, neque mari hostes pares esse potuerant. Hic ut navi egressus est, quamquam Theramenes et Thrasybulus eisdem rebus praefuerant, simulque venerant in Piraeum, tamen illum unum omnes prosequebantur; et, id quod nunquam antea usu venerat, nisi Olympiae victoribus, coronis aureis aeneisque vulgo donabatur. Ille lacremans talem benevolentiam civium suorum accipiebat, reminiscens pristini temporis acerbitatem. Postquam Astu venit, concione advocata, sic verba fecit, ut nemo tam ferus fuerit, quin ejus casum lacrymârit, inimicumque his se ostenderit, quorum operâ patriâ pulsus fuerat: perinde ac si alius populus, non ille ipse qui tum flebat, eum sacrilegii damnasset. Restituta ergo huic sunt publicè bona, iidemque illi Eumolpidae sacerdotes rursus resecrare sunt coacti, qui eum devoverant: pilaeque illae, in quibus devotio fuerat scripta, in mare praecipitatae.

Cap. VII. *Minùs felix Alcibiades in invidiam recidit.*

Haec Alcibiadi laetitia minùs fuit diuturna. Nam quum ei essent omnes honores decreti, totaque respublica domi bellique tradita, ut unius arbitrio gereretur, et ipse postulasset, ut duo sibi collegae darentur Thrasybulus et Adimantus, neque id negatum esset, classe in Asiam profectus, quod apud Cymen minùs ex sententia rem gesserat, in invidiam recidit. Nihil enim eum non efficere posse ducebant. Ex quo fiebat, ut omnia minùs prosperè gesta ejus culpae tribuerent, quum eum aut negligenter aut malitiosè fecisse loquerentur, sicut accidit; nam corruptum a rege capere Cymen noluisse, arguebant. Itaque huic maximè imputamus malo caussam fuisse nimiam opinionem ingenii atque virtutis; timebatur enim non minùs, quâm diligebatur; ne, secundâ fortunâ, magnisque elatus opibus, tyrannidem concupisceret. Quibus rebus factum est, ut absenti magi-

stratum abrogarent, et alium in ejus locum substituerent. Id ille ut audivit, domum reverti noluit, et se Perinthum contulit; ibique tria castella communivit, Bornos, Byziam, Macrontichos: manuque collectâ, primus Græciæ in Thraciam introiit, gloriosius existimans barbarorum prædâ locupletari, quàm Grajorum. Qua ex re creverat cùm famâ, tum opibus, magnamque amicitiam sibi cum quibusdam regibus Thraciæ pepererat.

Cap. VIII. *Civibus, quantùm potest, Alcibiades consulit.*

Neque tamen a caritate patriæ potuit recedere. Nam quum apud Aegos flumen Philocles prætor Atheniensium classem constituisset suam, neque longè abesset Lysander prætor Lacedæmoniorum, qui in eo erat occupatus ut bellum quàm diutissimè duceret, quòd ipsis pecunia a rege suppeditabatur; contrà Atheniesibus exhaustis, præter arma et naves nihil erat super: Alcibiades ad Atheniensi-

um venit exercitum, ibique, præsente vulgò, agere cœpit, si vellent, se coacturum Lysandrum aut dimicare aut pacem petere: Lacedæmonios eò nolle confligere classe, quòd pedestribus copiis plus quàm navibus valerent: sibi autem esse facile Seuthem regem Thracum deducere, ut eos terrâ depelleret: quo facto, necessariò aut classe conflicturos, aut bellum compositu-ros. Id etsi verò dictum Philocles animadvertebat, tamen postulata facere noluit, quòd sentiebat, se, Alcibiade recepto, nullius momenti apud exercitum futurum: et si quid secundi evenisset, nullam in ea re suam partem fore: contra ea, si quid adversi accidisset, se unum ejus delicti futurum reum. Ab hoc discedens Alcibiades, *Quoniam*, inquit, *victoriæ patriae repugnas, illud moneo: juxta hostes sastra habeas nautica; periculum est enim ne immodestià militum nostrorum occasio detur Lisandro nostri opprimendi exercitûs.* Neque ea res illum fefellit: nam Lysander, quum per speculatores comperisset, vulgum Atheniensium in terram prædatum exisse,

navesque pene inanes relictas, tempus rei gerendæ non dimisit, eoque impetu totum bellum delevit.

Cap. IX. *Alcibiades, spe patriæ orbatus, ad Pharnabazum se confert.*

At Alcibiades, victis Atheniensibus, non satis tuta eadem loca sibi arbitrans, penitùs in Thraciam se supra Propontidem abdidit, sperans ibi facillimè suam fortunam occuli posse: falsò. Nam Thraces postquam eum cum magna pecunia venisse senserunt, insidias ei fecerunt, qui ea, quæ apportavit, abstulerunt, ipsum capere non potuerunt. Ille cernens nullum locum sibi tutum in Græciâ, propter potentiam Lacedæmoniorum, ad Pharnabazum in Asiam transiit. Quem quidem adeo sua cepit humanitate, ut eum nemo in amicitia antecederet. Namque ei Grunium dederat in Phrygia castrum, ex quo quinquaginta talenta vectigalis capiebat. Quâ fortunâ Alcibiades non erat contentus, neque Athenas victas

Lacedæmoniis servire poterat pati. Itaque ad patriam liberandam omni ferebatur cogitatione. Sed videbat id sine rege Persarum non posse fieri, ideoque eum amicum sibi cupiebat adjungi. Neque dubitabat facilè se consecuturum, si modò ejus conveniendi habuisset potestatem. Nam Cyrum fratrem ei bellum clam parare, Lacedæmoniis adjuvantibus, sciebat. Id si ei aperuisset, magnam se ab eo initurum gratiam videbat.

Cap. X. *Apud Pharnabazum in insidiis Alcibiades conficitur.*

Haec quum moliretur, peteretque a Pharnabazo, ut ad regem mitteretur, eodem tempore Critias ceterique tyranni Atheniensium certos homines ad Lysandrum in Asiam miserunt, qui eum certiorem facerent nisi Alcibiadem sustulisset, nihil earum rerum fore ratum quas ipse Athenis constituisset: quare si suas res gestas manere vellet, illum persequeretur. His Lacon rebus commotus statuit accuratius sibi agen-

dum cum Pharnabazo. Huic ergo renuntiat societatem, quæ regi cum Lacedæmoniis esset stare non posse, foederaque irrita futura, nisi Alcibiadem vivum aut mortuum tradidisset. Non tulit hoc satrapes, et violare clementiam, quàm regis opes minui, maluit. Itaque misit Sysamithren et Bagoam ad Alcibiadem interficiendum, quum ille esset in Phrygia, iterque ad regem pararet. Missi, clam vicinitati in qua tum Alcibiades erat dant negotium, ut eum interficiant. Illi quum eum ferro aggredi non auderent, noctu ligna contulerunt circa casam eam in qua quiescebat, eamque succenderunt, ut incendio conficerent, quem manu superari posse diffidebant. Ille autem, sonitu flammae excitatus, quòd gladius ei erat subductus, familiaris sui subalare telum eripuit, namque erat cum eo quidam ex Arcadia hospes, qui nunquam discedere voluerat. Hunc sequi se jubet, et id quod in praesentiâ vestimentorum fuit, arripuit. His in ignem ejectis, flammae vim transit. Quem ut barbari incendium effugisse eminus viderunt, telis missis interfece-

runt, caputque ejus ad Pharnabazum retulerunt. At mulier, quae cum eó vivere consueverat, muliebri sua veste contectum aedificii incendio mortuum cremavit, quod ad vivum interimendum erat comparatum. Sic Alcibiades, annos circiter quadraginta natus, diem obiit supremum.

Cap. XI. *Alcibiades infamatus, et laudatus.*

Hunc, infamatum a plerisque, tres gravissimi historici summis laudibus extulerunt: Thucydides, qui ejusdem aetatis fuit: Theopompus, qui fuit post aliquanto natus, et Timaeus; qui quidem duo maledicentissimi, nescio quo modo in illo uno laudando consenserunt. Nam ea, quae suprà diximus, de eo praedicârunt, atque hoc amplius, quum Athenis splendissima civitate natus esset, omnes Athenienses splendore ac dignitate vitae superasse. Postquam inde expulsus Thebas venerit, adeo studiis eorum inservisse, ut nemo eum labore, corporisque viribus pos-

set aequiparare: omnes enim Bœotii magis firmitati corporis, quàm ingenii acumini inserviunt. Eumdem apud Lacedaemonios, quorum moribus summa virtus in patientia ponebatur, sic duritiei se dedidisse, ut parsimoniâ victûs atque cultûs omnes Lacedaemonios vinceret. Fuisse apud Thracas, homines vinolentos, rebusque venereis deditos; hos quoque in his rebus antecessisse. Venisse ad Persas, apud quos summa laus esset fortiter venari, luxuriosè vivere; horum sic imitatum consuetudinem, ut illi ipsi eum in his maximè admirarentur. Quibus rebus effecisse ut, apud quoscumque esset, princeps poneretur, habereturque carissimus. Sed satis de hoc; reliquos ordiamur.

VIII. THRASYBULUS.

Cap. I. *Thrasybulus, virtute clarus, patriam a triginta tyrannis liberat.*

Thrasybulus, Lyci filius, Atheniensis. Si per se virtus sine fortuna ponderanda sit, dubito an hunc primum omnium ponam. Illi sine dubio neminem praefero fide, constantiâ, magnitudine animi, in patriam amore. Nam quod multi voluerunt, pauci potuerunt, ab uno tyranno patriam liberare: huic contigit, ut a triginta oppressam tyrannis, e servitute in libertatem vindicaret. Sed nescio quo modo, quum eum nemo anteiret his virtutibus, multi nobilitate praecucurrerunt. Primùm Peloponnesio bello multa hic sine Alcibiade gessit, ille nullam rem sine hoc: quae ille nniversa naturali quodam bono fecit lucri. Sed illa tamen omnia communia imperatoribus cum militibus et fortunâ; quòd

in proelii concursu abit res a consilio ad vires, vimque pugnantium. Itaque jure suo, nonnulla ab imperatore miles, plurima verò fortuna, vindicat, seque his plus valuisse, quàm ducis prudentiam, verè potest praedicare. Quare illud magnificentissimum factum proprium est Thrasybuli. Nam quum triginta tyranni, praepositi a Lacedaemoniis, servitute oppressas tenerent Athenas, plurimos cives, quibus in bello pepercerat fortuna, partim patriâ expulissent, partim interfecissent, plurimorum bona publicata inter se divisissent, non solùm princeps, sed et solus initio, bellum his indixit.

Cap. II. *Thrasybulus Phylen confugit; Munychiam occupat; parcit civibus.*

Hic enim quum Phylen confugisset (quod est castellum in Attica munitissimum), non plus habuit secum quàm triginta de suis. Hoc initium fuit salutis Atticorum, hoc robur libertatis clarissimae civitatis. Neque verò hic con-

temptus est primò a tyrannis, sed ejus solitudo. Quae quidem res et illis contemnentibus perniciei, et huic despecto saluti, fuit. Haec enim illos ad persequendum segnes, hos autem, tempore ad comparandum dato, fecit robustiores. Quò magis praeceptum illud omnium in animis esse debet, *Nihil in bello oportere contemni.* Nec sine caussa dici, *matrem timidi flere non solere.* Neque tamen pro opinione Thrasybuli auctae sunt opes: nam jam tum illis temporibus fortius boni pro libertate loquebantur, quàm pugnabant. Hinc in Piraeum transiit, Munychiamque munivit. Hanc bis tyranni oppugnare sunt adorti: ab eaque turpiter repulsi, protinus in urbem, armis impedimentisque amissis, refugerunt. Usus est Thrasybulus non minùs prudentiâ, quàm fortudine; nam cedentes violari vetuit: *cives enim civibus parcere aequum* censebat, neque quisquam est vulneratus, nisi qui prior impugnare voluit. Neminem jacentem veste spoliavit: nil attigit nisi arma quorum indigebat, et quae ad victum pertinebant. In secundo proelio cecidit Criti-

as, dux tyrannorum, quum quidam adversus Thrasybulum fortissime pugnaret.

Cap. III. *Thrasybulus, pace facta, legem fert oblivionis.*

Hoc dejecto, Pausanias venit Atticis auxilio, rex Lacedaemoniorum. Is, inter Thrasybulum et eos, qui urbem tenebant, fecit pacem his conditionibus: *Ne qui, praeter triginta tyrannos, et decem qui, postea praetores creati, superioris more crudelitatis erant usi, adficerentur exilio, neve bona publicarentur: reipublicæ procuratio populo redderetur.* Praeclarum hoc quoque Thrasybuli, quod reconciliata pace, quum plurimùm in civitate posset, legem tulit: *Ne quis antè actarum rerum accusaretur, neve mulctaretur.* Eamque illi *legem oblivionis* appellarunt. Neque verò hanc tantùm ferendam curavit, sed etiam, ut valeret, effecit. Nam quùm quidam ex his qui simul cum eo in exilio fuerant, caedem eorum vellent cum quibus in

gratiam reditum fuerat, publicè prohibuit, et id quod pollicitus erat, praestitit.

Cap. IV. *Thrasybulus coronâ olivae, non aliter ac Pittacus agello modico, contentus fuit. Interficitur.*

Huic pro tantis meritis honoris corona a populo data est, facta duabus virgulis oleaginis. Quae, quòd amor civium, non vis expresserat, nullam habuit invidiam, magnaque fuit gloria. Bene ergo Pittacus ille, qui septem Sapientum numero est habitus, quum ei Mitylenaei multa millia jugerum agri muneri darent: *Nolite, rogo vos*, inquit, *mihi dare quod multi invideant, plures etiam concupiscant. Quare ex istis nolo ampliùs quàm centum jugera, quae et meam animi aequitatem, et vestram voluntatem indicent:* nam parva munera, diutina; locupletia, non propria esse consueverunt. Illâ igitur coronâ contentus Thrasybulus, neque ampliùs requisivit, neque quemquam honore se antecessisse exi-

stimavit. Hic, sequenti tempore, quum praetor classem ad Ciliciam appulisset, neque satis diligenter in castris ejus agerentur vigiliae, a barbaris, ex oppido noctu eruptione facta, in tabernaculo interfectus est.

IX. CONON.

CAP. I. *Conon Peloponnesio bello egregius bellator.*

CONON, Atheniensis, Peloponnesio bello accessit ad rempublicam, in eoque ejus opera magni fuit; nam et praetor pedestribus exercitibus praefuit, et praefectus classis res magnas mari gessit. Quas ob caussas praecipuus ei honos habitus est. Namque omnibus unus insulis praefuit, in qua potestate Pharas cepit, coloniam Lacedaemoniorum. Fuit etiam extremo Peloponnesio bello praetor, quum apud Aegos flumen copiae Atheniensium a Lysandro sunt devictae. Sed tum abfuit, eoque

pejus res administrata est: nam et prudens rei militaris et diligens erat imperator. Itaque nemini erat his temporibus dubium, si adfuisset, illam Athenienses calamitatem accepturos non fuisse.

Cap. II. *Conon, adflictis patriae rebus, Pharnabazo contra Spartanos usui fuit.*

Rebus autem adflictis, quum patriam obsideri audisset, non quaesivit, ubi ipse tutò viveret, sed unde praesidio esset civibus suis. Itaque contulit se ad Pharnabazum satrapen Ioniae et Lydiae, eumdemque generum regis et propinquum; apud quem ut multùm gratiâ valeret, multo labore multisque effecit periculis. Nam quum Lacedaemonii, Atheniensibus devictis, in societate non manerent, quam cum Artaxerxe fecerant, Agesilaumque bellatum misissent in Asiam, maximè impulsi a Tissapherne, qui ex intimis regis ab amicitia ejus defecerat, et cum Lacedaemoniis coierat societatem, hunc

adversus Pharnabazus habitus est imperator: re quidem vera exercitui praefuit Conon, ejusque omnia arbitrio gesta sunt. Hic multùm ducem summum Agesilaum impedivit, saepèque ejus consiliis obstitit. Neque verò non fuit apertum, si ille non fuisset, Agesilaum Asiam, Tauro tenus, regi fuisse erepturum. Qui posteaquam domum a suis civibus revocatus est, quòd Boeotii et Athenienses Lacedaemoniis bellum indixerant, Conon nihilo seciùs apud praefectos regis versabatur, hisque omnibus maximo erat usui.

Cap. III. *Conon, Tissaphernem accusaturus, per litteras agit cum Artaxerxe.*

Defecerat a rege Tissaphernes, neque id tam Artaxerxi quàm ceteris erat apertum. Multis enim magnisque meritis apud regem, etiam quum in officio non maneret, valebat. Neque admirandum si non facilè ad credendum inducebatur, reminiscens ejus se operâ Cyrum fratrem superâsse. Hujus

accusandi gratiâ Conon a Pharnabazo ad regem missus, posteaquam venit, primùm, ex more Persarum, ad chiliarchum, qui secundum gradum imperii tenebat, Tithraustem accessit, *seque ostendit* cum rege colloqui velle. Nemo enim sine hoc admittitur. Huic ille inquit: *Nulla mora est: sed tu delibera utrùm colloqui malis, an per litteras edere quae cogitas. Necesse est enim, si in conspectum veneris, venerari te regem, quod* προσκυνεῖν *illi vocant. Hoc si tibi grave est, per me nihilo seciùs, editis mandatis, conficies quod studes.* Tum Conon: *Mihi verò*, inquit, *non est grave quemvis honorem habere regi; sed vereor ne civitati meae sit opprobrio, si, quum ex ea sim profectus, quae ceteris gentibus imperare consueverit, potiùs barbarorum, quàm illius more fungar.* Itaque quae volebat huic scripta tradidit.

Cap. IV. *Spartani Conone duce vincuntur ad Cnidum: Graecia liberatur; et muri Athenarum reficiuntur.*

Quibus cognitis, rex tantùm auctoritate ejus motus est, ut Tissaphernem hostem judicârit, et Lacedaemonios bello persequi jusserit, et ei permiserit, quem vellet eligere, ad dispensandam pecuniam. Id arbitrium Conon *negavit sui esse consilii, sed ipsius, qui optimè suos nosse deberet; sed se suadere, Pharnabazo id negotii daret.* Hinc, magnis muneribus donatus, ad mare est missus ut Cypriis et Phoenicibus, ceterisque civitatibus maritimis, naves longas imperaret, classemque, qua proxima aestate mare tueri posset, compararet, dato adjutore Pharnabazo, sicut ipse voluerat. Id ut Lacedaemoniis est nuntiatum, non sine cura administrârunt, quòd majus bellum imminere arbitrabantur, quàm si cum barbaro solùm contenderent. Nam ducem fortem et prudentem, re-

gis opibus praefuturum, ac secum dimicaturum, videbant: quem neque consilio, neque copiis, superare possent. Hac mente magnam contrahunt classem, proficiscuntur Pisandro duce. Hos Conon apud Cnidum adortus magno proelio fugat, multas naves capit, complures deprimit. Quâ victoriâ non solùm Athenae, sed etiam cuncta Graecia, quae sub Lacedaemoniorum fuerat imperio, liberata est. Conon cum parte navium in patriam venit; muros dirutos a Lysandro, utrosque et Piraei et Athenarum, reficiendos curat, pecuniaeque quinquaginta talenta, quae a Pharnabazo acceperat, civibus suis donat.

Cap. V. *Conon, Ioniam et Aeoliam Atheniensibus restituturus, a Teribazo in vincula conjicitur.*

Accidit huic quod ceteris mortalibus, ut inconsideratior in secunda quàm in adversa esset fortuna. Nam, classe Peloponnesiorum devicta, quum ultum se injurias patriae putaret, plu-

ra concupivit quàm efficere potuit. Neque tamen ea non pia et probanda fuerunt, quòd potiùs patriae opes augeri, quàm regis maluit: nam quum magnam auctoritatem sibi pugna illa navali, quam apud Cnidum fecerat, constituisset, non solùm inter barbaros, sed etiam inter omnes Graeciae civitates, clam dare operam coepit, ut Ioniam, et Aeoliam restitueret Atheniensibus. Id quum minùs diligenter esset celatum, Teribazus, qui Sardibus praeerat, Cononem evocavit, simulans ad regem eum se mittere velle, magna de re. Hujus nuntio parens, quum venisset, in vincula conjectus; in quibus aliquandiu fuit. Nonnulli *eum ad regem abductum, ibique periisse*, scriptum reliquerunt. Contra ea, Dinon historicus, cui nos plurimùm de Persicis rebus credimus, effugisse scripsit. Illud addubitat, *utrùm Teribazo sciente, an imprudente, sit factum.*

X. DION.

Cap. I. *Dion affinis Dionysiorum, intimus et legatus.*

Dion, Hipparini filius, Syracusanus, nobili genere natus, utraque implicatus tyrannide Dionysiorum. Namque ille superior Aristomachen, sororem Dionis, habuit in matrimonio, ex qua duos filios, Hipparinum et Nysaeum, procreavit, totidemque filias, Sophrosynen et Areten, quarum priorem Dionysio filio, eidem cui regnum reliquit, nuptum dedit; alteram, Areten, Dioni. Dion autem, praeter nobilem propinquitatem generosamque majorum famam, multa alia a natura habuit bona. In his ingenium docile, come, aptum ad artes optimas; magnam corporis dignitatem, quae non minimum commendatur; magnas praeterea divitias a patre relictas, quas ipse tyranni muneribus auxerat. Erat intimus

Dionysio priori, neque minùs propter mores quàm affinitatem. Namque etsi Dionysii crudelitas ipsi displicebat, tamen salvum illum propter necessitudinem, magis etiam suorum caussâ, esse studebat. Aderat in magnis rebus; ejusque consilio multùm movebatur tyrannus, nisi qua in re major ipsius cupiditas intercesserat. Legationes verò omnes quae essent illustriores per Dionem administrabantur; quas quidem ille diligenter obeundo, fideliter administrando, crudelissimum nomen tyranni suâ humanitate tegebat. Hunc a Dionysio missum, Carthaginienses suspexerunt, ut neminem unquam Graecâ linguâ loquentem magis sint admirati.

CAP. II. *Dion impetrat ut Plato adducatur. Regni sperat divisionem.*

NEQUE verò haec Dionysium fugiebant. Nam quanto esset sibi ornamento sentiebat; quo fiebat, ut uni huic maximè indulgeret, neque eum secùs diligeret ac filium. Qui quidem, quum Platonem Tarentum venisse fa-

ma in Siciliam esset perlata, adolescenti negare nón potuit quin eum arcesseret, quum Dion ejus audiendi cupiditate flagraret. Dedit ergo huic veniam, magnaque eum ambitione Syracusas perduxit. Quem Dion adeo admiratus est atque adamavit, ut se totum ei traderet. Neque verò minùs Plato delectatus est Dione. Itaque cùm a Dionysio tyranno crudeliter violatus esset, quippe quem venundari jussisset; tamen eòdem rediit, ejusdem Dionis precibus adductus. Interim in morbum incidit Dionysius; quo quum graviter conflictaretur, quaesivit a medicis Dion *quemadmodum se haberet*. Simulque ab his petiit, *si fortè majori esset periculo, ut sibi faterentur. Nam velle se cum eo colloqui de partiendo regno, quòd sororis suae filios ex illo natos partem regni putabat debere habere.* Id medici non tacuërunt, et ad Dionysium filium sermonem retulerunt. Quo ille commotus, ne agendi cum eo esset Dioni potestas, patri soporem medicos dare coëgit. Hoc aeger sumpto, somno sopitus, diem obiit supremum.

Cap. III. *Dion offendit minorem Dionysium, Platonis reditum obtinet; ei Philistus adversatur.*

Tale initium fuit Dionis et Dionysii simultatis; eaque multis rebus aucta est, sed tamen primis temporibus aliquandiu simulata inter eos amicitia mansit. Cùm-que Dion non desineret obsecrare Dionysium, *ut Platonem Athenis arcesseret, et ejus consiliis uteritur*, ille, qui in aliqua re vellet patrem imitari, morem ei gessit. Eodemque tempore Philistum historicum Syracusas reduxit, hominem amicum non magis tyranno quàm tyrannidi. Sed de hoc in eo meo libro plura sunt exposita, qui de historicis conscriptus est. Plato autem tantùm apud Dionysium auctoritate potuit, valuitque eloquentiâ, ut ei persuaserit, tyrannidis facere finem, libertatemque reddere Syracusanis. A qua voluntate Philisti consilio deterritus, aliquantò crudelior esse coepit.

Cap. IV. *Dion Corinthum deportatur, uxor traditur alii, filius corrumpitur.*

Qui quidem quum a Dione se superari videret ingenio, auctoritate, amore populi; verens ne, si eum secum haberet, aliquam occasionem sui daret opprimendi, navem ei triremem dedit, quâ Corinthum deveheretur, ostendens *se id utriusque facere caussâ, ne, quum inter se timerent, alteruter alterum praeoccuparet.* Id quum factum multi indignarentur, magnaeque esset invidiae tyranno, Dionysius omnia quae moveri poterant Dionis in naves imposuit, ad eumque misit. Sic enim existimari volebat id se, non odio hominis, sed suae salutis fecisse caussâ. Postea verò quàm audivit eum in Peloponneso manum comparare, sibique bellum facere conari: Aretem Dionis uxorem alii nuptum dedit, filiumque ejus sic educari jussit, ut, indulgendo, turpissimis imbueretur cupiditatibus. Nam puero, prius-

quam pubes esset, scorta adducebantur: vino epulisque obruebatur, neque ullum tempus sobrio relinquebatur. Is usque eò vitae statum commutatum ferre non potuit, postquam in patriam rediit pater (namque appositi erant custodes, qui eum a pristino victu deducerent), ut sese superiore parte aedium dejecerit, atque ita interierit. Sed illuc revertor.

Cap. V. *Dion, Syracusis potitus, tyrannum ad pactionem adigit.*

Postquam Corinthum pervenit Dion, et eòdem perfugit Heraclides, ab eodem expulsus Dionysio, qui praefectus fuerat equitum, omni ratione bellum comparare coeperunt: sed non multùm proficiebant, quòd multorum annorum tyrannis magnarum opum putabatur. Quam ob causam pauci ad societatem periculi perducebantur. Sed Dion, fretus non tam suis copiis, quàm odio tyranni, maximo animo, duabus onerariis navibus, quinquaginta annorum imperium, munitum quingentis longis

navibus, decem equitum, centum peditum millibus, profectus oppugnatum, quod omnibus gentibus admirabile est visum, adeo facilè perculit, ut, post diem tertium, quàm Siciliam attigerat, Syracusas introierit. Ex quo intelligi potest, *nullum esse imperium tutum, nisi benevolentiâ munitum.* Eo tempore aberat Dionysius, et in Italiâ classem opperiebatur, adversariorum ratus neminem sine magnis copiis ad se venturum. Quae res eum fefellit. Nam Dion iis ipsis, qui sub adversarii fuerant potestate, regios spiritus repressit, totiusque ejus partis Siciliae potitus est, quae sub Dionysii potestate fuerat; parique modo urbis Syracusarum, praeter arcem, et insulam adjunctam oppido. Eòque rem perduxit, ut talibus pactionibus pacem tyrannus facere vellet: *Siciliam Dion obtineret; Italiam Dionysius; Syracusas Apollocrates, cui maximam fidem uni habebat Dionysiu.*

Cap. VI. *Dion morte filii tristatur. Heraclidis caede, populum a se alienat.*

Has tam prosperas, tamque inopinatas res consecuta est subita commutatio, quòd fortuna, suâ mobilitate, quem paulò antè extulerat, demergere est adorta. Primùm in filio, de quo commemoravi supra, suam vim exercuit. Nam quum uxorem reduxisset, quae alii fuerat tradita, filiumque vellet revocare ad virtutem a perditâ luxuriâ, accepit gravissimum parens vulnus morte filii; deinde ortâ dissensione inter eum et Heraclidem: qui quidem Dioni principatum non concedens, factionem comparavit. Neque is minùs valebat apud optimates; quorum consensu præerat classi, quum Dion exercitum pedestrem teneret. Non tulit hoc animo æquo Dion, et versum illum Homeri retulit ex secundâ Rhapsodiâ, in quo haec sententia est: *Non posse bene geri rempublicam multorum imperiis.* Quod dictum magna invidia consecuta est.

Namque aperuisse videbatur se omnia in suâ potestate esse velle. Hanc ille non lenire obsequio, sed acerbitate opprimere studuit, Heraclidemque, quum Syracusas venisset, interficiendum curavit.

Cap. VII. *Dion largitionibus militem conciliat, amittit optimates, tyrannus appellatur.*

Quod factum omnibus maximum timorem injecit: nemo enim, illo interfecto, se tutum putabat. Ille autem, adversario remoto, licentiùs eorum bona, quos sciebat adversùs se sensisse, militibus dispertivit. Quibus divisis, quum quotidiani maximi fierent sumptus, celeriter pecunia deesse coepit: neque quò manus porrigeret, suppetebat, nisi in amicorum possessiones. Id ejusmodi erat, ut, quum milites reconciliasset, amitteret optimates. Quarum rerum curâ frangebatur, et, insuetus malè andiendi, non aequo animo ferebat, de se ab his malè existimari, quorum paulò antè in coelum fue-

rat elatus laudibus. Vulgus autem, offensâ in eum militum voluntate, liberiùs loquebatur, *et tyrannum non ferendum* dictitabat.

Cap. VIII. *Dion Callicratis insidiis decipitur.*

Haec ille intuens, quum, quemadmodum sedaret, nesciret, et quorsùm evaderent, timeret; Gallicrates quidam, civis Atheniensis, qui simul cum eo ex Peloponneso in Siciliam venerat, homo et calidus et ad fraudem acutus, sine ullâ religione ac fide, adit ad Dionem, et ait: eum in magno periculo esse, propter offensionem populi et odium militum; quod nullo modo evitare posset, nisi alicui suorum negotium daret, qui se simularet illi inimicum: quem si invenisset idoneum, facile omnium animos cogniturum, adversariosque sublaturum, quòd inimici ejus dissidenti suos sensus aperturi forent. Tali consilio probato, excipit has partes ipse Callicrates, et se armat imprudentiâ Dionis. Ad eum

interficiendum socios conquirit; adversarios ejus convenit, conjurationem confirmat. Res, multis consciis quae gereretur, elata, refertur ad Aristomachen, sororem Dionis, uxoremque Areten. Illae, timore perterritae, conveniunt cujus de periculo timebant. At ille negat a Callicrate fieri sibi insidias, sed illa, quae agerentur fieri praecepto suo. Mulieres nihilo secius Callicratem in aedem Proserpinae deducunt, ac jurare cogunt, *nihil ab illo periculi fore Dioni.* Ille hac religione non modo ab incepto non deterritus; sed ad maturandum concitatus est, verens, ne priùs consilium aperietur suum, quàm conata perfecisset.

CAP. IX. *Dion domi suæ die festo occiditur.*

HAC mente, proximo die festo, quum a conventu remotum se Dion domi teneret, atque in conclavi edito recubuisset; consciis loca munitiora oppidi tradidit, domum custodibus sepsit, à foribus qui non discederent certos prefecit. Na-

vem triremem armatis ornat, Philostratoque fratri suo tradit, eamque in portu agitari jubet, ut si exercère remiges vellet; cogitans, si fortè consiliis obstisset fortuna, ut haberet, quò fugeret ad salutem. Suorum autem e numero Zacynthios adolescentes quosdam elegit, cùm audacissimos, tum viribus maximis; hisque dat negotium, ut ad Dionem eant inermes; sic ut, conveniendi gratiâ, viderentur venire. Hi propter notitiam sunt intromissi. At illi, ut limen ejus intrârunt, foribus obseratis, in lecto cubantem invadunt, colligant, fit strepitus, adeo ut exaudiri posset foris. Hic, sicut antè saepè dictum est, quàm invisa sit singularis potentia, et miseranda vita, qui se metui quàm amari malunt, cuivis facile intellectu fuit. Namque illi ipsi custodes, si propitiâ fuissent voluntate, foribus effractis servare eum potuissent, quòd illi inermes, telum foris flagitantes, vivum tenebant. Cui quùm succurreret nemo, Lyco quidam Syracusanus per fenestras gladium dedit, quo Dion interfectus est.

Cap. X. *Fit tumultus et cædes: desiderium mortui Dionis sequitur.*

Confecta caede, quum multitudo visendi gratiâ introiisset, nonnulli ab insciis pro noxiis conciduntur. Nam celeri rumore dilato, Dioni vim allatam, multi concurrerant, quibus tale facinus displicebat. Hi falsâ suspicione ducti, immerentes, inermes, ut sceleratos occidunt. Hujus de morte ut palàm factum est, mirabiliter vulgi immutata est voluntas. Nam qui vivum eum *tyrannum* vocitarant, eumdem *liberatorem patriae*, *tyrannique expulsorum* praedicabant. Sic subitò misericordia odio successerat, ut eum suo sanguine, si possent, ab Acheronte cuperent redimere. Itaque in urbe, celeberrimo loco elatus publicè, sepulcri monumento donatus est. Diem obiit circiter annos quinquaginta quinque natus; quartum post annum, quàm ex Peloponneso in Siciliam redierat.

XI. IPHICRATES.

Cap. I. *Iphicrates nobilis disciplinâ militari.*

Iphicrates, Atheniensis, non tam magnitudine rerum gestarum, quàm disciplinâ militari nobilitatus est. Fuit enim talis dux, ut non solùm aetatis suae cum primis compararetur, sed ne de majoribus natu quidem quisquam anteponeretur. Multùm verò in bello est versatus, saepè exercitibus praefuit, nusquam culpâ malè rem gessit, semper consilio vicit, tantùmque eo valuit, ut multa in re militari partim nova attulerit, partim meliora fecerit. Namque ille pedestria arma mutavit, quum ante illum imperatorem maximis clypeis, brevibus hastis, minutis gladiis, uterentur; ille e contrario peltam pro parmâ fecit, a quo postea *peltastae* pedites appellantur, ut ad motus concursusque essent leviores. Hastae mo-

dum duplicavit: gladios longiores fecit. Idem genus loricarum mutavit, et, pro ferreis atque aeneis, lineas dedit. Quo facto expeditiores milites reddidit. Nam, pondere detracto, quod aequè corpus tegeret, et leve esset, curavit.

Cap. II. *Iphicrates bellum gessit cum Thracibus; Lacedaemonios fugavit; Persarum conductitiis praefuit; Epaminondam retardavit.*

Belluum cum Tracibus gessit: Seuthen, socium Atheniensium in regnum restituit. Apud Corinthum tantâ severitate exercitui praefuit, ut nullae umquam in Graeciâ neque exercitatiores copiae, neque magis dicto audientes fuerint duci; in eamque consuetudinem adduxit, ut quum prœlii signum ab imperatore esset datum, sine ducis opera sic ordinatae consisterent, ut singuli a peritissimo imperatore dispositi viderentur. Hoc exercitu moram Lacedaemoniorum intercepit: quod maximè totâ celebratum est Graeciâ. Ite-

rum eodem bello omnes copias eorum fugavit: quo facto magnam adeptus est gloriam. Quum Artaxerxes Aegyptio regi bellum inferre voluisset, Iphicratem ab Atheniensibus petivit ducem, quem praeficeret exercitui conductitio, cujus numerus duodecim millium fuit. Quem quidem sic omni disciplinâ militari erudivit, ut quemadmodum quondam Fabiani milites Romani appellati sunt, sic Iphicratenses apud Graecos in summâ laude fuerint. Idem, subsidio Lacedaemoniis profectus, Epaminondae retardavit impetus; nam nisi ejus adventus appropinquasset, non priùs Thebani Spartâ abscessissent, quàm captam incendio delessent.

Cap. III. *Iphicratis dotes, et filii exprobratio de uxore barbarâ.*

Fuit autem et animo magno, et corpore, imperatoriâque, ut ipso aspectu cuivis injiceret admirationem sui. Sed in labore remissus nimis, parumque patiens, ut Theopompus memoriae

prodidit; bonus verò civis, fideque magnâ. Quod cùm in aliis rebus declaravit, tum maximè in Amyntae Macedonis liberis tuendis. Namque Eurydice, mater Perdiccae et Philippi, cum his duobus liberis, Amyntâ mortuo, ad Iphicratem confugit, ejusque opibus defensa est. Vixit ad senectutem, placatis in se suorum civium animis. Causam capitis semel dixit, bello sociali, simul cum Timotheo: eoque judicio est absolutus. Menesthea filium reliquit, ex Thressâ natum, Coti regis filiâ. Is quum interrogaretur, *utrùm pluris patrem matremne faceret*: *Matrem*, inquit. Id quum omnibus mirum videretur, at ille, *Meritò*, inquit, *facio; nam pater, quantùm in se fuit, Thracem me genuit; contra ea mater, Atheniensem.*

XII. CHABRIAS.

Cap. I. *Chabrias, novo pugnandi modo invento, gloriam adeptus est.*

Chabrias Atheniensis. Hic quoque in summis habitus est ducibus, resque multas memoriâ dignas gessit. Sed ex his elucet maximè inventum ejus in proelio, quod apud Thebas fecit, quum Bœotiis subsidio venisset. Namque in eâ victoriâ fidente summo duce Agesilao, fugatis jam ab eo conductitiis catervis, reliquam phalangem loco vetuit cedere, obnixoque genu scuto, projectâque hastâ, impetum excipere hostium docuit. Id novum Agesilaus intuens, progredi non est ausus, suosque jam incurrentes tubâ revocavit. Hoc usque eò in Graeciâ famâ celebratum est, ut illo statu Chabrias sibi statuam fieri voluerit, quae publicè ei ab Atheniensibus in foro constituta

est. Ex quo factum est, ut postea athletae ceterique artifices his statibus in statuis ponendis uterentur, in quibus victoriam essent adepti.

CAP. II. *Res Chabriae cum Nectanebo Aegyptio, Evagorâ Cyprio, etc.*

CHABRIAS autem multa in Europâ bella administravit, quum dux Atheniensium esset: multa in Aegypto suâ sponte gessit; nam Nectanebum adjutum profectus, regnum ei constituit. Fecit idem Cypri, sed publicè; ab Atheniensibus Evagorae adjutor datus: neque priùs inde discessit, quàm totam insulam bello devinceret. Quâ ex re Athenienses magnam gloriam sunt adepti. Interim bellum inter Aegyptios et Persas conflatum est: et Athenienses cum Artaxerxe societatem habebant: Lacedaemonii cum Aegytiis, a quibus magnas praedas Agesilaus rex eorum faciebat. Id intuens Chabrias, quum in re nullâ Agesilao cederet, suâ sponte eos adjutum profectus, Aegyptiae classi praefuit; pedestribus copiis Agesilaus.

Cap. III. *Chabrias revocatur ex Aegypto domum: propter invidiam abest.*

Tum praefecti regis Persiae legatos miserunt Athenas questum, quòd Chabrias adversùm regem bellum gereret cum Aegyptiis. Athenienses diem certam Chabriae praestituerunt, quam ante, domum nisi redisset, capitis se illum damnaturos denuntiârunt. Hoc ille nuntio Athenas rediit, neque ibi diutius est moratus, quàm fuit necesse. Non enim libenter erat ante oculos civium suorum: quòd et vivebat lautè, et indulgebat sibi liberaliùs, quàm ut invidiam vulgi posset effugere. Est enim hoc commune vitium in magnis liberisque civitatibus, ut invidia gloriae comes sit, et libenter de iis detrahant quos eminere videant altiùs; neque animo aequo pauperes alienam opulentium intuentur fortunam. Itaque Chabrias, quod ei licebat, plurimùm aberat. Neque verò solus ille aberat Athenis libenter, sed omnes ferè prin-

cipes fecerunt idem; quòd tantum se ab invidiâ putabant abfuturos, quantùm a conspectu suorum recessissent. Itaque Conon plurimùm Cypri vixit, Iphicrates in Thraciâ, Timotheus Lesbi, Chares in Sigaeo. Dissimilis quidem Chares horum et factis et moribus, sed tamen Athenis et honoratus et potens.

CAP. IV. *Chabrias periit bello desertus a suis.*

CHABRIAS autem periit bello sociali, tali modo: oppugnabant Athenienses Chium; erat in classe Chabrias privatus, sed omnes, quì in magistratu erant auctoritate ânteibat; eumque magis milites, quàm qui praerant, aspiciebant. Quae res ei maturavit mortem. Nam dum primus studet portum intrare, et gubernatorem jubet eò dirigere navem, ipse sibi perniciei fuit. Quum enim eò penetrasset, ceterae non sunt secutae. Quo facto, circumfusus hostium concursu, quum fortissimè pugnaret, navis, rostro percussa, cœpit sidere. Hinc

quum refugere non posset si se in mare dejecisset, quòd suberat classis Atheniensium, quae exciperet natantem: perire maluit, quàm, armis abjectis, navem relinquere in quâ fuerat vectus. Id ceteri facere noluerunt, qui nando in tutum pervenerunt. At ille, praestare honestam mortem turpi vitae existimans, comminùs pugnans, telis hostium interfectus est.

XIII. TIMOTHEUS.

Cap. I. *Timotheus describitur. Ejus res gestae.*

Timotheus, Cononis filius, Atheniensis. Hic a patre acceptam gloriam multis auxit virtutibus. Fuit enim disertus, impiger, laboriosus, rei militaris peritus, neque minùs civitatis regendae. Multa hujus sunt praeclarè facta, sed haec maximè illustria. Olynthios et Byzantios bello subegit; Samum cepit, in quâ oppugnandâ, su-

periori bello Athenienses mille et ducenta talenta consumpserant. Hanc ille sine ullà publicâ impensâ populo restituit. Adversùs Cotyn bella gessit, ab eoque mille et ducenta talenta praedae in publicum detulit. Cyzicum obsidione liberavit. Ariobarzani simul cum Agesilao auxilio profectus est; a quo quum Laco pecuniam numeratam accepisset, ille cives suos agro atque urbibus augeri maluit, quàm id sumere, cujus partem domum suam ferre posset. Itaque accepit Erichthonem et Sestum.

Cap. II. *Victis Lacedaemoniis, Timotheo statua posita.*

Idem classi praefectus, circumvehens Peloponnesum, Laconicam populatus, classem eorum fugavit. Corcyram sub imperium Atheniensium redegit: sociosque idem adjunxit Epirotas, Athamanas, Chaonas, omnesque eas gentes, quae mare illud adjacent. Quo facto Lacedaemonii de diutinâ contentione destiterunt, et suâ sponte Athe-

niensibus imperii maritimi principatum concesserunt, pacemque his legibus constituerunt, ut Athenienses mari duces essent. Quae victoria tantae fuit Atticis laetitiae, ut tùm primùm arae Paci publicae sint factae, eique deae pulvinar sit institutum. Cujus laudis ut memoria maneret, Timotheo publicè statuam in foro posuerunt: qui honos huic uni ante hoc tempus contigit, ut quam patri populus statuam posuisset, filio quoque daret. Sic juxtà posita recens filii, veterem patris renovavit memoriam.

Cap. III. *Timotheus senex, Menestheo in consilium datus, accusatus, damnatus.*

Hic quum esset magno natu, et magistratus gerere desisset, bello Athenienses undique premi sunt cœpti. Defecerat Samus; descierat Hellespontus; Philippus jam tunc valens Macedo multa moliebatur; cui oppositus Chares quum esset, non satis in eo praesidii putabatur. Fit Menestheus praetor, fi-

lius Iphicratis, gener Timothei, et ut ad bellum proficiscatur, decernitur. Huic in consilium dantur duo, usu et sapientiâ praestantes, quorum consilio uteretur, pater et socer; quòd in his tanta erat auctoritas, ut magna spes esset per eos amissa posse recuperari. Hi quum Samum profecti essent, et eòdem Chares, eorum adventu cognito, cum suis copiis proficisceretur, ne quid absente se gestum videretur: accidit, quum ad insulam appropinquârent, ut magna tempestas oriretur: quam evitare duo veteres imperatores utile arbitrati, suam classem suppresserunt. At ille, temerariâ usus ratione, non cessit majorum natû auctoritati: et, ut in suâ navi esset fortuna, quò contenderat, pervenit; eòdemque ut sequerentur, ad Timotheum, et Iphicratem nuntium misit. Hinc malè re gestâ, compluribus amissis navibus, eòdem unde erat profectus, recepit, litterasque Athenas publicè misit, sibi proclive fuisse Samum capere, nisi a Timotheo, et Iphicrate desertus esset. Ob eam rem in crimen vocabantur: populus acere, suspicax, mobilis, ad-

versarius, invidus etiam potentiae, domum revocat: accusantur proditionis. Hoc judicio damnatur Timotheus, lisque ejus aetimatur centum talentis. Ille, odio ingratae civitatis coactus, Chalcidem se contulit.

Cap. IV. *Timothei filius muros reficere cogitur. Fides Jasonis.*

Hujus post mortem, quum populum judicii sui pœniteret, mulctae novem partes detraxit, et decem talenta Cononem filium ejus, ad muri quamdam partem reficiendam, jussit dare. In quo fortunae varietas est animadversa: nam quos avus Conon muros, ex hostium praedâ, patriae restituerat, eosdem nepos, cum summâ ignominiâ familiae, ex suâ re familiari reficere coactus est. Timothei autem moderatae sapientisque vitae, quam pleraque possimus proferre testimonia, uno erimus contenti; quòd ex eo facilè conjici poterit, quàm carus suis fuerit. Quum Athenis adolescentulus causam diceret, non solùm amici privatique

hospites ad eum defendendum convenerunt, sed etiam in eis Jason tyrannus, qui illo tempore fuit omnium potentissimus. Hic quum in patriâ sine satellitibus se tutum non arbitraretur, Athenas sine ullo praesidio venit: tantique hospitem fecit, ut mallet se capitis periculum adire, quâm Timotheo de famâ demicanti deesse. Hunc adversùs tamen Timotheus postea, populi jussu, bellum gessit: patriaeque sanctiora jura, quàm hospitii, esse duxit. Haec extrema fuit aetas imperatorum Atheniensium, Iphicratis, Chabriae, Timothei; neque, post illorum obitum, quisquam dux in illâ urbe fuit dignus memoriâ.

XIV. DATAMES.

Cap. I. *Datames, barbarorum clarissimus, bello Artaxerxis contra Cadosios paternam provinciam, Ciliciae partem, meruit.*

Venio nunc ad fortissimum virum, maximique consilii, omnium barborum; exceptis duobus Carthaginiensibus, Hamilcare, et Hannibale, de quo hoc plura referemus: quòd et obscuriora sunt ejus gesta pleraque, et ea, quae prosperè ei cesserunt, non magnitudine copiarum, sed consilii, quo tantùm non omnes superabat, acciderunt. Quorum nisi ratio explicata fuerit, res apparere non poterunt. Datames patre Camissare, natione Care, matre Scythissâ natus, primùm militum numero fuit apud Artaxerxem, eorum, qui regiam tuebantur. Pater ejus Camissares, quòd et manu fortis, et bello strenuus, et regi multis locis fidelis erat

repertus, habuit provinciam Ciliciae, juxta Cappodiciam, quam incolunt Leucosyri. Datames, militare munus fungens, primùm qualis esset, aperuit bello quod rex adversùs Cadusios gessit. Namque hic multis millibus regiorum interfectis, magni fuit ejus opera. Quo factum est, ut, quum in eo bello cecidisset Camissares, paterna ei traderetur provincia.

Cap. II. *Datames Thyum vivum capit.*

Pari se virtute postea praebuit, quum Autophradates, jussu regis, bello persequeretur eos, qui defecerant. Namque ejus operâ hostes, quum castra jam intrassent, profligati sunt, exercitusque reliquus conservatus regis est. Quâ ex re majoribus rebus præesse cœpit. Erat eo tempore Thyus, dynastes Paphlagoniae, antiquo genere natus a Pylaemene illo, quem Homerus Troico bello a Patroclo interfectum ait. Is regi dicto audiens non erat. Quam ob causam bello eum persequi constituit,

eique rei praefecit Datamen propinquum Paphlagonis; namque ex fratre et sorore erant nati. Quam ob causam, Datames omnia primùm experiri voluit, ut, sine armis propinquum ad officium reduceret. Ad quem quum venisset sine praesidio, quòd ab amico nullas vereretur insidias, penè interit: nam Thyus eum clam interficere voluit. Erat mater cum Datame, ămita Paphlagonis: ea, quid ageretur, resciit, filiumque monuit. Ille fugâ periculum evitavit, bellumque indixit Thyo. In quo, quum ab Ariobarzane, praefecto Lydiae et Ioniae, totiusque Phrygiae desertus esset, nihilo segniùs perseveravit, vivumque Thyum cepit cum uxore et liberis.

Cap. III. *Datames Thyum captum, insolito ornatu, regi adducit. Copiis contra Aegyptios præficitur.*

Cujus facti ne priùs fama ad regem, quàm ipse, perveniret, dedit operam. Itaque, omnibus insciis, eò, ubi erat rex, venit, posteroque die Thyum, ho-

minem maximi corporis, terribilique facie, quòd et niger et capillo longo, barbâque erat prolixâ, optimâ veste contexit, quam satrapae regii gerere consueverant. Ornavit etiam torque àtque armillis aureis, ceteroque regio cultu. Ipse agresti duplicique amiculo circumdatus, hirtâque tunicâ, gerens in capite galeam venatoriam, dextrâ manu clavam, sinistrâ copulam, vinctum ante se Thyum agebat, ut si feram bestiam captam duceret. Quem quum omnes prospicerent propter novitatem ornatùs, ignotamque formam, ob eamque rem magnus esset concursus; fuit nemo non qui agnosceret Thyum, regique nuntiaret. Primò non accredidit. Itaque Pharnabazum misit exploratum: a quo ut rem gestam comperit, statim admitti jussit, magnopere delectatus cùm facto, tum ornatu: imprimis quòd nobilis rex in potestatem inopinanti venerat. Itaque magnificè Datamen donatum ad exercitum misit, qui tum contrahebatur duce Pharnabazo et Tithrauste ad bellum Aegyptium, parique eum atque illos imperio esse jussit. Postea verò

quàm Pharnabazum rex revocavit, illi summa imperii tradita est.

Cap. IV. *Datames revocatus Aspim Cappadocem capit.*

Hic quum maximo studio compararet exercitum, Aegyptumque proficisci pararet, subitò a rege litterae sunt ei missae, ut Aspim aggrederetur, qui Cataoniam tenebat; quae gens jacet supra Ciliciam, confinis Cappadociae. Namque Aspis saltuosam regionem castellisque munitam incolens, non solùm imperio regis non parebat, sed etiam finitimas regiones vexabat, et quae regi portarentur, abripiebat. Datames, etsi longè aberat ab his regionibus, et a majore re abstrahebatur, tamen regis voluntati morem gerendum putavit. Itaque cum paucis, sed viris fortibus, navem conscendit; existimans, id quod accidit, faciliùs se imprudentem et imparatum parvâ manu oppressurum, quàm paratum, quamvis magno exercitu. Hâc delatus, in Ciliciam egressus, inde dies noctesque iter fa-

ciens, Taurum transiit, eòque quò studuerat, venit. Quaerit, quibus locis sit Aspis: cognoscit haud longè abesse, profectumque eum venatum; quem dum speculatur, adventùs ejus causa cognoscitur. Pisidas, cum iis, quos secum habebat, ad restitendum Aspis comparat. Id Datames ubi audivit, arma capit, suos qùe sequi jubet, ipse equo concitato ad hostem vehitur. Quem procul Aspis conspiciens ad se ferentem, pertimescit, atque a conatu resistendi deterritus, sese dedit. Hunc Datames vinctum ad regem ducendum tradit Mithridati.

CAP. V. *Datames, aulicorum insidias edoctus, Cappadociam sibi, et Paphlagoniam occupat.*

HAEC dum geruntur, Artaxerxes, reminiscens a quanto bello ad quàm parvam rem principem ducum misisset, se ipsum reprehendit, et nuntium ad exercitum Acen misit, quòd nondum Datamen profectum putabat, qui ei diceret, ne ab exercitu discederet,

Hic, priusquam perveniret quò erat profectus, in itinere convenit, qui Aspim ducebant. Quâ celeritate quum magnam benevolentiam regis Datames consecutus esset, non minorem invidiam aulicorum excepit, quòd illum unum pluris quàm se omnes fieri videbant. Quo facto, cuncti ad eum opprimendum consenserunt. Haec Pandates, gazae custos regiae, amicus Datami, perscripta ei mittit; in quibus docet *eum magno fore periculo, si quid, illo imperante in Aegypto, adversi accidisset. Namque eam esse consuetudinem regum, ut casus adversos hominibus tribuant, secundos fortunae suae: quo facilè fieri ut impellantur ad eorum perniciem, quorum ductu res malè gestae nuntientur: illum hòc majore fore in discrimine, quòd quibus rex maximè obediat, eos habeat inimicissimos.* Talibus ille litteris cognitis, quum jam ad exercitum Acœum venisset, quòd non ignorabat ea verè scripta, desciscere a rege constituit. Neque tamen quidquam fecit quod fide suâ esset indignum; nam Androclem Magnetem exercitui praefecit; ipse

cum suis in Cappadociam discedit; conjunctamque huic Paphlagoniam occupat; celans quâ voluntate esset in regem. Clam cum Ariobarzane facit amicitiam; manum comparat; urbes munitas suis tuendas tradit.

Cap. VI. *Datames filium in Pisidas amittit; quos soceri perfidiam ultus superat.*

Sed haec propter hiemale tempus minùs prosperè succedebant. Audit Pisidas quasdam copias adversus se parare. Filiùm eò Arsideum cum exercitu mittit. Cadit in prœlio adolescens: proficiscitur eò pater, non ita cum magnâ manu, celans quantum vulnus accepisset; quòd priùs ad hostem pervenire cupiebat, quàm de malè re gestâ fama ad suos perveniret, ne, cognitâ filii morte, animi debilitarentur militum. Quò contenderat, pervenit, hisque locis castra ponit, ut neque circumveniri multitudine adversariorum posset, neque impediri, quominùs ipse ad dimicandum manum haberet expe-

ditam. Erat cum eo Mithrobarzanes, socer ejus, praefectus equitum. Is, desperatis generi rebus, ad hostes transfugit. Id Datames, ut audivit, sensit, si in turbam exisset, ab homine tam necessario se relictum, futurum, ut ceteri consilium sequerentur. In vulgus edit: *Suo jussu Mithrobarzanem profectum pro perfugâ, quò faciliùs receptus hostes interficeret. Quare relinqui eum non par esse, sed omnes confestim sequi. Quod si animo strenuo fecissent, futurum, ut adversarii non possent resistere, quum et intra vallum et foris caederentur.* Hâc re probatâ, exercitum educit: Mithrobarzanem persequitur; qui dum ad hostes pervenerat, Datames signa inferri jubet. Pisidae, novâ re commoti, in opinionem adducuntur perfugas malâ fide, compositòque fecisse, ut recepti, essent majori calamitati. Primùm eos adoriuntur. Illi, quum quid ageretur, aut quare fieret, ignorarent, coacti sunt cum eis pugnare, ad quos transierant; ab hisque stare, quos relinquerant; quibus, quum neutri parcerent, celeriter sunt concisi. Reliquos Pisidas

resistentes Datames invadit: primo impetu pellit, fugientes persequitur, multos interficit, castra hostium capit. Tali consilio uno tempore et proditores perculit, et hostes profligavit; et quod ad suam perniciem fuerat cogitatum, id ad salutem convertit. Quo neque acutius ullius imperatoris cogitatum, neque celerius factum usquam legimus.

Cap. VII. *Datames produr a filio.*

Ab hoc tamen viro Schismas maximus natu filius desciit, adque regem transiit, et de defectione patris detulit. Quo nuntio Artaxerxes commotus, quòd intelligebat sibi cum viro forti ac strenuo negotium esse, qui, quum cogitasset, facere auderet, et priùs cogitare, quàm conari consuêsset; Autophradatem in Cappadociam mittit. Hic ne intrare posset saltum, in quo Ciliciae portae sunt sitae, Datames praeoccupare studuit. Sed tam subitò copias contrahere non potuit; a quâ re depulsus, cum eâ manu, quam contraxerat, locum delegit talem, ut neque cir-

cumiretur ab hostibus, neque praeteriret adversarius, quin ancipitibus locis premeretur; et si dimicare cum eo vellet, non multùm obesse multitudo hostium suae paucitati posset.

CAP. VIII. *Datames Autophradatem, contra se missum, vincit.*

HAEC etsi Autophradates videbat, satius tamen statuit congredi, quàm cum tantis copiis refugere, aut tandiu in uno loco sedere. Habebat barbarorum equitum viginti, peditum centum millia, quos illi Cardaces appellant, ejusdemque generis tria funditorum; præterea Cappadocum octo, Armeniorum decem, Paphlagonum quinque, Phrygum decem, Lydorum quinque, Aspendiorum, et Pisdarum circiter tria, Cilicum duo, Captianorum totidem, ex Graeciâ conductorum tria millia; levis armaturae maximum numerum. Has adversùs copias spes omnis consistebat Datami in se, locique naturâ; namque hujus partem non habebat vigesimam militum. Quibus fretus conflixit, ad-

versariorumque multa millia concidit; quum de ipsius exercitu non ampliùs hominum mille cecidissent. Quam ob causam postero die tropaeum posuit, quo loco pridie pugnatum. Hinc quum castra movisset, inferior copiis, superior omnibus prœliis, discedebat, quòd numquam manum consereret, nisi adversarios locorum angustiis clausisset; quod perito regionum callidèque cogitanti saepè accidebat. Autophradates, quum bellum duci majore regis calamitate, quàm adversariorum videret, ad pacem atque amicitiam hortatus est, ut cum rege in gratiam rediret. Quam ille etsi non fidam fore putabat, tamen conditionem accepit, seque ad Artaxerxem legatos missurum dixit. Sic bellum, quod rex adversùs Datamen susceperat sedatum; Autophradates in Phrgiam se recipit.

CAP. IX. *Datames regis insidias callidè declinat.*

AT rex, quòd implacabile odium in Datamen susceperat, postquam bel-

lo eum opprimi non posse animadvertit, insidiis interficere studuit: quas ille plerasque vitavit. Sicut, quum nuntiatum esset, quosdam sibi insidiari, qui in amicorum erant numero; de quibus, *quod* inimici detulerant, *neque credendum neque negligendum* putavit; experiri voluit verum, falsumne sibi esset relatum. Itaque eò profectus est, in quo itinere futuras insidias illi dixerant: sed elegit corpore et statura simillimum suieique vestitum suum dedit, atque eo loci ire, quo ipse consueverat, jussit; ipse autem, ornatus vestitu militari, inter corporis custodes iter facere cœpit. At insidiatores, postquam in eum locum agmen pervenit, decepti ordine atque vestitu, in eum faciunt impetum, qui suppositus erat. Praedixerat autem his Datames, cum quibus iter faciebat, *ut parati essent facere, quod ipsum vidisset*. Ipse, ut concurrentes insidiatores animadvertit, tela in eos conjecit. Hoc idem quum universi fecissent, priusquam pervenirent ad eum, quem aggredi volebant, confixi ceciderunt.

Cap. X. *Datames dolo Mithridatis deceptus.*

Hic tamen tam callidus vir extremo tempore captus est Mithridatis, Ariobarzanis filii dolo; namqne is pollicitus est regi, se eum interfecturum, si rex permitteret, ut quodcumque vellet liceret impunè facere, fidemque de eà re, more Persarum, dextrâ dedisset. Hanc ut accepit, simulat se suscepisse cum rege inimicitiam, copias parat, et absens amicitiam cum Datame facit; regis provinciam vexat, castella expugnat, magnas praedas capit: quarum partem suis dispertit, partem ad Datamen mittit; pari modo complura castella ei tradit. Haec diu faciendo, persuasit homini, se infinitum adversùs regem suscepisse bellum, quum nihilo magis, ne quam suspicionem illi praeberet insidiarum, neque colloquium ejus petivit, neque in conspectum venire studuit. Sic absens amicitiam gerebat, ut non beneficiis mutuis, sed odio communi, quod erga regem susceperant, contineri viderentur.

Cap. XI. *Datames in colloquio per fraudem occiditur.*

Id quum satis se confirmasse arbitratus est, certiorem facit Datamen, tempus esse majores exercitus parari, et bellum cum rege suscipi; de quâ re, si ei videretur, quò vellet in colloquium veniret. Probatâ re, colloquendi tempus sumitur, locusque quo conveniretur. Huc Mithridates cum uno, cui maximam habebat fidem, ante aliquot dies venit, compluribusque locis separatim gladios obruit, eaque loca diligenter notat. Ipso autem colloquendi die, utrique, locum qui explorarent atque ipsos scrutarentur, mittunt: deinde ipsi sunt congressi. Hîc quum aliquandiu in colloquio fuissent, et diversi discessissent, jamque procul Datames abesset; Mithridates, priusquam ad suos perveniret, ne quam suspicionem pareret, in eumdem locum revertitur, atque ibi, ubi telum erat positum resedit, ut si a lassitudine cuperet acquiescere; Datamenque revocavit,

simulans, se quiddam in colloquio esse oblitum. Interim telum, quod latebat, protulit, nudatumque vaginâ veste texit; ac Datami venienti ait, digredientem se animadvertisse, locum quemdam, qui erat in conspectu, ad castra ponenda esse idoneum. Quem quum digito monstraret, et ille conspiceret, aversum ferro transfixit: et priùs quàm quisquam posset succurrere, interfecit. Ita ille vir, qui multos consilio, neminem perfidiâ, ceperat, simulatâ captus est amicitiâ.

XV. EPAMINONDAS.

Cap. I. *Praefatio et dispositio.*

Epaminondas, Polymni, filius Thebanus. De hoc priusquam scribamus, haec praecipienda videntur lectoribus, ne alienos mores ad suos referant, neve ea, quae ipsis leviora sunt, pari modo apud ceteros fuisse arbitrentur. Scimus enim musicen nostris moribus abesse a principis personâ, saltare etiam

in vitiis poni; quae omnia apud Graecos et gratiâ et laude digna ducuntur. Quum autem exprimere imaginem consuetudinis atque vitae velimus Epaminondae, nihil videmur debere praetermittere, quod pertineat ad eam declarandam. Quare dicemus primùm de genere ejus; deinde quibus disciplinis, et a quibus sit eruditus; tum de moribus, ingeniique facultatibus; et si qua alia digna memoriâ erunt; postremò de rebus gestis, quae a plurimis omnium anteponuntur virtutibus.

Cap. II. *Epaminondae pueritia, et adolescentia.*

Natus igitur patre, quo diximus, honesto genere, pauper jam a majoribus relictus. Eruditus autem sic, ut nemo Thebanus magis: nam et citharizare, et cantare ad chordarum sonum doctus est a Dionysio: qui non minore fuit in musicis gloriâ, quàm Damon, aut Lamprus; quorum pervulgata sunt nomina; carmina cantare tibiis ab Olympiodoro, saltare a Calliphrone. At phi-

losophiae praeceptorem habuit Lysim Tarentinum, Pythagoreum; cui quidem sic fuit deditus, ut adolescens tristem et severum senem omnibus aequalibus suis in familiaritate anteposuerit; neque prius eum a se dimiserit, quàm doctrinis tantò antecessit condiscipulos, ut facilè intelligi posset, pari modo superaturum omnes in ceteris artibus. Atque haec ad nostram consuetudinem sunt levia, et potiùs contemnenda; at in Graeciâ utique olim magnae laudi erant. Postquam ephebus factus est, et palestrae dare operam cœpit: non tam magnitudini virium servivit, quàm velocitati: illam enim ad athletarum usum, hanc ad belli existimabat utilitatem pertinere: itaque exercebatur plurimùm currendo, et luctando, ad eum finem, quoad stans complecti posset atque contendere. In armis plurimùm studii consumebat.

Cap. III. *Epaminondae animi virtutes; studium audiendi, paupertatis patientia, liberalitas.*

Ad hanc corporis firmitatem plura etiam animi bona accesserant: erat enim modestus, prudens, gravis, temporibus sapienter utens, peritus belli, fortis manu, animo maximo; adeo veritatis diligens, ut ne joco quidem mentiretur; idem continens, clemens, patiensque admirandum in modum; non solùm populi, sed etiam amicorum, ferens injurias, imprimisque commissa celans; quod interdum non minùs prodest, quàm disertè dicere. Studiosus audiendi; ex hoc enim facillimè disci arbitrabatur. Itaque quum in circulum venisset, in quo aut de republicâ disputaretur, aut de philosophiâ sermo haberetur, numquam inde priùs discessit quàm, ad finem sermo esset deductus. Paupertatem adeo facilè perpessus est, ut de republicâ nihil praeter gloriam ceperit. Amicorum in se tuendo caruit facultatibus, fide ad alios

sublevandos saepè sic usus est, ut possit judicari omnia ei cum amicis fuisse communia: nam quum aut civium suorum aliquis ab hostibus fuisset captus, aut virgo amici nubilis propter paupertatem collocari non posset, amicorum consilium habebat, et quantùm quisque daret, pro facultatibus imperabat; eamque summam quum faceret, priusquam acciperet pecuniam, adducebat eum, qui quaerebat: ad eos qui conferebant, eique ut ipsi numerarent, faciebat; ut ille, ad quem ea res perveniebat, sciret quantùm cuique deberet.

Cap. IV. *Epaminondae abstinentia tentata.*

Tentata autem ejus est abstinentia a Diomedonte Cyziceno: namque is rogatu Artaxerxis Epaminondam pecuniâ corrumpendum susceperat. Hic magno cum pondere auri Thebas venit, et Micythum adolescentulum quinque talentis ad suam perduxit voluntatem; quem tum Epaminondas plurimùm diligebat. Micythus Epaminondam con-

venit, et causam adventùs Diomedontis ostendit. At ille Diomedonte coram: *Nihil, inquit, opus pecuniâ est: nam si ea rex vult, quae Thebanis sunt utilia, gratis facere sum paratus; sin autem contraria, non habet auri atque argenti satis; namque orbis terrarum divitias accipere nolo, pro patriae caritate. Te, qui me incognitum tentasti, tuique similem existimasti, non miror; tibi quae ignosco: sed egredere properè, ne alios corrumpas, quum me non potueris. Tu, Micythe, argentum huic redde; aut nisi id confestim facis, ego te tradam magistratui.* Hunc Diomedon quum rogaret, *ut tutò exire, suaque, quæ attulisset, liceret efferre. Istud*, inquit, *faciam: neque tuâ causâ, sed meâ; ne, si tibi sit pecunia adempta, aliquis dicat, ad me ereptum pervenisse, quod delatum accipere noluissem.* A quo quum quaesisset, quò se duci vellet, et ille Athenas diceret, praesidium dedit ut eò totò perveniret; neque verò id satis habuit, sed etiam, ut inviolatus in navem ascenderet, per Chabriam Atheniensem, de quo suprà mentionem

fecimus, effecit. Abstinentiae erit hoc satis testimonium. Plurima quidem proferre possemus; sed modus adhibendus est; quoniam uno hoc volumine *vitam excellentium virorum complurium* concludere constituimus, quorum separatim multis millibus versuum complures scriptores ante nos explicârunt.

Cap. V. *Epaminondæ dicta arguta contra Meneclidem.*

Fuit et disertus, ut nemo Thebanus ei par esset eloquentiâ! neque minùs concinnus in brevitate respondendi, quàm in perpetuâ oratione ornatus. Habuit obtrectatorem Meneclidem quemdam, indidem Thebis, adversarium in administrandâ republicâ, satis exercitatum in dicendo, ut Thebanum scilicet; namque illi genti plus inest virium, quàm ingenii. Is, quòd in re militari florere Epaminondam videbat, hortari solebat Thebanos, ut pacem bello anteferrent, ne illius imperatoris opera desideraretur. Huic ille: *Fallis*,

inquit, *verbo cives tuos*, *quòd hos a bello avocas*, *otii enim nomine servitutem concilias. Nam paritur pax bello. Itaque qui eâ diutinâ volunt frui, bello exercitati esse debent. Quare si principes Graeciae esse vultis, castris est vobis utendum, non palaestrâ.* Idem ille Meneclides, quum huic objiceret, *quòd liberos non haberet, neque uxorem duxisset: maximèque insolentiam, quòd sibi Agamemnonis belli gloriam videretur consecutus*: at ille, *desine*, inquit, *Meneclide, de uxore mihi exprobrare; nam nullius in istâ re minùs uti consilio volo.* Habebat enim Meneclides suspicionem adulterii. *Quod autem me Agamemnonem aemulari putas, fallis; namque ille cum universâ Graeciâ vix decem annis unam cepit urbem, ego contrâ ex unâ urbe nostrâ, dieque uno, totam Graeciam, Lacedaemoniis fugatis, liberavi.*

Cap. VI. *Epaminondae dicta contra Callistratum, maximè contra Spartanos.*

Idem quum in conventum venisset Arcadum, petens, ut societatem cum Thebanis et Argivis facerent; contraque Callistratus, Atheniensium legatus, qui eloquentiâ omnes eo praestabat tempore, postularet, ut potiùs amicitiam sequerentur Atticorum; et in oratione suâ multa invectus esset in Thebanos et Argivos, in eisque hoc posuisset, *animadvertere debere Arcadas, quales utraque civitas cives procreasset, ex quibus de ceteris possent judicare. Argivos enim fuisse Orestem et Alcmaeonem, matricidas; Thebis Oedipum natum, qui quum patrem suum interfecisset, ex matre liberos procreasset.* Hic in respondendo Epaminondas, quum de ceteris perorasset, postquam ad illa duo opprobria pervenit: *admirari se dixit stultitiam rhetoris Attici, qui non animadverteret innocentes illos natos, domi sce-*

lere admisso, quum patriâ essent pulsi, receptos esse ab Atheniensibus. Sed maximè ejus eloquentia eluxit Spartae legati ante pugnam Leuctricam. Quò quum omnium sociorum convenissent legati, coram frequentissimo legationum conventu, sic Lacedæmoniorum tyrannidem coarguit, ut non minùs illâ oratione opes eorum concusserit, quàm Leuctricâ pugnâ. Tum enim perfecit, quod pòst àpparuit, ut auxilio sociorum Lacedaemonii privarentur.

Cap. VII. *Injuriarum oblivio: imperii diuturnior usurpatio.*

Fuisse patientem, suorumque injurias ferentem civium, quòd se patriae irasci nefas esse duceret, haec sunt testimonia. Quum eum, propter invidiam, cives preficere exercitui noluissent, duxque esset delectus belli imperitus, cujus errore eò esset deducta illa multitudo militum, ut omnes de salute pertimescerent; quòd locorum angustiis clausi ab hostibus obsideban-

tur: desiderari coepta est Epaminondæ diligentia; erat enim ibi privatus numero militum; a quo quum peterent opem, nullam adhibuit memoriam contumeliae, et exercitum obsidione liberatum, domum reduxit incolumem. Neque verò hoc semel fecit, sed saepius. Maximè autem fuit illustre, quum in Peloponnesum exercitum duxisset adversùs Lacedaemonios, haberetque collegas duos; quorum alter erat Pelopidas, vir fortis ac strenuus. Hic quum criminibus adversariorum omnes in invidiam venissent, ob eamque rem imperium his esset abrogatum, atque in eorum locum alii praetores successissent; Epaminondas plebiscito non paruit, idemque ut facerent, persuasit collegis, et bellum, quod suscéperat, gessit. Namque animadvertebat, ubi id fecisset, totum exercitum, propter prætorum imprudentiam inscitiamque belli, periturum. Lex erat Thebis, quae morte multabat, si quis imperium diutiùs retinuisset, quàm lege praefinitum foret: hanc Epaminondas quum reipublicae conservandae causâ latam videret, ad perniciem civitatis conferre

noluit; et quatuor mensibus, diutius quàm populus jusserat, gessit imperium.

Cap. VIII. *Epaminondae accusati defensio.*

Postquam domum reditum est, collegae ejus hoc crimine accusabantur. Quibus ille permisit, omnem ut causam in se transferrent, suâque operâ factum contenderent, ut legi non obedirent. Quâ defensione illis periculo liberatis, nemo Epaminondam responsurum putabat, quòd quid diceret, non haberet. At ille in judicium venit, nihil eorum negavit, quae adversarii crimini dabant, omniaque, quae collegae dixerant, confessus est, neque recusavit quominùs legis poenam subiret; sed unum ab iis petivit, ut in periculo suo conscriberent: EPAMINONDAS A THEBANIS MORTE MULCTUS EST, QUOD EOS COEGIT APUD LEUCTRA SUPERARE LACEDÆMONIOS; QUOS ANTE SE IMPERATOREM, NEMO BOEOTICORUM AUSUS FUIT ADSPICERE IN ACIE; QUODQUE UNO PROELIO NON SOLUM THEBAS AB INTERITU RETRAXIT, SED ETIAM UNIVER-

SAM GRAECIAM IN LIBERTATEM VINDICAVIT; EOQUE RES UTRORUMQUE PERDUXIT, UT THEBANI SPARTAM OPPUGNARENT, LACEDAEMONII SATIS HABERENT SI SALVI ESSE POSSENT; NEQUE PRIUS BELLARE DESTITIT, QUAM, MESSENA CONSTITUTA, URBEM EORUM OBSIDIONE CLAUSIT. Haec quum dixisset, risus omnium cum hilaritate coortus est; neque quisquam judex ausus est de eo ferre suffragium. Sic a judicio capitis maxima discessit gloriâ.

Cap. IX. *ad Mantineam Epaminondae invicti mors.*

Hic extremo tempore imperator apud Mantineam, quum acie instructâ audaciùs instaret hostibus, cognitus a Lacedæmoniis, quòd in ejus unius pernicie patriæ sitam putabant salutem, universi in unum impetum fecerunt, neque priùs abscesserunt, quàm magnâ cæde factâ multisque occisis, fortissimè ipsum Epaminondam pugnantem, sparo eminus percussum, concidere viderunt. Hujus casu aliquantùm retardati sunt Bœotii; neque tamen priùs pugnâ excesserunt, quàm repugnantes

profligârunt. At Epaminondas, quum animadverteret, mortiferum se vulnus accepisse, simulque, si ferrum, quod ex hastili in corpore remanserat, extraxisset, animam statim amissurum, usque eò retinuit, quoad renuntiatum est, vicisse Bœotios. Id postquam audivit; *Satis*, inquit, *vixi; invictus enim morior*. Tum, ferrò extracto, confestim exanimatus est.

CAP. X. *Epaminondæ cœlibatûs criminatio diluta: horror à civili victoriâ: Thebarum gloria.*

HIC uxorem numquam duxit: in quo quum reprehenderetur à Pelopidâ, qui filium habebat infamem: malèque eum in eo patriæ consulere diceret: quòd liberos non relinqueret: *Vide*, inquit, *ne tu pejùs consulas, qui talem ex te natum relicturus sis; neque verò stirps mihi potest, deesse: namque ex me natam relinquo pugnam Leuctricam, quæ non modò mihi superstes, sed etiam immortalis sit necesse est.* Quo tempore,

duce Pelopidâ, exules Thebas occupaverunt, et præsidium Lacedæmoniorum ex arce expulerunt: Epaminondas, quamdiu facta est cædes civium domi se retinuit; quòd neque malos defendere volebat, neque impugnare, ne manus suorum sanguine cruentaret; namque omnem civilem victoriam funestam putabat. Idemque, postquam apud Cadmeam pugnari cum Lacedæmoniis cœpit, in primis stetit. Hujus de virtutibus vitâque satis erit dictum, si hoc unum adjunxero, quod nemo eat inficias, Thebas, et ante Epaminondam natum, et post ejusdem interitum, perpetuò alieno paruisse imperio; contra ea, quamdiu ille præfuerit reipublicæ, caput fuisse totius Græciæ: ex quo intelligi potest unum hominem pluris, quàm civitatem fuisse.

XVI. PELOPIDAS.

Cap. I. *Pelopidas Cadmeam occupat; in exilium ejicitur.*

Pelopidas, Thebanus, magis historiis, quàm vulgo notus. Cujus de virtutibus dubito quemadmodum exponam, quòd vereor, ne si res explicare incipiam, non vitam ejus enarrare, sed historiam videar scribere; si tantummodo summas attigero, ne rudibus litterarum græcarum minùs lucidè appareat, quantus fuerit ille vir. Itaque utrique rei occurram, quantùm potero; et medebor cùm satietati tum ignorantiæ lectorum. Phœbidas, Lacedæmonius, quum exercitum Olynthum duceret, iterque per Thebas faceret, arcem oppidi, quæ Cadmea nominatur, occupavit impulsu perpaucorum Thebanorum, qui, adversariæ factioni quò faciliùs resisterent, Laconum rebus studebant; idque suo privato, non

publico, fecit consilio. Quo facto eum Lacedæmonii ab exercitu removerunt, pecuniâque mulctârunt; neque eò magis arcem Thebanis reddiderunt, quòd, susceptis inimicitiis, satius ducebant eos obsideri, quàm liberari. Nam post Peloponnesium bellum, Athenasque devictas, cum Thebanis sibi rem esse existimabant, et eos esse solos, qui adversùs resistere auderent. Hâc mente amicis suis summas potestates dederant, alterius factionis principes partim interfecerant, alios in exilium ejecerant: in quibus Pelopidas hic, de quo scribere exorsi sumus, pulsus, patriâ carebat.

Cap. II. *Pelopidas cum duodecim Thebas redit.*

Hi omnes ferè Athenas se contulerant, non quò sequerentur otium, sed, ut quemque ex proximo locum fors obtulisset, eo patriam recuperare niterentur. Itaque, quum tempus est visum rei gerendæ, communiter cum his, qui Thebis idem sentiebant, diem delegerunt, ad inimicos opprimendos,

civitatemque liberandam, eum, quo maximi magistratus simul consueverant epulari. Magnæ sæpè res non ita magnis copiis sunt gestæ; sed profectò numquam ab tam tenui initio tantæ opes sunt profligatæ. Nam duodecim adolescentuli coierunt, ex his, qui exilio erant mulctati, quum omnino non essent amplius centum, qui tanto se offerrent periculo: quâ paucitate perculsa est Lacedæmoniorum potentia. Hi enim non magis adversariorum factioni, quàm Spartanis, eo tempore bellum intulerunt: qui principes erant totius Græciæ; quorum imperiosa majestas, neque ita multò pòst, Leuctricâ pugnâ, ab hoc initio perculsa, cecidit. Illi igitur duodecim, quorum erat dux Pelopidas, quum Athenis interdiu exissent, ut vesperascente cœlo Thebas possent pervenire, cum canibus venaticis exierunt, retia ferentes, vestitu agresti, quò minore suspicione facerent iter: qui quùm tempore ipso, quò studuerant, pervenissent, domum Charonis devenerunt, a quo et tempus et dies erat datus

Cap. III. *Pelopidas restituit libertatem, interfectis tyrannis, et Spartanum præsidium ex arce deturbat.*

Hoc loco libet interponere, etsi sejunctum a re propositâ est, nimia fiducia quantæ calamitati soleat esse. Nam magistratuum Thebanorum statim ad aures pervenit, exules in urbem devenisse. Id illi, vino epulisque dediti, usque eò despexerunt, ut ne quærere quidem de tantâ re laborârint. Accessit etiam, quod magis aperiret eorum dementiam. Allata est enim epistola Athenis, ab Archiâ hierophante, Archiæ, qui tum maximum magistratum Thebis obtinebat, in quâ omnia de profectione exulum perscripta erant, quæ quum jam accubanti in convivio esset data, sicut erat signata, in pulvinum subjiciens: *In crastinum*, inquit, *differo res severas*. At illi omnes, quum jam nox processisset, vinolenti ab exulibus, duce Pelopidâ, sunt interfecti. Quibus rebus confectis, vulgo ad arma libertatemque vocato, non

solùm qui in urbe erant, sed etiam undique ex agris concurrerunt, præsidium Lacedæmoniorum ex arce pepulerunt, patriam obsidione liberaverunt, auctores Cadmeæ occupandæ partim occiderunt, partim in exilium ejecerunt.

CAP. IV. *Prior expeditio propria fuit Pelopidæ; altera communis cum Epaminondâ, quemadmodum et reliquæ.*

Hoc tam turbido tempore (sicut suprà diximus) Epaminondas, quoad cum civibus dimicatum est, domi quietus fuit. Itaque hæc liberandarum Thebarum propria laus est Pelopidæ; ceteræ ferè omnes communes cum Epamiuondâ. Namque in Leuctricâ pugnâ, imperatore Epaminondâ, hic fuit dux delectæ manûs, quæ prima phalangem prostravit Laconum. Omnibus præterea periculis adfuit: sicut, Spartam quum oppugnavit, alterum tenuit cornu; quòque Messena celeriùs restitueretur, legatus in Persas est pro-

fectus. Denique hæc fuit altera persona Thebis, sed tamen secunda, ita ut proxima esset Epaminondæ.

CAP. V. *Pelopidas, adversâ fortunâ conflictatus, cadit in prœlio.*

CONFLICTATUS autem est eum adversâ fortunâ: nam et initio (sicut ostendimus) exul patriâ caruit; et quum Thessaliam in potestatem Thebanorum cuperet redigere, legationisque jure satis tectum se arbitraretur, quod apud omnes gentes sanctum esse consuêsset, a tyranno Alexandro Pheræo, simul cum Ismeniâ comprehensus, in vincula conjectus est. Hunc Epaminondas recuperavit, bello persequens Alexandrum. Post id factum, numquam si animo placari potuti in eum, a quo erat violatus. Itaque persuasit Thebanis, ut subsidio Thessaliæ proficiscerentur, tyrannosque ejus expellerent. Cujus belli quum ei summa esset data, eòque cum exercitu profectus esset, non dubitavi, simul ac conspexit hostem, confligere. In quo prœlio

Alexandrum ut animadvertit, incensus irâ, equum in eum concitavit, proculque digressus a suis, conjectu telorum confossus, cecidit. Atque hoc secundâ victoriâ accidit; nam jam inclinatæ erant tyrannorum copiæ. Quo facto omnes Thessaliæ civitates interfectum Pelopidam coronis aureis, et statuis æneis, liberosque ejus multo agro, donaverunt.

XVII. AGESILAUS.

Cap. I. *Agesilaus de regno contendit cum fratris filio.*

Agesilaus, Lacedaemonius, cùm à ceteris scriptoribus, tum eximiè a Xenophonte Socratico, collandatus est; enim usus est familiarissimè. Hic primùm de regno cum Leotychide, fratris filio, habuit contentionem. Mos est enim a majoribus Lacedaemoniis traditus, ut duos haberent semper reges, nomine magis quàm imperio, ex duabus fami-

liis Proclis et Eurysthenis, qui principes ex progenie Herculis Spartae reges fuerunt. Harum ex alterâ, in alterius familiae locum fieri non licebat. Itaque utraque suum retinebat ordinem. Primùm ratio habebatur, qui maximus natu esset ex liberis ejus, qui regnans decessisset: sin is virilem sexum non reliquisset, tum deligebatur, qui proximus esset propinquitate. Mortuus erat Agis rex, frater Agesilai: filium reliquerat Leotychidem, quem ille vivens non agnôrat; eumque moriens suum esse dixerat. Is de honore regni cum Agesilao suo patruo contendit: neque id quod petivit consecutus est; nam Lysandro suffragante, homine (ut ostendimus suprâ) factioso, et his temporibus potente, Agesilaus antelatus est.

Cap. II. *Agesilaus in Asiâ pactus cum Tissapherne inducias servat.*

Hic, simul atque imperii potitus est, persuasit Lacedaemoniis, ut exercitum emitterent in Asiam, bellumque regi

facerent; docens, satius esse in Asiâ, quàm in Europâ dimicare. Namque famâ exierat, Artaxerxem comparare classem, pedestresque exercitus, quos in Graeciam mitterent. Datâ potestate, tantâ celeritate usus est, ut priùs in Asiam cum copiis pervenerit, quàm regii satrapae eum scirent profectum; quo factum est, ut omnes imparatos imprudentesque offenderet. Id ut cognovit Tissaphernes, qui summum imperium tum inter praefectos habebat regios, inducias a Lacone petivit, simulans se dare operam, ut Lacedaemoniis cum rege conveniret: re autem verâ adcopias comparandas: easque impetravit trimestres. Juravit autem uterque, se sine dolo inducias conservaturum: in quâ pactione summâ fide mansit Agesilaus; contra ea Tissaphernes nihil aliud quàm bellum comparavit. Id etsi sentiebat Laco, tamen jusjurandum servabat, multùmque in eo consequi se dicebat, quòd Tissaphernes perjurio suo, et homines suis rebus abalienaret, et deos sibi iratos redderet; se autem servatâ religione confirmare exercitum, quùm animadverteret deorum numen facere

secum, hominesque sibi conciliari amiciores, quòd his studere consuêssent, quos servare fidem viderent.

Cap. III. *Agesilaus Phrygiam depopulatur: Eepesi militem exercet: aliò it, aliò se iturum simulat.*

Postquam induciarum praeteriit dies, barbarus, non dubitans, quòd ipsius erant plurima domicilia in Cariâ, et ea regio his temporibus multò putabatur locupletissima, eò potissimùm hostes impetum facturos: omnes suas copias eò contraxerat. At Agesilaus in Phrygiam se convertit, eamque priùs depopulatus est, quàm Tissaphernes usquam se moveret. Magnâ praedâ militibus locupletatis, Ephesum hiematum exercitum reduxit: atque ibi officinis armorum institutis, magnâ industriâ bellum apparavit; et quò studiosiùs armarentur, insigniùsque ornarentur, praemia proposuit, quibus donarentur, quorum egregia iu eâ re fuisset industria. Fecit idem exercitationum generibus, ut, qui ceteris praestitissent, eos ma-

gnis afficeret muneribus. His igitur rebus effecit, ut eo ornatissimum et exercitatissimum haberet exercitum. Huic quum tempus esset visum, copias extrahere ex hibernaculis: vidit, si, quò esset iter facturus, palàm pronuntiâsset, hostes non credituros, aliasque regiones praesidiis occupaturos, nec dubitaturos aliud esse facturum ac pronuntiâsset. Itaque quum ille Sardeis se iturum dixisset, Tissaphernes eamdem Cariam defendendam putavit. In quo quum eum opinio fefellisset, victumque se vidisset consilio: serò suis praesidio profectus est: nam quum illò venisset, jam Agesilaus, multis locis expugnatis, magnâ erat praedâ potius. Laco autem, quum videret hostes equitatu superare, numquam in campo sui fecit potestatem, et his locis manum conseruit, quibus plus pedestres copiae valerent. Pepulit ergo, quotiescumque congressus est, multò majores adversariorum copias; et sic in Asiâ versatus est, ut omnium opinione victor duceretur.

Cap. IV. *Agesilaus, revocatus contra Boeotios, vincit apud Coronam, et parcit supplicibus.*

Hic quum animo meditaretur proficisci in Persas, et ipsum regem adoriri, nuntius ei domo venit, ephorùm jussu, bellum Athenienses et Boeotios indixisse Lacedaemoniis; quare venire non dubitaret. In hoc non minùs ejus pietas suspicienda est, quàm virtus bellica: qui quum victori praeesset exercitui, maximamque haberet fiduciam regni Persarum potiundi, tantâ modestiâ dicto audiens fuit jussis absentium magistratuum, ut si privatus in comitio esset Spartae. Cujus exemplum utinam imperatores nostri sequi voluissent! Sed illuc redeamus. Agesilaus opulentissimo regno praeposuit bonam existimationem, multòque gloriosius duxit si institutis patriae paruisset, quàm si bello superasset Asiam. Hâc igitur mente Hellespontum copias trajecit, tantâque usus est celeritate, ut quod iter Xerxes anno vertente confecerat hic tran-

sierit triginta diebus. Quum jam haud longè abesset a Peloponneso, obsistere ei conati sunt Athenienses et Bœotii, ceterique eorum socii apud Coroneam; quos omnes gravi prœlio vicit. Hujus victoriae vel maxima fuit laus, quòd quùm plerique ex fugâ se in templum Minervae conjecissent, quaereretur que ab eo, quid his fieri vellet; etsi aliquot vulnera acceperat eo prœlio, et iratus videbatur omnibus, qui adversùs arma tulerant; tamen antetulit irae religionem; et eos vetuit violari. Neque hoc solùm in Graeciâ fecit, ut templa deorum sancta haberet: sed etiam apud barbaros summâ religione omnia simulacra, arasque conservavit. Itaque praedicabat mirari se, non sacrilegorum numero haberi, qui supplicibus eorum nocuissent: aut non gravioribus pœnis affici, qui religionem minuerent, quàm qui fana spoliarent.

CAP. V. *Agesilaus, bello circa Corinthum collato, hâc urbe abstinet.*

POST hoc proelium, collatum est omne bellum circa Corinthum: ideoque Corinthium est appellatum. Hic quum unâ pugnâ decem millia hostium, Agesilao duce, cecidissent: eoque facto opes adversariorum debilitatae viderentur; tantùm abfuit ab insolentiâ gloriae, ut commiseratus sit fortunam Graeciae, quòd tam multi a se victi vitio adversariorum concidissent: namque illâ multitudine, si sana mens esset, Graeciae supplicium Persas dare potuisse. Idem quum adversarios intra moenia compulisset, et ut Corinthum oppugnaret, multi hortárentur: negavit id suae virtuti convenire. Se enim eum esse dixit, qui ad officium peccantes redire cogeret, non qui urbes nobilissimas expugnaret Graeciae. Nam si, inquit, eos extinguere voluerimus, qui nobiscum adversùs barbaros steterunt, nosmetipsi nos expugnaverimus, illis quiescentibus, quo facto, sine negotio, quum voluerint, nos oppriment.

Cap. VI. *Agesilaus ad Leutricam pugnam ire noluit: Spartam a Thebanis oppugnatam singulari servat commento.*

Interim accidit illa calamitas apud Leuctra Lacedæmoniis: quò ne proficisceretur, quum a plerisque ad exeundum premeretur, ut si de exitu divinaret, exire noluit. Idem quum Epaminondas Spartam oppugnaret, essetque sine muris oppidum, talem se imperatorem præbuit, ut eo tempore omnibus apparuerit, nisi ille fuisset, Spartam futuram non fuisse. In quo quidem discrimine celeritas ejus consilii saluti fuit universis: nam quum quidam adolescentuli, hostium adventu perterriti, ad Thebanos transfugere vellent, et locum extra urbem editum cepissent, Agesilaus, qui perniciosissimum fore videret, si animadversum esset, quemquam ad hostes transfugere conari, cum suis eò venit, atque, ut si bono animo fecissent, laudavit consilium eorum, quòd eum lo-

eum occupassent, et se id quoque fieri debere animadvertissse. Sic adolescentulos simulatâ laudatione recuperavit, et adjunctis de suis comitibus locum tutum reliquit: namque illi, aucto numero eorum, qui expertes erant consilii, commovere se non sunt ausi, eòque libentiùs, quòd latere arbitrabantur, quæ cogitârant.

Cap. VII. *Agesilaus pecuniâ patriam sublevat: munera sibi missa confert in publicum.*

Sine dubio post Leuctricam pugnam Lacedæmonii se numquam refecerunt, neque pristinum imperium recuperàrunt. Quum interim Agesilaus non destitit, quibuscumque rebus posset, patriam juvare: nam quum praecipuè Lacedaemoni indigerent pecuniâ: ille omnibus, qui a rege defecerant praesidio fuit; a quibus magnâ donatus pecuniâ, patriam sublevavit. Atque in hoc illud imprimis fuit admirabile, quum maxima munera ei ab regibus, et dynastis, civitatibusque, conferrentur, nihil un-

quam in domum suam contulit, nihil de victu, nihil de vestitu Laconum mutavit. Domo eâdem fuit contentus, quâ Eurysthenes progenitor majorum suorum fuerat usus: quam qui intrârat, nullum signum libidinis, nullum luxuriae videre poterat; contrâ, plurima patientiae atque abstinentiae: sic enim erat instructa, ut nullâ in re differret a cujusvis inopis atque privati.

Cap. VIII. *Agesilaus, corpore deformis apparatuque utens vulgari, contemnitur a barbaris; in portu Menelai moritur.*

Atque hic tantus vir, ut naturam fautricem habuerat in tribuendis animi virtutibus, sic maleficam nactus est in corpore; exiguus, et claudus altero pede. Quae res etiam nonnullam afferebat deformitatem: atque ignoti, faciem ejus quum intuerentur, contemnebant; qui autem virtutem noverant non poterant admirari satis. Quod ei usu venit, quum, annorum octoginta, subsidio Thaco in Aegyptum ivisset,

et in acta cum suis accubuisset sine ullo tecto: stratumque haberet tale, ut terra tecta esset stramentis: neque huc ampliùs, quàm pellis esset injecta: eodemque comites omnes accubuissent, vestitu humili, atque obsoleto, ut eorum ornatus non modò in his regem neminem significaret; sed hominis non beatissimi suspicionem praeberet. Hujus de adventu fama quum ad regios esset perlata, celeriter munera eò cujusque generis sunt allata. His quaerentibus Agesilaum, vix fides facta est, unum esse ex his, qui tùm accubabant. Qui quum regis verbis, quae attulerant dedissent, ille, praeter vitulina, et hujusmodi genera obsonii, quae praesens tempus desiderabat, nihil accepit; unguenta, coronas, secundamque mensam servis dispertiit; cetera referri jussit. Quo facto eum barbari magis etiam contempserunt, quòd eum, ignorantiâ bonarum rerum, illa potissimum sumpisse arbitrabantur. Hic quum ex Aegypto reverteretur, donatus a rege Nectanebe ducentis viginti talentis, quæ ille muneri populo suo daret; venissetque in portum, qui Menelai vocatur,

jacens inter Cyrenas et Aegyptum: in morbum implicitus decessit. Ibi eum amici, quò Spartam faciliùs perferre possent, quòd mel non habebant, cerâ circumfuderunt: atque ita domum retulerunt.

XVIII. EUMENES.

CAP. I. *Eumenes primùm Philippi et Alexandri scriba; postea praefectus equitum.*

EUMENES Cardianus. Hujus si virtuti par data esset fortuna, non ille quidem major, sed multò illustrior, atque etiam honoratior: quod magnos homines virtute metimur, non fortunâ. Nam quum aetas ejus incidisset in ea tempora quibus Macedones florerent, multùm ei detraxit, inter eos viventi, quòd alienae erat civitatis; neque aliud huic defuit, quàm generosa stirps. Etsi ille domestico summo genere erat, tamen Macedones eum sibi aliquando

anteponi indignè ferebant: neque tamen non patiebantur. Vincebat enim omnes curâ, vigilantiâ, patientiâ, calliditate, et celeritate ingenii. Hic peradolescentulus ad amicitiam accessit Philippi, Amyntae filii, brevique tempore in intimam pervenit familiaritatem: fulgebat enim jam in adolescentulo indoles virtutis. Itaque eum habuit ad manum scribae loco: quod multò apud Grajos honorificentius est, quàm apud Romanos: nam apud nos re verâ, sicut sunt, mercenarii scribae existimantur; at apud illos contrariò, nemo ad id officium admittitur, nisi honesto loco, et fide, et industriâ cognitâ, quòd necesse est omnium consiliorum eum esse participem. Hunc locum tenuit amicitiae apud Philippum annos septem. Illo interfecto, eodem gradu fuit apud Alexandrum annos tredecim. Novissimo tempore, praefuit etiam alteri equitum alae, quae Hetaerice appellabatur. Utrique autem consilio semper pdfuit, et omnium rerum habitus est aarticeps.

Cap. II. *Eumenes, Cappadociam sortitus, carus Perdiccae fuit et fidus.*

Alexandro Babylone mortuo, quum regna singulis familiaribus dispertirentur, et summa rerum tradita esset tuenda eidem cui Alexander moriens annulum suum dederat, Perdiccæ; ex quo omnes conjecerunt eum regnum ei commendasse, quoad liberi ejus in suam tutelam pervenissent (aberant enim Craterus et Antipater, qui antecedere hunc videbantur; mortuus erat Hephæstio, quem unum Alexander, quod facilè intelligi posset, plurimi fecerat): hoc tempore data est Eumeni Cappadocia, sive potiùs dicta; nam tum in hostium erat potestate. Hunc sibi Perdiccas adjunxerat magno studio, quòd in homine fidem, et industriam magnam videbat; non dubitans, si eum pellexisset, magno usui fore sibi in his rebus, quas apparabat. Cogitabat enim (quod ferè omnes in magnis imperiis concupiscunt) omni-

um partes corripere, atque amplecti. Neque verò hoc solus fecit, sed ceteri quoque omnes, qui Alexandri fuerant amici. Primus Leonatus Macedoniam præoccupare destinaverat. Is multis magnis pollicitationibus persuadere Eumeni studuit, ut Perdiccam desereret, ac secum faceret societatem. Quum perducere eum non posset, interficere conatus est; et fecisset, nisi ille clam noctu ex præsidiis ejus effugisset.

Cap. III. *Eumenes a Perdiccâ oppositus Europæis adversariis.*

Interim conflata sunt illa bella, quæ ad internecionem, post Alexandri mortem, gesta sunt; omnesque concurrerunt ad Perdiccam opprimendum. Quem etsi infirmum videbat, quòd unus omnibus resistere cogebatur, tamen amicum non deseruit, neque salutis, quàm fidei, fuit cupidior. Præfecerat eum Perdiccas ei parti Asiæ, quæ inter Taurum montem jacet, atque Hellespontum, et illum unum opposuerat Europæis adversariis: ipse Aegyptum

oppugnatum adversùs Ptolemæum erat profectus. Eumenes quum neque magnas copias, neque firmas haberet, quòd inexercitatæ, et non multò antè erant contractæ; adventare autem dicerentur, Helespontumque transiisse, Antipater, et Craterus magno cum exercitu Macedonum, viri cùm claritate tum usu belli præstantes (Macedones verò milites eâ tunc erant famâ, quâ nunc Romani feruntur; etenim semper habiti sunt fortissimi, qui summam imperii potirentur); Eumenes intelligebat; si copiæ suæ cognoscerent adversùs quos ducerentur, non modò non ituras, sed simul cum nuntio dilapsuras. Itaque hoc ejus fuit prudentissimum consilium, ut deviis itineribus milites duceret, in quibus vera audire non possent, et his persuaderet se contra quosdam barbaros proficisci. Itaque tenuit hoc propositum, et priùs in aciem exercitum eduxit prœliumque commisit, quàm milites sui scirent cum quibus arma conferrent. Effecit etiam illud, locorum præoccupatione, ut equitatu potiùs dimicaret, quo plus valebat, quàm peditatu, quo erat deterior.

Cap. IV. *Eumenes vincit Neoptolemum singulari pugnâ: Craterum amplo funere effert.*

Quorum acerrimo concursu quum magnam partem diei esset pugnatum, cadit Craterus dux, et Neoptolemus, qui secundum locum imperii tenebat. Cum hoc concurrit ipse Eumenes; qui quum inter se complexi in terram ex equis decidissent, ut facilè intelligi posset inimicâ mente contendisse, animoque magis etiam pugnasse quàm corpore, non priùs distracti sunt, quàm alterum anima reliquerit. Ab hoc aliquot plagis Eumenes vulneratur: neque eò magis ex prœlio excessit, sed acriùs hostibus institit. Hìc, equitibus profligatis, interfecto duce Cratero, multis præterea, et maximè nobilibus captis, pedestris exercitus, quòd in ea loca erat deductus, ut invito Eumene elabi non posset, pacem ab illo petiit. Quam quum impetrasset, in fide non mansit, et se, simul ac potuit, ad Antipatrum recepit. Eumenes

Craterum ex acie semivivum elatum recreare studuit. Quum id non potuisset, pro hominis dignitate, proque pristinâ amicitiâ (namque illo usus erat, Alexandro vivo, familiariter), amplo funere extulit, ossaque in Macedoniam uxori ejus, ac liberis remisit.

Cap. V. *Eumenes, ab Antigono damnatus, victus et obsessus, callido invento evadit.*

Haec dum apud Hellespontum geruntur, Perdiccas apud flumen Nilum interficitur a Seleuco, et Antigono, rerumque summa ad Antipatrum defertur. Hîc, qui deseruerant, exercitu suffragium ferente, capitis absentes damnantur: in his Eumenes. Hâc ille percussus plagâ non succubuit, neque eò seciùs bellum administravit. Sed exiles res animi magnitudinem, etsi non frangebant, tamen imminùebant. Hunc persequens Antigonus, quum omni genere copiarum abundaret, sæpè in itineribus vexabatur, neque unquam ad manum accedere licebat; nisi his lo-

cis, quibus multis possent pauci resistere. Sed extremo tempore, quum consilio capi non posset, multitudine circumventus est. Hinc tamen, multis suis amissis, se expedivit, et in castellum Phrygiæ, quod *Nora* appellatur, confugit: in quo quum circumsederetur, et vereretur, ne uno loco manens equos militares perderet, quòd spatium non esset agitandi; callidum fuit ejus inventum, quemadmodum stans jumentum calefieri exercerique posset, quò libentiùs et cibo uteretur, et a corporis motu non removeretur. Substringebat caput loco altiùs, quàm ut prioribus pedibus planè terram posset attingere. Deinde pòst verberibus cogebat exsultare, et calces remittere: qui motus non minùs sudorem excutiebat, quàm si in spatio decurreret. Quo factum est, quod omnibus mirabile est visum, ut jumenta æquè nitida ex castello duceret, quum complures menses in obsidione fuisset, ac si in campestribus ea locis habuisset. Eâ conclusione, quotiescumque voluit, et apparatum et munitiones Antigoni alias incendit, alias disjecit. Tenuit autem se uno loco;

quamdiu fuit hiemes, quòd castra subsidia habere non poterat. Ver appropinquabat: simulatâ deditione, dum de conditionibus tractat, præfectis Antigoni imposuit, seque ac suos omnes extraxit incolumes.

Cap. VI. *Eumenes Olympiadi consulit, et liberis Alexandri.*

Ad hunc Olympias, mater, quæ fuerat Alexandri, quum litteras et nuntios misisset in Asiam, consultùm utrùm repetitum iret Macedoniam (nam tùm in Epiro habitabat), et eas res occuparet: huic ille primùm suasit, ne se moveret, et exspectaret, quoad Alexandri filius regnum adipisceretur; sin aliquâ cupiditate raperetur in Macedoniam, *omnium injuriarum oblivisceretur, et in neminem acerbiore uteretur imperio.* Horum nihil ea fecit; nam et in Macedoniam profecta est, et ibi crudelissimè se gessit. Petivit autem ab Eumene absente, ne pateretur Philippi domûs et familiæ inimicissimos stirpem quoque interimere, ferretque opem li-

beris Alexandri: quam veniam si daret, quamprimum exercitus pararet, quos sibi subsidio adduceret. Id quò faciliùs faceret, se omnibus præfectis, qui in officio manebant misisse litteras, ut ei parerent ejusque consiliis uterentur. His verbis Eumenes permotus satius duxit, si ita tulisset fortuna, perire bene meritis referentem gratiam, quàm ingratum vivere.

CAP. VII. *Eumenes contra Antigonum Alexandri auspicia in castris fingit.*

ITAQUE copias contraxit, bellum adversùm Antigonum comparavit. Quòd unà erant Macedones complures nobiles (in his Peucestes, qui corporis custos fuerat Alexandri, tum autem obtinebat Persidem; et Antigenes, cujus sub imperio phalanx erat Macedonum); invidiam verens, quam tamen effugere non potuit, si potiùs ipse alienigena summi imperii potiretur,

quam alii Macedonum, quorum ibi erat multitudo: *in principiis* nomine Alexandri statuit tabernaculum, in eoque sellam auream cum sceptro, ac diademate jussit poni, eòque omnes quotidie convenire, ut ibi de summis rebus consilia caperentur, credens minore se invidiâ fore, si specie imperii nominisque simulatione Alexandri bellum videretur administrare. Quod et fecit: nam quum non ad Eumenis *principia*, sed ad regia conveniretur, atque ibi de rebus deliberaretur, quodam modo latebat, quum tamen per eum unum gererentur omnia.

CAP. VIII. *Eumenes, Antigoni victor, veteranorum licentiâ impeditur.*

Hic in Paraetacis cum Antigono conflixit, non acie instructâ, sed in itinere; eumque malè acceptum in Mediam hiematum coëgit redire. Ipse in finitimâ regione Persidis hiematum copias divisit, non ut voluit; sed

militum id cogebat voluntas. Namque illa phalanx Alexandri magni, quae Asiam peragraverat, deviceratque Persas, inveteratâ cùm gloriâ, tum etiam licentiâ, non parere se ducibus, sed imperare postulabat, ut nunc veterani faciunt nostri. Itaque periculum est, ne faciant, quod illi fecerunt suâ intemperantiâ nimiâque licentiâ, ut omnia perdant, neque minùs eos cum quibus steterint, quàm adversùs quos fecerint. Quòd si quis illorum veteranorum legat facta, paria horum cognoscat, neque rem ullam, nisi tempus, interesse judicet. Sed ad illos revertar. Hiberna sumpserant, non ad usum belli, sed ad ipsorum luxuriam; longèque inter se discesserant. Hoc Antigonus quum comperisset, intelligeretque se parem non esse paratis adversariis, statuit aliquid sibi consilii novi esse capiendum. Duae erant viae, quà ex Medis, ubi ille hiemabat, ad adversariorum hibernacula posset perveniri: quarum brevior per loca deserta, quae nemo incolebat propter aquae inopiam; ceterum dierum erat ferè

decem: illa autem, quâ omnes commeabant, altero tantò longiorem habebat anfractum, sed erat copiosa, omniumque rerum abundans. Hâc si proficisceretur, intelligebat priùs adversarios rescituros de suo adventu, quàm ille tertiam partem confecisset itineris sui: sin per loca sola contenderet, sperabat se imprudentem hostem oppressurum. Ad hanc rem conficiendam imperavit quam plurimos utres atque etiam culeos comparari; post hæc pabulum; præterea cibaria cocta dierum decem; utque quàm minimè fieret ignis in castris. Iter, quod habebat, omnes celat.

Cap. IX. *Eumenes callido consilio hostem deludit.*

Sic paratus, quà constituerat proficiscitur. Dimidium ferè spatium confecerat, quum ex fumo castrorum ejus suspicio allata est ad Eumenem, hostem appropinquare. Conveniunt duces: quæritur, *quid opus sit facto.* Intelligebant omnes tam celeriter co-

pias ipsorum contrahi non posse, quàm Antigonus affuturus videbatur. Hîc, omnibus titubantibus, et de rebus summis desperantibus, Eumenes ait: *Si celeritatem velint adhibere, et imperata facere quod ante non fecerint, se rem expediturum. Nam, quòd diebus quinque hostis transire posset, se effecturum, ut non minùs totidem dierum spatio retadaretur. Quare circumirent, suas quisque copias contraheret*. Ad Antigoni autem refrenandùm impetum tale capit consilium: certos mittit homines ad infimos montes, qui obvii erant itineri adversariorum, hisque præcipit, ut primâ nocte quam latissimè possint ignes faciant, quàm maximos, atque hos secundâ vigiliâ minuant, tertiâ perexiguos reddant; et, assimulatâ castrorum consuetudine, suspicionem injiciant hostibus his locis esse castra, ac dè eorum adventu esse prænuntiatum: idemque posterâ nocte faciant. Quibus imperatum erat diligenter præceptum curant. Antigonus, tenebris obortis, ignes conspicatur, credit de suo adventu esse auditum, et adversarios illuc suas contraxisse co-

pias. Mutat consilium; et quoniam imprudentes adoriri non posse, flectit iter suum, et illum anfractum longiorem copiosæ viæ capit, ibque diem unum opperitur ad lassitudinem sedandam militum, ac reficienda jumenta, quò intègriore exercitu decerneret.

Cap. X. *Eumenes a suis proditur: victor victo in custodiam traditur.*

Sic Eumenes callidum imperatorem vicit consilio, celeritatemque impedivit ejus: neque tamen multùm profecit; nam invidiâ ducum cum quibus erat, perfidiâque militum Macedonum veteranorum, quum superior prœlio discessisset, Antigono est deditus, quum exercitus ei ter antè, separatis temporibus, jurasset se eum defensurum, nec umquam deserturum. Sed tanta fuit nonnullorum virtutis obtrectatio, ut fidem amittere mallent, quàm eum non prodere. Atque hunc Antigonus, quum ei fuisset infestissimus, conservasset, si per suos esset licitum, quòd ab nullo se plus ad-

juvari posse intelligebat in his rebus, quas impendere jam apparebat omnibus. Imminebant enim Seleucus, Lysimachus, Ptolemæus, opibus jam valentes, cum quibus ei de summis rebus erat dimicandum. Sed non passi sunt ii, qui circà erant; quòd videbant, Eumene recepto, omnes præ illo parvi futuros. Ipse autem Antigonus adeo erat incensus, ut nisi magnâ spe maximarum rerum, leniri non posset.

Cap. XI. *Eumenes impatiens supplicium postulat.*

Itaque quum eum in custodiam dedisset, et præfectus custodum quæsisset, *quemadmodum servari vellet? Ut acerrimum*, inquit, *leonem, aut ferocissimum elephantum.* Nondum enim statuerat, eum conservaret, nec ne. Veniebat autem ad Eumenem utrumque genus hominum; et qui, propter odium, fructum oculis ex ejus casu capere vellent; et qui, propter veterem amicitiam, colloqui consolari-

que cuperent; multi etiam, qui ejus formam cognoscere studebant, qualis esset, quem tamdiu, tamque valde timuissent, cujus in pernicie positam spem habuissent victoriæ. At Eumenes, quum diutiùs in vinculis esset, ait Onomarcho, penes quem summa imperii erat custodiæ, *se mirari, quare jam tertium diem sic teneretur; non enim hoc convenire Antigoni prudentiæ ut sic deuteretur victo; quin, aut interfici, aut missum fieri juberet.* Hic quum ferociùs Onomarcho loqui videretur: *Quid? tu*, inquit, *animo si isto eras, cur non in prælio occidisti potiùs, quàm in potestatem inimici venires?* Huic. Eumenes, *Utinam quidem istud convenisset!* inquit: *sed eò non accidit, quòd numquam cum fortiore sum congressus; non enim cum quoquam arma contuli quin is mihi succubuerit. Non enim virtute hostium, sed amicorum perfidiâ, decidi.* Neque id falsum; nam et dignitate fuit honestâ, et viribus ad loborem ferendum firmis, neque tam magno corpore, quàm figurâ venustâ.

CAP. XII. *Eumenes, de consilii sententiâ, inediâ tentatus, ferro consumitur.*

De hoc Antigonus, quum solus constituere non auderet, ad consilium retulit. Hic, quum plerique omnes primò perturbati admirarentur, non jam de eo sumptum esse supplicium, a quo tot annos adeo essent malè habiti, ut sæpè ad desperationem forent adducti, quique maximos duces interfecisset; denique in quo uno esset tantùm, ut, quoad ille viveret, ipsi securi esse non possent; interfecto nihil habituri negotii essent; postremò, si illi redderet salutem, quærebant quibus amicis esset usurus? Sese enim eum Eumene apud eum non futuros: hic, cognitâ consilii voluntate, tamen usque ad septimum diem deliberandi sibi spatium reliquit. Tum autem, quum vereretur, ne qua seditio exercitûs oriretur, vetuit ad eum quemquam admitti, et quotidianum victum amoveri jussit. Nam negabat, se ei vim

allaturum, qui aliquando fuisset amicus. Hic tamen non ampliùs quàm triduum fame fatigatus, quum castra moverentur, insciente Antigono, jugulatus est a custodibus.

CAP. XIII. *Eumene vivo, nemo ducum regis nomen sumpsit. Honestum ejus funus.*

SIC Eumenes annorum quinque et quadraginta, quum ab anno vigesimo (ut suprà ostendimus) septem annos Philippo apparuisset; et tredecim apud Alexandrum eumdem locum obtinuisset, in his uni equitum alæ præfuiset; post autem Alexandri magni mortem imperator exercitus duxisset, summosque duces partim repulisset, partim interfecisset; captus non Antigoni virtute, sed Macedonum perjurio, talem habuit exitum vitæ. De quo quanta fuerit omnium opinio eorum, qui post Alexandrum magnum reges sunt appellati, ex hoc facilè potest judicari, quòd nemo, Eumene vivo, rex appellatus est, sed præfectus. Iidem post hujus occasum statim

regium ornatum, nomenque sumpserunt: neque quod initio prædicârant, se Alexandri liberis regnum servare, id præstare voluerunt, et uno propugnatore sublato, quid sentirent, aperuerunt. Hujus sceleris principes fuerunt Antigonus, Ptolemæus, Seleucus, Lysimachus, Cassander. Antigonus autem Eumenem mortuum propinquis ejus sepeliendum tradidit. Hi militari, honestoque funere, comitante toto exercitu, humaverunt, ossaque ejus in Cappadociam ad matrem atque uxorem liberosque ejus deportanda curârunt.

XIX. PHOCION.

Cap. I. *Phocion bonus et pauper; repudiat munera.*

Phocion Atheniensis. Etsi sæpè exercitibus præfuit, summosque magistratus cœpit, tamen multò ejus notior integritas est vitæ, quàm rei militaris labor. Itaque hujus memoria

est nulla, illius autem magna fama: ex quo cognomine Bonus est appellatus. Fuit enim perpetuò pauper, quum ditissimus esse posset propter frequentes delatos honores, potestatesque summas, quæ ei a populo dabantur. Hic quum a rege Philippo munera magnæ pecuniæ repudiaret, legatique hortarentur accipere, simulque admonerent, si ipse his facilè careret, liberis tamen suis prospiceret, quibus difficile esset in summâ paupertate tantam paternam tueri gloriam; his ille: *Si mei similes erunt, idem hic*, inquit, *agellus illos alet, qui me ad hanc dignitatem perduxit; sin dissimiles sunt futuri, nolo, meis impensis illorum ali augerique luxuriam.*

Cap. II. *Phocion senex in invidiam incurrit ob tradendam Antipatro urbem: exilium Demosthenis: proditum Piræum.*

Eidem quum prope ad annum octogesimum prospera mansisset fortuna,

extremis temporibus magnum in odium pervenit suorum civium. Primò cum Demade, de urbe tradendâ Antipatro, consenserat; ejusque consilio Demosthenes cum ceteris, qui bene de republicâ mereri existimabantur plebiscito in exilio erant expulsi. Neque in eo solùm offenderat, quòd patriæ male consuluerat, sed etiam, quòd amicitiæ fidem non præstiterat: namque auctus adjutusque a Demosthene, eum, quem tenebat ascenderat gradum, quum adversùs Charetem eum subornaret; ab eodem in judiciis, quum capitis causam diceret, defensus aliquoties, liberatus discesserat. Hunc non solùm in periculis non defendit, sed etiam prodidit. Concidit autem maximè uno crimine: quia, quum apud eum summum esset imperium populi, et Nicanorem, Cassandri præfectum, insidiari Piræo Atheniensium a Dercyllo moneretur, idemque postularet, ut provideret, nè commeatibus civitas privaretur; hîc, audiente populo, Phocion negavit esse periculum, seque ejus rei obsidem fore pollicitus est. Neque ita multò pòst Nicanor

Piræo est potitus. Ad quem recuperandum, sine quo Athenæ omnino esse non possunt, quum populus armatus concurrisset, ille non modò neminem ad arma vocavit, sed ne armatis quidem præesse voluit.

CAP. III. *Phocion exilio mulctatur, et causam dicit apud Philippum.*

ERANT eo tempore Athenis duæ factiones; quarum una populi causam agebat, altera optimatum. In hâc erant Phocion et Demetrius Phalereus: harum utraque Macedonum patrociniis nitebatur; nam populares Polyperchonti favebant, optimates cum Cassandro sentiebant. Interim a Polyperchonte Cassander Macedoniâ pulsus est. Quo facto populus superior factus, statim duces adversariæ factionis, capitis damnatos, patriâ pepulit; in his Phocionem et Demetrium Phalereum: deque eâ re legatos ad Polyperchontem misit, qui ab eo peterent, ut sua decreta confirmaret. Hîc eòdem profectus est Phocion. Quò ut

venit, causam apud Philippum regem verbo, re ipsâ quidem apud Polyperchontem, jussus est dicere; namque is tum regis rebus præerat. Hic quum ab Agnonide accusatus esset, quòd Piræum Nicanori prodidisset, ex consimili sententiâ in costodiam conjectus, Athenas deductus est, ut ibi de eo legibus fieret judicium.

Cap. IV. *Phocion damnatus, et ad supplicium datus, sepelitur a servis.*

Huc ubi perventum est, quum propter ætatem pedibus jam non valeret, vehiculoque portaretur, magni concursus sunt facti, quum alii, reminiscentes veteris famæ, ætatis misererentur; plurimi verò irâ exacuerentur propter proditionis suspicionem Piræi, maximèque, quòd adversùs populi commoda in senectute steterat. Quâ de re ne perorandi quidem ei data est facultas, et dicendi causam. Inde judicio, legitimis quibusdam confectis, damnatus, traditus est undecim viris, quibus ad supplicium, more Athenien-

sium, publicè damnati tradi solent. Hic quum ad mortem duceretur, obvius ei fuit Emphyletus, quo familiariter fuerat usus. Is quum lacrymans dixisset, *O quam indigna perpeteris, Phocion!* huic ille, *At non inopinata*, inquit, *hunc enim exitum plerique clari viri habuerunt Athenienses.* In hoc tantum fuit odium multitudinis, ut nemo ausus sit eum liber sepelire. Itaque a servis sepultus est.

XX. TIMOLEON.

Cap. I. *Timoleon, patriâ liberatâ, fratrem sustulit tyrannum.*

Timoleon Corinthius. Sine dubio magnus, omnium judicio, hic vir extitit; namque huic uni contigit, quod nescio an ulli, út patriam, in quâ erat natus, oppressam a tyranno liberaret, et a Syracusis, quibus auxilio erat missus, inveteratam servitutem depelle-

ret, totamque Siciliam multos annos bello vexatam, a barbarisque oppressam, suo adventu in pristinum restitueret. Sed in his rebus non simplici fortunâ conflictatus est, et, id quod difficilius putatur, multò sapientiùs tulit secundam quàm adversam fortunam. Nam, quam frater ejus Timophanes, dux a Corinthiis delectus, tyrannidem per milites mercenarios occupasset, particepsque regni posset esse, tantùm abfuit a societate sceleris, ut antetulerit suorum civium libertatem fratris saluti, et patriæ legibus obtemperare sactius duxerit, quàm imperare patriæ. Hâc mente, per haruspicem, communemque affinem, cui soror, ex eisdem parentibus nata, nupta erat, fratrem tyrannum interficiendum curavit. Ipse non modò manus non attulit, sed ne adspicere quidem fraternum sanguinem voluit; nam dum res conficeretur procul in præsidio fuit, ne quis satelles posset succurrere. Hoc præclarissimum ejus facinus non pari modo probatum est ab omnibus; nonnulli enim læsam ab eo pietatem putabant, et invidiâ laudem

virtutis obterebant. Mater verò post id factum neque domum ad es filium admisit; neque aspexit, quin eum fratricidam impiumque detestans compellaret. Quibus verbis adeo est commotus, ut nonnumquam vitæ finem facere voluerit, atque ex ingratorum hominum conspectu morte decedere.

CAP. II. *Timoleon Dionysium depulsum Siciliâ Corinthum misit: Icetam vicit; Pœnos fudit; Mamercum cepit.*

INTERIM Dione Syracusis interfecto, Dionysius rursus Syracusarum potitus est: cujus adversarii opem a Corinthiis petiverunt, ducemque, quo in bellò uterentur, postulârunt. Huc Timoleon missus incredibili felicitate Dionysium totâ Siciliâ depulit. Quum interficere posset, noluit, tutòque ut Corinthum perveniret, effecit, quòd utrorumque Dionysiorum opibus Corinthii sæpè adjuti fuerant. Cujus benignitatis memoriam volebat exstare, eamque præclaram victoriam ducebat, in quâ plus

esset clementiæ quàm crudelitatis; postremò ut non solùm auribus acciperetur, sed etiam oculis cerneretur, quem et ex quanto regno, ad quam fortunam detrusisset. Post Dionysii decessum cum Icetâ bellavit, qui adversatus fuerat Dionysio; quem non odio tyrannidis dissensisse, sed cupiditate, indicio fuit, quòd ipse, expulso Dionysio, imperium dimittere noluit. Hoc superato, Timoleon maximas copias Carthaginiensium apud Crimessum flumen fugavit, ac satis habere coëgit si liceret Africam obtinere, qui jam complures annos possessionem Siciliæ tenebant. Cepit etiam Mamercum, italicum ducem, hominem bellicosum et potentem, qui tyrannos adjutum in Siciliam venerat.

CAP. III. *(Timoleon) instauratis insulæ rebus, imperium deponit.*

Quibus rebus confectis, quum, propter diuturnitatem belli, non solùm regiones sed etiam urbes desertas videret, conquisivit, quos potuit; pri-

mùm Siculos, deinde Corintho arcessivit colonos, quòd ab his initio Syracusæ erant conditæ. Civibus veteribus sua restituit, novis bello vacuefactas possessiones divisit; urbium mœnia disjecta, fanaque deleta, refecit; civitatibus leges libertatemque reddidit; ex maximo bello tantum otium toti insulæ conciliavit, ut hic conditor urbium earum, non illi qui initio deduxerant, videretur. Arcem Syracusis, quam muniverat Dionysius ad urbem obsidendam, a fundamentis disjecit; cetera tyrannidis propugnacula demolitus est, deditque operam ut quàm minimè multa vestigia servitutis manerent. Quum tantis esset opibus ut etiam invitis imperare posset, tantum autem haberet amorem omnium Siculorum, ut nullo recusante regnum obtineret, maluit se diligi quàm metui. Itaque cùmprimùm potuit, imperium deposuit, et privatus Syracusis, quod reliquum vitæ fuit, vixit. Neque verò id imperitè fecit: nam quod ceteri reges imperio vix potuerunt, hic benevolentiâ tenuit. Nullus honos huic defuit, neque postea

Syracusis res ulla gesta est publica de quâ priùs sit decretum, quàm Timoleontis sententiâ cognita: nullius umquam consilium non modò antelatum, sed ne comparatum quidem est. Neque id magis benevolentiâ factum est quàm prudentiâ.

CAP. IV. *Timoleon, oculis captus, vehiculo fertur; Fortunæ Sacellum constituit.*

Hic quum ætate jam provectus esset, sine ullo morbo lumina oculorum amisit: quam calamitatem ita moderatè tulit, ut neque eum querentem quisquam audierit, neque eò minùs privatis publicisque rebus interfuerit. Veniebat autem in theatrum, quum ibi concilium populi haberetur, propter valetudinem vectus jumentis junctis, atque ita de vehiculo quæ videbantur, dicebat. Neque hoc illi quisquam tribuebat superbiæ; nihil enim umquam neque insolens neque gloriosum ex ore ejus exiit; qui quidem, quum suas laudes audiret prædicari, numquam

aliud dixit quàm *se in eâ re maximas diis gratias agere, atque habere, quòd quum Siciliam recreare constituissent, tùm se potissimùm ducem esse voluissent.* Nihil enim rerum humanarum sine deorum numine agi putabat: itaque suæ domi sacellum Αὐτοματίας constituerat, idque sanctissimè colebat. Ad hanc hominis excellentem bonitatem mirabiles accesserunt casus. Nam prœlia maxima natali die suo fecit omnia: quo factum est ut ejusdem natalem festum haberet universa Sicilia. Huic quidam Laphystius, homo petulans et ingratus, vadimonium quum vellet imponere, quòd cum illo se lege agere diceret, et complures concurrissent qui procacitatem hominis manibus coërcere conarentur, Timoleon oravit omnes ne id facerent: *Namque id ut Laphystio ceterisque liceret se maximos labores summaque adiisse pericula; hanc enim speciem libertatis esse si omnibus quod quisque vellet legibus experiri liceret.* Idem, quum quidam, Laphystii similis., nomine Demænetus, in concione populi, dere-

bus gestis ejus detrahere cœpisset, ac nonnulla inveheretur in Timoleonta, dixit, *Nunc demum se voti esse damnatum, namque hoc a diis immortalibus semper precatum ut talem libertatem restituerent Syracusanis, in quâ cuivis liceret de quo vellet impunè dicere.* Hic quum diem supremum obiisset, publicè a Syracusanis in gymnasio, quod Timoleonteum appellatur, totâ celebrante Siciliâ, sepultus est.

XXI. DE REGIBUS.

Cap. I. *Reges nomine Spartani; potestate clariores, Cyrus, Darius, Xerxes, duo Artaxerxes, reges Persarum.*

Hi ferè fuerunt Græciae gentis duces qui memoriâ digni videantur, præter reges. Namque eos attingere noluimus, quòd omnium res gestæ separatim sunt relatæ: neque tamen

hi admodùm sunt multi. Lacedæmonius autem Agesilaus nomine, non potestate, fuit rex, sicut ceteri Spartani. Ex his verò qui dominatum imperio tenuerunt, excellentissimi fuerunt, ut nos judicamus, Persarum Cyrus, et Darius Hystaspis filius; quorum uterque privatus, virtute regnum est adeptus. Prior horum apud Massagetas in prælio cecidit; Darius senectute diem obiit suprêmum. Tres sunt præterea ejusdem generis; Xerxès, et duo Artaxerxès, Macrochir et Mnemon. Xerxi maximè est illustre, quòd maximis post hominum memoriam exercitibus terrâ marique bellum intulit Græciæ. At Macrochir præcipuam habet laudem amplissimæ pulcherrimæque corporis formæ, quam incredibili ornavit virtute belli; namque illo Persarum nemo fuit manu fortior. Mnemon autem justitiæ fama floruit, nam quum matris suæ scelere amisisset uxorem, tantùm indulsit dolori ut eum pietas vinceret. Ex his duo eodem nomine morbo naturæ debitum reddiderunt: tertius ab Artabano præfecto ferro interfectus est.

Cap. II. *Philippus*, *Alexander*, *Pyrrhus*, *Dionysius*.

Ex Macedonum autem genere duo multò ceteros antecesserunt rerum gestarum gloriâ; Philippus Amyntæ filius, et Alexander magnus. Horum alter Babylone morbo consumptus est. Philippus Aegis a Pausaniâ, quum spectatum ludos iret, juxta theatrum occisus est. Unus Epirotes Pyrrhus, qui cum populo Romano bellavit. Is quum Argos oppidum oppugnaret in Peloponneso: lapide ictus interiit. Unus item Siculus, Dionysius prior, nam et manu fortis et belli peritus fuit, et id, quod in tyranno non facilè reperitur, minime libidinosus, non luxuriosus, non avarus, nullius rei denique cupidus, nisi singularis perpetuique imperii, ob eamque rem crudelis, nam dum id studuit munire, nullius pepercit vitæ quem ejus insidiatorem putaret. Hic quum virtute tyrannidem sibi peperisset, magnâ retinuit felicitate; majorque an-

nos sexanginta notus, decessi, florente regno. Neque, in tam multis annis, cujusquam ex suâ stirpe funus vidit, quum ex tribus uxoribus liberos procreasset, multique ei nati essent nepotes.

CAP. III. *Ex Alexandri amicis, Antigonus Demetrius Lysimachus, Seleucus, Ptolemœus, etc.*

FUERUNT præterea multi reges ex amicis Alexandri magni, qui post obitum ejus imperia ceperunt. In his Antigonus, et hujus filius Dametrius; Lysimachus, Seleucus, Ptolemæns, Ex his Antigonus, quum adversus Seleucum Lysimachumque dimicaret, in prœlio occisus est. Pari leto affectus est Lysimachus a Seleuco: nam, societate dissolutâ, bellum inter se gesserunt. At Demetrius, quum filiam suam Seleuco in matrimonium dedisset, neque eò magis fida inter eos amicitia manere potuisset, captus bello, in custodiâ socer generi periit morbo. Neque ita multò pôst Seleucus à

Ptolamæo Cerauno dolo interfectus est; quem ille a patre expulsum Alexandriâ, alienarum opum indigentem, receperat: ipse autem Ptolemæus quum vivus filio regnum tradidisset, ab illo eodem vità privatus dicitur. De quibus quoniam satis dictum putamus, non incommodum videtur non præterire Hamilcarem et Hannibalem, quos et animi magnitudine et calliditate omnes in Africâ nâtos præstitisse constat.

XXII. HAMILCAR.

CAP. I. *Hamilcar fortunam Carthaginiensium in melius convertit.*

HAMILCAR, Hannibalis filius, cognomine Barcas, Carthaginiensis. Primo Punico bello, sed temporibus extremis, admodum adolescentulus, in Siciliâ præesse cœpit exercitui. Quum ante ejus adventum et mari et terrâ malè res gererentur Carthaginiensium;

ipse ubi affuit, numquam hosti cessit, neque locum nocendi dedit, sæpeque e contrario, occasione datâ, lacessivit, semperque superior discessit. Quo facto quum penè omnia in Siciliâ Pœni amisissent, ille Erycem sic defendit, ut bellum eo loco gestum non videretur. Interim Carthaginienses, classe, apud insulas Aegates, a C. Lutatio consule Romanorum superati, statuerunt belli finem facere, eamque rem arbitrio permiserunt Hamilcaris. Ille, etsi flagrabat belli cupiditate, tamen paci serviendum putavit, quòd patriam, exhaustam sumptibus, diutius calamitatem belli ferre non posse intelligebat; sed ita ut statim mente agitaret, si paululùm modò res essent refectæ, bellum renovare, Romanosque armis persequi, donicum aut virtute vicissent, aut victi manum dedissent. Hoc consilio pacem conciliavit: in quâ tantâ fuit ferociâ, ut, quum Catulus negaret se bellum compositurum, nisi ille cum suis, qui Erycem tenuerant, armis relictis, Siciliâ decederent, succumbente patriâ, ipse periturum se potiùs dixerit, quàm

cum tanto flagitio domum rediret: non enim suæ esse virtutis arma a patriâ accepta adversùs hostes adversariis tradere. Hujus pertinaciæ cessit Catulus.

Cap. II. *Hamilcar, pace factâ, ferro rebelles afflixit, et otium patriæ restituit.*

At ille, ut Carthaginem venit, multò aliter ac sperabat rempublicam se habentem cognovit: namque, diuturnitate externi mali, tantum exarsit intestinum bellum, ut numquam pari periculo fuerit Carthago, nisi quum deleta est. Primò mercenarii milites, qui adversùs Romanos fuerant, desciverunt, quorum numerus erat viginti milium. Hi totam abalienârunt Africam, ipsam Carthaginem oppugnârunt. Quibus malis adeo sunt Pœni perterriti, ut auxilia etiam a Romanis petiverint, eaque impetraverint. Sed extremò, quum propè jam ad desperationem pervenissen, Hamilcarem imperatorem fecerunt. Is non solùm hostes a múris Carthaginis remo-

vit, quum ampliùs centum milia facta essent armatorum, sed etiam eò compulit ut, locorum angustiis clausi, plures fame quàm ferro interirent. Omnia oppida abalienata, in his Uticam atque Hipponem, valentissima totius Africæ, restituit patræ. Neque eo fuit contentus, sed etiam fines imperii propagavit. Totâ tantum otium reddidit, ut nullum in eâ bellum videretur multis annis fuisset.

CAP. III. *Hamilcar, in Hispaniam missus, Hannibalem filium secum duxit, et Hasdrubalem, cui filiam despondit.*

REBUS his ex sententiâ peractis, fidenti animo atque infesto Romanis, quò faciliùs causa bellandi reperiretur, effecit ut imperator cum exercitu in Hispaniam mitteretur; eòque secum duxit filium Hannibalem annorum novem. Erat præterea cum eo adolescens illustris et formosus, Hasdrubal, quem nonnulli diligi turpiùs quàm par erat ab Hamilcare, loquebantur: non enim

maledici tanto viro deesse poterant. Quo factum est ut, a præfecto morum, Hardrubal cum eo vetaretur esse. Huic ille filiam suam in matrimonium dedit, quòd moribus eorum interdici non poterat socero gener. De hoc ideo mentionem fecimus, quòd, Hamilcare occiso, ille exercitui præfuit, resque magnas gessit, et princeps largitione vetustos pervertit mores Carthaginiensium, ejusdemque post mortem Hannibal ab exercitu accepit imperium. At Hamilcar, posteaquam mare transiit, in Hispaniamque venit, magnas res secundâ gessit fortunâ; maximas bellicosissimasque gentes subegit; equis, armis, viris, pecuniâ, totam locupletavit Africam. Hic quum in Italiam bellum inferre meditaretur, nono anno postquam in Hispaniam venerat, in prœlio pugnans adversùs Vettones, occisus est. Hujus perpetuum odium erga Romanos maximè concitasse videtur secundum bellum Punicum. Namque Hannibal, filius ejus, assiduis patris obtestationibus eò est perductus, ut interire, quàm Romanos non experiri, mallet.

XXIII. HANNIBAL.

CAP. I. *Hannibal, omnibus ducibus major, suorum debilitatur invidiâ.*

HANNIBAL, Hamilcaris filius, Carthaginiensis. Si verum est, quod nemo dubitat, ut populus Romanus omnes gentes virtute superârit, non est inficiandum Hannibalem tantò præstitisse ceteros imperatores prudentiâ, quantò populus Romanus antecedebat fortitudine cunctas nationes: nam quotiescumque cum eo congressus est in Italiâ, semper discessit superior; quòd, nisi domi civium suorum invidiâ debilitatus esset, Romanos videtur superare potuisse. Sed multorum obtrectatio devicit unius virtutem. Hic autem velut hæreditate relictum odium paternum erga Romanos sic confirmavit, ut priùs animam quàm id deposuerit; qui quidem quum patriâ pul-

sus esset, et alienarum opum indigeret, numquam destiterit animo bellare cum Romanis.

CAP. II. *Hannibal contra Romanos concitat Philippum et Antiochum, ob hæreditarium in eos odium.*

NAM, ut omittam Philippum, quem absens hostem reddidit Romanis, omnium his teporibus potentissimus rex Antiochus fuit. Hunc tantâ cupiditate incendit bellandi, ut usque a rubro mari arma conatus sit inferre Italiæ. Ad quem quum legati venissent Romani, qui de ejus voluntate explorarent, darentque operam consiliis clandestinis ut Hannibalem in suspicionem regi adducerent, tamquam ab ipsis corruptum, alia atque antea sentire, neque id frustra fecissent; idque Hannibal comperisset, seque ad interioribus consiliis segregari vidisset: tempore dato adiit ad regem, eique quum multa de fide suâ et odio in Romanos commemorasset, hoc adjunxit: *Pater*, inquit, *meus Hamilcar*,

puerulo me, utpote non ampliùs novem annos nato, in Hispaniam imperator proficiscens Carthagine, Jovi optimo maximo hostias immolavit. Quæ divina res dum conficiebatur, quæsivit a me vellemne secum in castra proficisci. Id quùm libenter accepissem, atque ab eo petere cæpissem ne dubitaret ducere; tum ille, *Faciam*, inquit, *si fidem mihi quam postulo, dederis*; simulque ad aram adduxit, apud quam sacrificare instituerat, eamque, ceteris remotis, tenentem jurare jussit numquam me in amicitiâ cum Romanis fore. Id ego jusjurandum patri datum usque ad hanc diem ita conservavi, ut nemini dubium esse debeat quin reliquo tempore eâdem mente sim futurus. Quare, si quid amicè de Romanis cogitabis, non imprudenter feceris si me celaris; quum quidem bellum parabis, te ipsum frustraberis si non me in eo principem posueris.

Cap. III. *Hannibal imperator Hispaniam subigit, Saguntum expugnat, per Pyrenæum saltum et Alpes in Italiam transit.*

Hac igitur ætate cum patre in Hispaniam profectus est. Cujus post obitum, Hasdrubale imperatore suffecto, equitatui omni praefuit. Hoc quoque interfecto, exercitus summam imperii ad eum detulit. Id Carthaginem delatum publicè comprobatum est. Sic Hannibal minor quinque et viginti annis natus, imperator factus, proximo triennio omnes gentes Hispaniae bello subegit; Saguntum, foederatam civitatem, vi expugnavit; tres exercitus maximos comparavit. Ex his unum in Africam misit, alterum cum Hasdrubale fratre in Hispaniâ reliquit; tertium in Italiam secum duxit. Saltum Pyrenaeum transiit: quàcumque iter fecit, cum omnibus incolis conflixit: neminem nisi victum dimisit. Ad Alpes posteaquam venit, quae Italiam ab Galliâ sejungunt, quas nemo um-

quam cum exercitu ante eum, praeter Herculem Graium, transierat (quo facto is hodie saltus Graius appellatur); Alpicos, conantes prohibere transitum, concidit, loca patefecit, itinera muniit, effecitque ut eà elephantus ornatus ire posset, quà antea unus homo inermis vix poterat repere. Hàc copias traduxit, in Italiamque pervenit.

Cap. IV. *Hannibal apud Rhodanum, Padum, Trebiam, Thrasymenum et Cannas, Romanos vincit.*

Conflixerat apud Rhodanum cum P. Cornelio Scipione consule, eumque pepulerat. Cum hoc eodem de Clastidio apud Padum decernit, saucium inde ac fugatum dimittit. Tertiò, idem Scipio cum collegâ Tiberio Longo apud Trebiam adversùs eum venit; cum his manum conseruit, utrosque profligavit. Inde per Ligures Apenninum transiit, petens Hetruriam. Hoc itinere adeo gravi morbo afficitur oculorum, ut postea numquam dextro

aequè bene usus sit. Quâ valetudine quum etiam premeretur, lecticâque ferretur, C. Flaminium consulem apud Thrasymenum cum exercitu insidiis circumventum occidit: neque multò pòst, C. Centenium praetorem, cum delectâ manu saltus occupantem. Hinc in Apuliam pervenit. Ibi obviam ei venerunt duo consules, C. Terentius Varro et L. Paullus Aemilius. Utriusque exercitus uno proelio fugavit; L. Paullum consulem occidit, et aliquot praeterea consulares; in his Cn. Servilium Geminium, qui anno superiore fuerat consul.

Cap. V. *Hannibal Fabio verba dat: Rufum Gracchum, Marcellum superat.*

Hac pugnâ pugnatâ, Romam profectus et nullo resistente: in propinquis urbis montibus moratus est. Quum aliquot ibi dies castra habuisset, et reverteretur Capuam, Q. Fabius Maximus, dictator Romanus, in agro Falerno ei se objecit. Hinc, clau-

sus locorum angustiis, noctu sine ullô detrimento exercitûs se expedivit. Fabio, callidissimo imperatori, dedit verba; namque obductâ nocte sarmenta in cornibus jumentorum deligata incendit, ejusque generis multitudinem magnam dispalatam immisit. Quo repentino objectu viso, tantum terrorem injecit exercitui Romanorum, ut egredi extra vallum nemo sit ausus. Hanc post rem gestam, non ita multis diebus, M. Minucium Rufum, magistrum equitum, pari ac dictatorem imperio, dolo perductum in proelium fugavit. Tiberium Sempronium Gracchum iterum consulem in Lucanis absens in insidias inductum sustulit; Marcum Claudium Marcellum, quinquies consulem, apud Venusiam pari modo interfecit. Longum est enumerare proelia: quare hoc unum satis erit dictum, ex quo intelligi possit quantus ille fuerit. Quamdiu in Italiâ fuit, nemo ei in acie restitit, nemo adversùs eum, post Cannensem pugnam, in campo castra posuit.

Cap. VI. *Hannibal in patriâ vincitur a Scipione.*

Hic invictus, patriam defensum revocatus, bellum gessit adversùs P. Scipionis filium, quem ipse primùm apud Rhodanum, iterum apud Padum, tertiò apud Trebiam, fugaverat. Cum hoc, exhaustis jam patriae facultatibus, cupivit impraesentiarum bellum componere, quò valentior postea congrederetur. In colloquium convenit: conditiones non convenerunt. Post id factum paucis diebus, apud Zamam cum eodem conflixit. Pulsus, incredibile dictu, biduo et duabus noctibus Adrumentum pervenit, quod abest a Zamâ circiter millia passuum trecenta. In hâc fugâ Nùmidae, qui simul cum eo acie excesserant, insidiati sunt ei; quos non solùm effugit, sed etiam ipsos oppressit. Adrumeti reliquos ex fugâ collegit; novis delectibus, paucis diebus, multos contraxit.

Cap. VII. *Hannibal, pace facta, metuens tradi Romanis, ad Antiochum profugit.*

Quum in apparando acerimè esset occupatus, Carthaginienses bellum cum Romanis composuerunt. Ille nihilo seciùs exercitui posteà præfuit, resque in Africâ gessit: itemque Mago frater ejus, usque ad P. Sulpicium et C. Aurelium consules. His enim magistratibus, legati Carthaginienses Romàm venerunt, qui senatui populoque Romano gratias agerent quòd cum his pacem fecissent; ob eamque rem coronâ aureâ eos donarent, simulque peterent ut obsides eorum Fregellis essent, captivique redderentur. His ex senatùs consulto responsum est, munus eorum gratum acceptumque esse; obsides quo loco rogarent futuros; captivos non remissuros, quòd Hannibalem, cujus operâ susceptum bellum foret, inimicissimum nomini Romano, et nunc cum imperio apud exercitum haberent, itemque fratrem ejus Mago-

nem. Hoc responso Carthaginienses cognito Hannibalem domum Magonemque revocârunt. Huc ut rediit, praetor factus est, postquam rex fuerat anno secundo et vigesimo: ut enim Romae consules, sic Carthagine quotannis annui bini reges crabantur. In eo magistratu pari diligentiâ se Hannibal praebuit ac fuerat in bello; namque effecit, ex novis vectigalibus, non solùm ut esset pecunia quae Romanis ex fœdere penderetur, sed etiam superesset quae in aerario poneretur. Deinde anno post praeturam, M. Claudio, L. Furio coss., Romani legati Carthaginem venerunt. Hos Hannibal sui exposcendi gratiâ missos ratus, priusquam his senatus daretur, navem conscendit clam, atque in Syriam ad Antiochum profugit. Hâc re palàm factâ, Pœni naves duas, quae eum comprehenderent, si possent consequi, miserunt; bona ejus publicârunt, domum a fundamentis disjecereunt; ipsum exulem judicârunt.

Cap. VIII. *Hannibal frustra Pœnos tentat; fratrem amittit; adversùs Rhodios pugnat.*

At Hannibal anno tertio, postquam domo profugerat, L. Cornelio, Q. Minucio Coss., cum quinque navibus Africam accessit in finibus Cyrenaeorum, si forte Carthaginienses ad bellum, Antiochi spe fiduciâque inducere posset: cui jam persuaserat, ut cum exercitibus in Italiam proficisceretur. Huc Magonem fratrem excivit. Id ubi Pœni resciverunt, Magonem eâdem quâ fratrem poenâ, affecerunt. Illi desperatis rebus quum solvissent naves, ac vela ventis dedissent, Hannibal ad Antiochum pervenit. De Magonis interitu duplex memoria prodita est; namque alii naufragio, alii a servis ipsius interfectum eum, scriptum reliquerunt. Antiochus autem, si tam in agendo bello parere voluisset consiliis ejus, quàm in suscipiendo instituerat, propiùs Tiberi quàm Thermopylis de summâ imperii dimicâsset.

Quem, etsi multa stultè conari videbat, tamen nullâ deseruit in re. Praefuit paucis navibus, quas ex Syriâ jussus erat in Asiam ducere, hisque adversùs Rhodiorum classem in Pamphylio mari conflixit. Quò quum multitudine adversariorum sui superarentur, ipse quo cornu rem gessit, fuit superior.

Cap. IX. *Hannibal, Antiocho fugato, Cretenses avaros eludit.*

Antiocho fugato, verens ne dederetur (quod sine dubio accidisset si sui fecisset potestatem), Cretam ad Gortynios venit, ut ibi, quò se conferret, consideraret. Vidit autem vir omnium callidissimus magno se fore periculo, nisi quid providisset, propter avaritiam Cretensium: magnam enim secum pecuniam portabat, de quâ sciebat exisse famam. Itaque capit tale consilium: amphoras complures complet plumbo, summas operit auro et argento; has, praesentibus principibus, deponit in templo Dianae, simu-

lans, se suas fortunas illorum fidei credere. His in errorem ductis, statuas aeneás, quas secum portabat, omnes suâ pecuniâ complet, easque in propatulo domi abjicit. Gortynii templum magnâ curâ custodiunt, non tam a ceteris, quàm ab Hannibale, ne quid ille inscientibus his, tolleret, secumque asportaret.

Cap. X. *Hannibal Prusiam concitat adversùs Romanos.*

Sic conservatis suis rebus, Pœnus, illusis Cretensibus omnibus, ad Prusiam, in Pontum pervenit: apud quem eodem animò fuit erga Italiam; neque aliud quidquam egit, quàm regem armavit et excitavit adversùs Romanos. Quem quum videret domesticis rebus minùs esse robustum, conciliabat ceteros reges, adjungebatque bellicosas nationes. Dissidebat ab eo Pergamenus rex Eumenes, Romanis amicissimus; bellumque inter eos gerebatur et mari et terrâ: quò magis cupiebat eum Hannibal opprimi. Sed utròbique Eumenes plus valebat propter Romanorum

societatem : quem si removisset, faciliora sibi cetera fore arbitrabatur. Ad hunc interficiendum talem iniit rationem. Classe paucis diebus erant decreturi : superabatur navium multitudine; dolo erat pugnandum, quum par non esset armis. Imperavit quàm plurimas venenatas serpentes vivas colligi, easque in vasa fictilia concjici. Harum quum confecisset magnam multitudinem, die ipso, quo facturus erat navale prælium classiarios convocat, hisque præcipit omnes ut in unam Eumenis regis concurrant navem, à ceteris tantùm satis habeant se defendere; id facile illos serpentum multitudine consecuturos: rex autem quâ nave veheretur, ut scirent, se facturum, quem si aut cepissent, aut interfecissent, magno his pollicetur præmio fore.

Cap. XI. *Hannibal contra Eumenem pugnans serpentes navibus immittit.*

Tali cohortatione militum facta, classis ab utrisque in prœlium deducitur. Quarum acie constitutâ, prius-

quam signum pugnæ daretur, Hannibal, ut palam faceret suis, quo loco Eumenes esset, tabellarium in scaphâ cum caduceo mittit, qui ubi ad naves adversariorum pervenit, epistolam ostendens, se regem professus est quærere. Statim ad Eumenem deductus est, quòd nemo dubitabat aliquid de pace esse scriptum. Tabellarius, ducis nave declaratâ suis, eòdem, unde ierat, se recepit. At Eumenes, solutâ epistolâ, nihil in eâ reperit nisi quod ad irridendum eum pertineret. Cujus etsi causam mirabatur, neque reperiebatur, tamen prœlium statim committere non dubitavit. Horum in concursu, Bithyni, Hannibalis præcepto, universi navem Eumenis adoriuntur. Quorum vim quum rex sustinere non posset, fugâ salutem petiit; quam consecutus non esset, nisi intra suà præsidia se recepisset, quæ in proximo littore erant collocata. Reliquæ Pergamenæ naves, quum adversarios premerent acriùs, repentè in eas vasa fictilia (de quibus suprà mentionem fecimus) conjici cœpta sunt. Quæ jacta initio risum pugnantibus excitâ-

runt, neque quare id fieret, poterat intelligi. Postquam autem naves completas conspexerunt serpentibus, novâ re perterriti, quum quid potissimùm vitarent non viderent, puppes averterunt, seque ad sua castra nautica retulerunt. Sic Hannibal consilio arma Pergamenorum superavit: neque tum solùm, sed sæpè aliàs, pedestribus copiis pari prudentiâ pepulit adversarios.

CAP. XII. *Hannibal repetitus a Romanis, et circumsessus, veneno vitam finit.*

QUAE dum in Asiâ geruntur, accidit casu, ut legati Prusiæ Romæ apud L. Quinctium Flamininum consularem cœnarent; atque ibi de Hannibale mentione factâ, ex his unus diceret eum in Prùsiæ regno esse: id postero die Flamininus senatui detulit. Patres conscripti, qui, Hannibale vivo, numquam se sine insidiis futuros existimabant, legatos in Bithyniam miserunt, in his Flamininum, qui a rege peterent ne inimicissimum suum secum ha-

beret, sibique dederet. His Prusias negare ausus non est. Illud recusavit, ne id a se fieri postularent, quod adversùs jus hospitii esset: ipsi, si possent, comprehenderent; locum ubi esset facilè inventuros. Hannibal enim uno loco se tenebat in castello, quod ei ab rege datum erat muneri; idque sic ædificârat, ut in omnibus partibus ædificii exitus haberet, semper verens ne usu eveniret quod accidit. Huc quum legati Romanorum venissent, ac multitudine domum ejus circumdedissent; puer, ab januâ prospiciens, Hannibali dixit, plures præter consuetudinem armatos apparere. Qui imperavit ei, ut omnes fores aedificii circumiret, ac properè sibi renuntiaret eodem modo undique obsideretur. Puer quum celeriter quid esset renuntiasset, omnesque extus occupatos ostendisset, sensit id non fortuitò factum, sed se peti, neque sibi diutiùs vitam esse retinendam. Quam ne alieno arbitrio dimitteret, memor pristinarum virtutum, venenum, quod semper secum habere consueverat, sumpsit.

Cap. XIII. *Hannibal, bellis districtus, litteris operam dedit.*

Sic vir fortissimus, multis variisque perfunctus laboribus, anno acquievit septuagesimo. Quibus consulibus interierit, non convenit: namque Atticus, M. Claudio Marcello et Q. Fabio Labeone Coss. mortuum in annali suo scriptum reliquit; at Polybius, L. Aemilio Paulo, et Cn. Bæbio Tamphylo; Sulpicius autem, P. Cornelio Cethego, et M. Bæbio Tamphilo. Atque hic tantus vir, tantisque bellis districtus, non nihil temporis tribuit litteris; namque aliquot ejus libri sunt, græco sermone confecti: in his, ad Rhodios de Cn. Manlii Vulsonis in Asiâ rebus gestis. Hujus bella gesta multi memoriæ prodiderunt: sed ex his duo, qui cum eo in castris fuerunt, simulque vixeunt, quamdiu fortuna passa est, Silenus, et Sosilus Lacedæmonius; atque hoc Sosilo Hannibal litterarum græcarum usus est doctore. Sed nunc tempus est hujus libri facere finem, et

Romanorum explicare imperatores, quò faciliùs, collatis utrorumque factis, qui viri præferendi sint, possit judicari.

XXIV. M. PORCIUS CATO.

Ex libro secondo Cornelii Nepotis.

Cap. I. *Cato adolescens, miles, quæstor, ædilis, prætor, Ennii Romam promotor.*

Cato, ortus municipio Tuscolo. Adolescentulus, priusquam honoribus operam daret, versatus est in Sabinis, quòd ibi haeredium a patre relictum habebat. Hortatu L. Valerii Flacci, quem in consulatu censurâque habuit collegam (ut M. Perpenna Censorinus narrare solitus est), Romam demigravit; in foroque esse cœpit. Primum stipendium meruit annorum decem septemque. Q. Fabio Maximo, M. Claudio Marcello Coss., tribunus militum in Siciliâ fuit. Inde ut rediit, castra

secutus est C. Claudii Neronis: magnique opera ejus æstimata est in prœlio apud Senam, quo cecidit Asdrubal, frater Hannibalis. Quaestor obtigit P. Cor. Scipioni Africano consuli: cum quo non pro sortis necessitudine vixit, namque ab eo perpetuâ dissensit vitâ. Aedilis plebis factus est cum C. Helvio. Praetor, provinciam obtinuit Sardiniam; ex quâ quaestor, superiore tempore, ex Africâ decedens, Q. Ennium poëtam deduxerat: quod non minoris aestimamus, quàm quemlibet amplissimum Sardiniensem triumphum.

Cap. II. *Cato consul Hispaniam sortitus est. Censor, inimicitias reipublicæ causâ suscepit.*

Consultum gessit cum L. Valerio Flacco. Sorte provinciam nactus Hispaniam citeriorem, exque eâ triumphum deportavit. Ibi quum diutius moraretur, P. Scipio Africanus consul iterum, cujus in priore consulatu quæstor fuerat, voluit cum de provinciâ

depellere, et ipse ei succedere. Neque hoc per Senatum efficere potuit, quum quidem Scipio in civitate principatum obtineret, quòd tum non potentiâ, sed jure, respublica administrabatur. Quâ ex re iratus, consolata peracto, privatus in urbe mansit. At Cato, censor cum eodem Flacco factus, severè praefuit ei potestati: nam et in complures nobiles animadvertit, et multas res novas in edictum addidit, quare luxuria reprimèretur, quae jam tum incipiebat pullulare. Circiter annos octoginta, usque ad extremam aetatem, ab adolescentiâ, reipublicae causâ, suscipere inimicitias non destitit. A multis tentatus, non modò nullum detrimentum existimationis fecit, sed modò nullum detrimentum existimationis fecit, sed, quoad vixit, virtutum laude crevit.

Cap. III. *Catonis elogium, studia, scripta.*

In omnibus rebus singulari fuit prudentiâ et industriâ. Nam et agricola solers, et reipublicae peritus, et ju-

risconsultus, et magnus imperator, et probabilis orâtor, et cupidissimus litterarum fuit. Quarum studium etsi senior arripuerat, tamen tantum in eis progressum fecit, ut non facilè reperire possis, neque de Græcis, neque de Italicis rebus, quod ei fuerit incognitum. Ab adolescentiâ confecit orationes. Senex historias scribere instituit, quarum sunt libri septem. Primus continet res gestas regum populi Romani; secundus, et tertius, unde quaeque civitas orta sit Italica: ob quam rem omnes Origines videtur appellasse. In quarto autem bellum Punicum primum; in quinto, secundum. Atque haec omnia capitulatim sunt dicta. Reliqua bella pari modo persecutus est usque ad praeturam Ser. Galbae, qui diripuit Lusitanos. Atque horum bellorum duces non nominavit, sed sine nominibus res notavit. In iisdem exposuit, quae in Italiâ Hispaniisque viderentur admiranda: in quibus multa industriâ et diligentiâ comparet, multa doctrinâ. Hujus de vitâ et moribus plura in eo libro persecuti sumus, quem separatim de eo fecimus.

rogatu T. Pomponii Attici. Quare studiosos Catonis ad illud volumen delegamus.

XXV. VITA. T. POMPONII ATTICI.

Ex Cornelio Nepote.

CAP. I. *Atticus, clarus parente, ingenio et studio.*

POMPONIUS Atticus, ab origine ultimâ stirpis Romanae generatus, perpetuò a majoribus acceptam equestrem obtinuit dignitatem. Patre usus est diligente, indulgente, et, ut tum erant tempora, diti, imprimisque studioso litterarum. Hic, prout ipse amabat litteras, omnibus doctrinis quibus, puerilis aetas impertiri debet, filium erudivit. Erat autem in puero, praeter docilitatem ingenii, summa suavitas oris ac vocis, ut non solùm celeriter arriperet, quae tradebantur, sed etiam excellenter pronuntiaret: quâ ex re in

pueritiâ nobilis inter aequales ferebatur, clariùsque exsplendescebat, quàm generosi condiscipuli animo aequo ferre possent; itaque incitabat omnes studio suo: quo in numero fuerunt. L. Torquatus, C. Marius, C. filius, M. Cicero, quos consuetudine suâ sic sibi devinxit, ut nemo iis perpetuò fuerit carior.

Cap. II. *Atticus, Sulpicii causâ, et Cinnano tumulto, Athenas delatus, pecuniâ juvit Marium et Athenienses.*

Pater maturè decessit. Ipse adolescentulus, propter affinitatem P. Sulplicii, qui tribunus plebis interfectus est, non expers fuit illius periculi; namque Anicia, Pomponii consobrina, nupserat M. Servio, fratri Sulpicii. Itaque, interfecto Sulpicio, posteaquam vidit Cinnano tumultu civitatem esse perturbatam, neque sibi dari facultatem pro dignitate vivendi, quin alterutram partem offenderet, dissociatis animis civium, quum alii Sul-

lanis, alii Cinnanis faverent partibus; idoneum tempus ratus studiis obsequendi suis, Athenas se contulit. Neque cò seciùs adolescentem Marium, hostem judicatum, juvit, opibus suis; cujus fugam pecuniâ sublevavit. Ac, ne illa peregrinatio detrimentum aliquod afferret rei familiari, eôdem magnam partem fortunarum trajecit suarum. Hic ita vixit, ut universis Atheniensibus meritò esset carissimus; nam, praeter gratiam, quae jam adolescentulo magna erat, saepè suis opibus inopiam eorum publicam levavit: quum enim versuram facere publicè necesse esset, neque ejus conditionem aequam haberent, semper se interposuit; atque ita, ut neque usurum unquam ab iis acceperit, neque longiùs quàm dictum esset, eos debere passus sit. Quod utrumque erat iis salutare: nam neque indulgendo inveterascere horum aes alienum patiebatur, neque multiplicandis usuris crescere. Auxit hoc officium aliâ quoque liberalitate; nam universos frumento donavit, ita ut singulis sex modii tritici darentur; qui modus mensurae medimnus Athenis appellatur.

CAP. III. *Atticus Athenis honoratus.*

Hic autem sic se gerebat, ut communis infimis, par principibus, videretur. Quo factum est, ut huic omnes honores, quos possent publicè haberent, civemque facere studerent. Quo beneficio ille uti noluit, quòd nonnulli ita interpretantur amitti civitatem Romanam aliâ adscitâ. Quamdiu adfuit, ne qua sibi statua poneretur, restitit; absens prohibere non potuit. Itaque aliquot ipsi et Phidiae, locis sanctissimis posuerunt. Hunc enim in omni procuratione reipublicae actorem, auctoremque habebant. Igitur primum illud munus fortunae, quòd in eâ potissimùm urbe natus est, in quâ domicilium orbis terrarum esset imperii, ut eamdem et patriam haberet et dominam. Hoc specimen prudentiae, quòd quum in eam civitatem se contulisset, quae antiquitate, humanitate, doctrinâ, praestaret omnes, ei unus ante alios fuerit carissimus.

Cap. IV. *Atticus, Sullæ carus, Romam remigrat.*

Huc ex Asiâ Sulla decedens quum venisset, quamdiu ibi fuit, secum habuit Pomponium, captus adolescentis humanitate et doctrinâ. Sic enim græcè loquebatur, ut Athenis natus videretur; tanta autem erat suavitas sermonis latini, ut appareret in eo nativum quemdam leporem esse, non adscitum. Idem poëmata pronuntiabat et graecè et latinè sic, ut supâ nihil posset. Quibus rebus factum est, ut Sulla numquam eum a se dimitteret, cuperetque secum deducere. Cui quum persuadere tentaret. *Noli, oro te*, inquit *Pomponius*, *adversùm eos me velle ducere, cum quibus ne contra te arma ferrem Italiam reliqui.* At Sulla, adolescentis officio collaudato, omnia munera ei, quae Athenis acceperat, proficiscens jussit deferri. Hic complures annos moratus, quum et rei familiari tantùm operae daret, quantùm non indiligens deberet pater familias, et

omnia reliqua tempora aut litteris aut Atheniensium reipublicae tribueret; nihilo minus amicis urbana officia praestitit. Nam et ad comitia eorum ventitavit, et si qua res major acta est, non defuit: sicut Ciceroni, in omnibus ejus periculis, singularem fidem praebuit; cui ex patriâ fugienti LLS. ducenta et quinquaginta millia donavit. Tranquillatis autem rebus Romanis, remigravit Romam, ut opinior, L. Cottâ et L. Torquato Coss.: quem diem sic universa civitas Atheniensium prosecuta est, ut lacrymis desiderii futura dolorem indicaret.

Cap. V. *Atticus asperi Cæcilii hæres: Ciceronis et Hortensii copula.*

Habebat avunculum Q. Caecilium, equitem Romanum, familiarem L. Luculli, divitem, difficillimâ naturâ. Cujus sic asperitatem veritus est, ut, quem nemo ferre posset, hujus sine offensione ad summam senectutem retinuerit benevolentiam. Quo facto tulit pietatis fructum: Caecilius enim

moriens testamento adoptavit eum, hæredemque fecit ex dodrante; ex quâ haereditate accepit circiter centies LLS. Erat nupta soror Attici Q. Tullio Ciceroni; easque nuptias M. Cicero conciliârat, cum quo a condiscipulatu vivebat conjunctissimè, multò etiam familiariùs, quàm cum Quincto, ut judicari possit, plus in amicitiâ valere similitudinem morum, quàm affinitatem. Utebatur autem intimè Q. Hortensio, qui iis temporibus principatum eloquentiae tenebat, ut intelligi non posset uter eum plus diligeret, Cicero an Hortensius: et id, quod erat difficillimum, efficiebat, ut, inter quos tantae laudis esset aemulatio, nulla intercederet obtrectatio, essetque talium virorum copula.

Cap. VI. *Atticus honoribus, litibus, praefecturis, abstinet.*

In republicâ ita est versatus, ut semper optimarum partium et esset, et existimaretur; neque tamen se civilibus fluctibus committeret, quòd non ma-

gis eos in suâ potestate existimabat esse, qui se iis dedissent, quam qui maritimis jactarentur. Honores non petiit, quum ei paterent propter vel gratiam vel dignitatem; quòd neque peti more majorum, neque capi possent conservatis legibus, in tam effusis ambitùs largitionibus, neque geri sine periculo, corruptis civitatis moribus. Ad hastam publicam numquam accessit. Nullius rei neque praes neque manceps factus est. Neminem suo nomine, neque subscribens accusavit. In jus de suâ re nunquam iit: judicium nullum habuit. Multorum consulum praetorumque praefecturas delatas sic accepit, ut neminem in provinciam sit secutus; honore fuerit contentus; rei familiaris despexerit fructum: qui ne cum Quincto quidem Cicerone voluerit ire in Asiam, quum apud eum legati locum obtinere posset. Non enim decere se arbitrabatur, quum praeturam gerere noluisset, asseclam esse praetoris. Quâ in re non solùm dignitati serviebat, sed etiam tranquillitati, quum suspiciones quoque vitaret criminum: quo fiebat ut hujus observantia omnibus es-

set carior, quum eam officio, non timori, neque spei, tribui viderent.

Cap. VII. *Atticus bello Caesarino, neque Pompejum offendit, neque Caesarem.*

Incidit Caesarianum civile bellum, quum haberet annos circiter sexaginta. Usus est aetatis vacatione, neque se quòquam movit ex urbe. Quae amicis suis opus fuerant ad Pompejum proficiscentibus, omnia ex suâ re familiari dedit. Ipsum Pompejum conjunctum non offendit: nullum enim ab eo habebat ornamentum, ut ceteri, qui per eum aut honores, aut divitias ceperant: quorum partim invitissimi castra sunt secuti, partim summâ cum ejus offensione domi remanserunt. Attici autem quies tantoperè Caesari fuit grata, ut victor quum privatis pecunias per epistolas imperaret, huic non solùm molestus non fuerit, sed etiam sororis filium et Q. Ciceronem ex Pompeii castris concesserit. Sic vetere instituto vitae effugit nova pericula.

Cap. VIII. *Atticus M. Bruto, occiso Caesare, amicus, etiam abjecto et fugienti.*

Secutum est illud. Occiso Caesare, quum respublica penes Brutos videretur esse, et Cassium, ac tota civitas se ad eum convertisse videretur; sic M. Bruto usus est, ut nullo ille adolescens aequali familiariùs, quàm hoc sene; neque solùm eum principem consilii haberet, sed etiam in convictu. Excogitatum est a quibusdam, ut privatum aerarium Caesaris interfectoribus ab equitibus Romanis constitueretur. Id facilè effiei posse arbitrati sunt, si et principes illius ordinis pecunias contulissent. Itaque appellatus est a C. Flavio, Bruti familiari, Atticus, ut ejus rei princeps esse vellet. At ille, qui officia amicis praestanda sine factione existimaret, semperque a talibus se consiliis removisset, respondit, *si quid Brutus de suis facultatibur uti voluisset, usurum, quantùm eae paterentur; se neque cùm quoquam de*

eâ re collocuturum, usque coiturum. Sic ille consensionis globus hujus unius dissensione disjectus est. Neque multò pòst superior esse cœpit Antonius; ita ut Brutus et Cassius provinciarum, quae iis dicis causâ datae erant a consulibus, desperatis rebus, in exilium proficiscerentur. Atticus, qui pecuniam simul cum ceteris conferre noluerat florenti illi parti, abjecto Bruto Italiâque cedenti LLS. centum millia muneri misit: eidem in Epiro absens trecenta jussit dari. Neque eò magis potenti adulatus est Antonio, neque desperatos reliquit.

Cap. IX. *Atticus ne quidem Antonio hosti judicato inimicus: Fulviae opitulator.*

Secutum est bellum gestum apud Mutinam. In quo si tantùm eum prudentem dicam, minùs quàm debeam prædicem; quum ille potiùs divinus fuerit, si divinatio appellanda est perpetua naturalis bonitas, quae nullis casibus augetur, neque minuitur. Hostis Anto-

nius judicatus Italiâ cesserat: spes restituendi nulla erat: non solùm ejus inimici, qui tum erant potentissimi et plurimi, sed etiam amici adversariis ejus se dabant, et in eo laedendo se aliquam consecuturos sperabant commoditatem: familiares insequebantur; uxorem Fulviam omnibus rebus spoliare cupiebant; liberos etiam extinguere parabant. Atticus, quum Ciceronis intimâ familiaritate uteretur, amicissimus esset Bruto, non modò nihil iis indulsit ad Antonium violandum, sed e contrario familiares ejus ex urbe profugientes, quantùm potuit, texit; quibus rebus indiguerunt adjuvit. P. verò Volumnio ea tribuit, ut plura a parente proficisci non potuerint. Ipsi autem Fulviae, quum litibus distineretur, magnisque terroribus vexaretur, tantâ diligentiâ officium suum praestitit, ut nullum illa stiterit vadimonium sine Attico, sponsor omnium rerum fuerit. Quin etiam, quum illa fundum secundâ fortunâ emisset in diem, neque post calamitatem versuram facere potuisset, ille se interposuit, pecuniamque sine fœnore, sineque

ullâ stipulatione ei credidit; maximum existimans quaestum, memorem gratumque cognosci, simulque aperire se non fortunae, sed hominibus, solere esse amicum: quae quum faciebat, nemo eum temporis causâ facere poterat existimare. Nemini enim in opinionem veniebat Antonium rerum potiturum. Sed sensus ejus a nonnullis optimatibus reprehendebatur, quòd parum odisse malos cives videretur.

Cap. X. *Atticus Antonii proscriptionem evasit.*

Ille autem sui judicii potiùs quid se facere par esset intuebatur, quàm quid alii laudaturi forent. Conversa subitò fortuna est. Ut Antonius rediit in Italiam, nemo non magno in periculo Atticum putârat propter intimam familiaritatem Ciceronis et Bruti. Itaque ad adventum imperatorum de foro decesserat, timens proscriptionem: latebatque apud P. Volumnium, cui, ut ostendimus paulò antè, opem tulerat. Tanta varietas in his temporibus fuit fortunae, ut modò hi, modò

illi in summo essent, aut fastigio, aut periculo. Habebat secum Q. Gellium Canum, aequalem simillimumque sui. Hoc quoque sit Attici bonitatis exemplum, quòd cum eo, quem puerum in ludo cognoverat, adeo conjunctè vixit, ut ad extremam aetatem amicitia eorum creverit. Antonius autem etsi tanto odio ferebatur in Ciceronem, ut non solùm ei, sed etiam omnibus ejus amicis, esset inimicus, eosque vellet proscribere; multis hortantibus tamen, Attici memor fuit officii, et ei, quum requisisset ubinam esset, suâ manu scripsit, *ne timeret, statimque ad se veniret; se eum et Gellium Canum de proscriptornm numero exemisse*. Ac, ne quod periculum incideret, quòd noctu fiebat, praesidium ei misit. Sic Atticus in summo timore, non solùm sibi, sed etiam ei, quem carissimum habebat, praesidio fuit. Neque enim suae solùm a quoquam auxilium petiit salutis, sed conjunctim; ut appareret nullam sejunctuam sibi ab eo velle fortunam. Quòd si gubernator praecipuâ laude fertur, qui navem ex hieme marique scopuloso servat,

cur non singularis ejus existimetur prudentia, qui ex tot tamque gravibus procellis civilibus ad incolumitatem pervenit?

Cap. XI. *Atticus proscriptis fidelis et utrique fortunae.*

Quibus ex malis ut se emersit, nihil aliud egit, quàm ut plurimus quibus rebus posset, esset auxilio. Quum proscriptos, praemiis imperatorum, vulgus conquireret, nemo in Epirum venit, cui res ulla defuerit. Nemini non ibi perpetuò manendi potestas facta est: quin etiam, post prœlium Philippense, interitumque C. Cassii et M. Bruti, L. Julium Mocillam praetorium, et filium ejus, Aulumque Torquatum, ceterosque pari fortunâ periculsos, institerit tueri, atque ex Epiro his omnia Samothraciam supportari jussit. Difficile enim est omnia persequi, et non necessaria. Illud unum intelligi volumus, illius liberalitatem, neque temporariam, neque callidam fuisse. Id ex ipsis rebus ac temporibus judicari potest, quòd non flo-

rentibus se venditavit, sed afflictis semper succurrit. Qui quidem Serviliam, Bruti matrem, non minùs post mortem ejus, quàm florentem, coluerit. Sic liberalitate utens, nullas inimicitias gessit, quòd neque laedebat quemquam, neque, si quam injuriam acceperat, non oblivisci quàm ulcisci malebat. Idem immortali memoriâ percepta retinebat beneficia; quae autem ipse tribuerat, tamdiu meminerat quoad ille gratus erat, qui acceperat. Itaque hic fecit, ut verè dictum videatur. *Sui cuique mores fingunt fortunam*: Neque tamen priùs ille fortunam, quàm se ipse finxit, qui cavit, ne quâ in re jure plecteretur.

Cap. XII. *Atticus Vipsanio et Antonio solùm usus in deprecandis amicorum periculis.*

His igitur rebus effecit, ut M. Vipsanius Agrippa, intimâ familiaritate conjunctus adolescenti Caesari, quum propter suam gratiam, et Caesaris potentiam, nullius conditionis non ha-

beret potestatem, potissimùm ejus diligeret affinitatem, praeoptaretque equitis Romani filiam generosam nuptiis. Atque harum nuptiarum conciliator fuit (non enim est celandum) M. Antonius triumvir reipublicae constituendae: cujus gratiâ quum augere possessiones posset suas, tantùm abfuit a cupiditate pecuniae, ut nullâ in re usus sit eâ, nisi in deprecandis amicorum, aut periculis, aut incommodis. Quod quidem sub ipsâ proscriptione perillustre fuit. Nam quum L. Saufeii, equitis Romani, aequalis sui, qui complures annos, studio ductus philosophiae, Athenis habitabat, habebatque in Italiâ pretiosas possessiones, triumviri bona vendidissent; consuetudine eâ, quâ tum res gerebantur, Attici labore, atque industriâ factum est, ut eodem nuntio Saufejus fieret certior se patrimonium amisisse, et recuperasse. Idem. L. Julium Calidum, quem, post Lucretii Catullique mortem, multò elegantissimum poëtam nostram tulisse aetatem verè videor posse contendere, neque minùs virum bonum, optimisque artibus eruditum, post pro-

scriptionem equitum, propter magnas ejus Africanas possessiones, in proscriptorum numerum a P. Volumnio, praefecto fabrûm Antonii, absentem relatum expedivit. Quod in praesenti utrùm ei laboriosius, an gloriosius fuerit, difficile fuit judicare: quòd in eorum periculis, non secùs absentes, quàm praesentes amicos Attico esse curae cognitum est.

Cap. XIII. *Atticus paterfamilias elegans, non sumptuosus.*

Neque verò minùs ille vir bonus paterfamilias habitus est, quàm civis. Nam quum esset pecuniosus, nemo illo minùs fuit emax, minùs ædificator. Neque tamen non imprimis bene habitavit, omnibusque optimis rebus usus est; nam domum habuit in colle Quirinali Tamphilanam, ab avunculo hæreditate relictam, cujus amœnitas non ædificio, sed silvâ constabat: ipsum enim tectum, antiquitùs constitutum, plus salis, quàm, sumptùs habebat; in quo nihil commutavit, nisi

si quid vetustate coactus est. Usus est familiâ, si utilitate judicandum est, optimâ, si formâ, vix mediocri: namque in eâ erant pueri litteratissimi, anagnostæ optimi, et plurimi librarii, ut ne pedisequus quidem quisquam esset, qui non utrumque horum pulchrè facere posset. Pari modo artifices ceteri, quos cultus domesticus desiderat, apprimè boni. Neque tamen horum quemquam, nisi domi natum, domique factum, habuit: quod est signum non solùm continentiæ, sed etiam diligentiæ; nam et non intemperanter concupiscere, quod a pluribus videas, continentis debet duci; et potiùs diligentiâ, quàm pretio parare, non mediocris est industriæ. Elegans, non magnificus; splendidus, non sumptuosus; omni diligentiâ munditiam non affluentem affectabat. Supellex modica, non multa, ut in neutram partem conspici posset. Nec hoc præteribo (quamquam nonnullis leve visum iri putem). Quum in primis lautus esset eques Romanus, et non parum liberaliter domum suam omnium ordinum homines invitaret, scimus non

ampliùs, quàm terna millia aeris, peræque in singulos menses, ex ephemeride eum expensum sumptui ferre solitum. Atque hoc non auditum, sed cognitum prædicamus; sæpè enim, propter familiaritatem, domesticis rebus interfuimus.

CAP. XIV. *Atticus numquam sine lectione cœnat: pecuniâ rectè utitur.*

NEMO in convivio ejus aliud acroama audivit, quàm anagnosten, quod nos quidem jucundissimum arbitramur, neque umquam sine aliquâ lectione apud eum cœnatum est: ut non minùs animo, quàm ventre convivæ delectarentur. Namque eos vocabat, quorum mores a suis non abhorrerent. Quum tanta pecuniæ facta esset accessio, nihil de quotidiano cultu mutavit, nihil de vitæ consuetudine; tantâque usus est moderatione, ut neque in sestertio vicies, quod a patre acceperat, parum se splendidè gesserit; neque in sestertio centies affluentiùs vixerit, quàm instituerat, parique fastigio

steterit in utrâque fortunâ. Nullos habuit hortos, nullam suburbanam, aut maritimam sumptuosam villam, neque in Italiâ, præter Ardeatinum et Nomentanum, rusticum prædium, omnisque ejus pecuniæ reditus constabat in Epiroticis et urbanis possessionibus. Ex quo cognosci potest, eum usum pecuniæ, non magnitudine, sed ratione, metiri solitum.

Cap. XV. *Atticus verax in verbis; in negotiis laboriosus.*

Mendacium neque dicebat, neque pati poterat. Itaque ejus comitas non sine severitate erat, neque gravitas sine facilitate: ut difficile esset intellectu, utrùm cum amici magis vererentur, an amarent. Quidquid rogabatur, religiosè promittebat; quòd non liberalis, sed levis arbitrabatur polliceri, quod præstare non posset: idem innitendo quod semel admisisset, tantâ erat curâ, ut non mandatam, sed suam rem videretur agere. Numquam suscepti negotii eum pertæsum est: suam enim existimationem in eâ re agi pu-

tabat: quâ nihil habebat carius; quo fiebat, ut omnia M. et Q. Ciceronum, Catonis, Marii, Q. Hortensii, Auli Torquati, multorum præterea equitum Romanorum, negotia procuraret. Ex quo judicari poterat, non inertiâ, sed judicio, fugisse reipublicæ procurationem.

CAP. XVI. *Atticus humanus, Ciceronis perfamiliaris.*

HUMANITATIS verò nullum afferre majus testimonium possum, quàm quòd adolescens idem seni Sullæ fuerit jucundissimus, senex adolescenti M. Bruto; cum æqualibus autem suis Q. Hortensio et M. Cicerone sic vixerit, ut judicare difficile sit, cui ætati fuerit aptissimus, quamquam eum præcipuè dilexit Cicero, ut ne frater quidem ei Quinctus carior fuerit, aut familiarior. Ei rei sunt iudicio, præter eos libros, in quibus de eo facit mentionem, qui in vulgus sunt editi, sexdecim volumina epistolarum, ab consulatu ejus usque ad extremum tempus ad Atticum missarum: quae,

qui legat, non multùm desideret historiam contextam eorum temporum: sic enim omnia de studiis principum, vitiis ducum, ac mutationibus reipublicæ perscripta sunt, ut nihil in his non appareat, et facilè existimari possit prudentiam quodam modo esse divinationem. Non enim Cicero ea solùm, quæ vivo se acciderunt, futura prædixit; sed etiam, quæ nunc usu veniunt, cecinit ut vates.

Cap. XVII. *Atticus pius et doctus.*

De pietate autem Attici quid plura commemorem? Quum hoc ipsum vere gloriantem audierim in funere matris suæ, quam extulit annorum nonaginta, quum esset septem et sexaginta, se numquam cum matre in gratiam rediisse, numquam cum sorore fuisse in simultate, quam prope æqualem habebat; quod est signum, aut nullam umquam inter eos querimoniam intercessisse, aut hunc eâ fuisse in suos indulgentiâ, ut quos amare deberet, irasci eis nefas duceret. Neque id fe-

cit naturâ solùm, quamquam omnes ei paremus, sed etiam doctrinâ. Nam et principum philosophorum ita percepta habuit præcepta, ut iis ad vitam agendam, non ad ostentationem, uteretur.

Cap. XVIII. *Atticus peritus antiquitatis, genealogiae, poetices.*

Moris etiam majorum summus imitator fuit, antiquitatisque amator: quam adeo diligenter habuit cognitam, ut eam totam in eo volumine exposuerit, quo magistratus ordinavit. Nulla enim lex, neque pax, neque bellum, neque res illustris est populi Romani, quae non, in eo, suo tempore sit notata; et, quod difficillimum fuit, sic familiarum originem subtexuit, ut ex eo clarorum virorum propagines possimus cognoscere. Fecit hoc idem separatim in aliis libris, ut M. Bruti rogatu, Juniam familiam a stirpe ad hanc ætatem ordine enumeraverit, notans qui, a quo ortus; quos honores, quibusque temporibus, cepisset: pari mo-

do Marcelli Claudii, Marcellorum, Scipionis Cornelii, et Fabii Maximi, Corneliorum, et Fabiorum, et Aemiliorum quoque: quibus libris nihil potest esse dulcius iis, qui aliquam cupiditatem habent notitiæ clarorum virorum. Attigit quoque poeticen, credimus, ne ejus expers esset suavitatis: namque versibus, qui honore, rerumque gestarum amplitudine, ceteros Romani populi præstiterunt, exposuit; ita ut, sub singulorum imaginibus, facta magistratusque eorum non ampliùs quaternis quinisve versibus descripserit; quod vix credendum sit tantas res tam breviter potuisse declarari. Est etiam unus liber græcè confectus de consulatu Ciceronis. Hactenus, Attico vivo, edita a nobis sunt.

Cap. XIX. *Atticus morum elegantiâ Octaviani Caesaris affinitatem consecutus.*

Nunc, quoniam fortuna nos superstites ei esse voluit, reliqua persequemur; et quantùm poterimus, rerum

exemplis lectores docebimus, sicur suprà significavimus *suos cuique mores plerumque conciliare fortunam.* Namque hic, contentus ordine equestri, quo erat ortus, in affinitatem pervenit imperatoris divi Julii filii, quum jam antè familiaritatem ejus esset consecutus, nullâ aliâ re, quàm elegantiâ vitæ, quâ ceteros ceperat principes civitatis, dignitate pari, fortunâ humiliore. Tanta enim prosperitas Cæsarem est consecuta, ut nihil ei non tribuerit fortuna, quod cuiquam antè detulerit, et conciliârit, quod civis Romanus quivit consequi. Nata est autem Attico neptis ex Agrippâ, cui virginem filiam collocârat. Hanc Cæsar vix anniculam Tiberio Claudio Neroni, Drusillâ nato, privigno suo, despondit: quae conjunctio necessitudinem eorum sanxit, familiaritatem reddidit frequentiorem.

Cap. XX. *Attici cum Octaviano Cæsare familiaritas non collisa dissensu illius ab Antonio.*

Quamvis ante hæc sponsalia non solùm, quam ab urbe abesset, numquam ad suorum quemquam litteras misit, quin Attico mitteret, quid ageret, inprimis quid legeret, quibusque in locis, et quamdiu esset moraturus, sed et, quum esset in urbe, et propter suas infinitas occupationes, minùs sæpè quàm vellet Attico frueretur, nullus dies temerè intercessit, quo non ad eum scriberet, quo non aliquid de antiquitate ab eo requireret, modò aliquam quæstionem poëticam ei proponeret, interdum jocans ejus verbosiores eliceret epistolas. Ex quo accidit, quum ædes Jovis Feretrii, in Capitolio ab Romulo constituta, vetustate atque incuriâ detecta prolaberetur, ut, Attici admonitu, Cæsar eam reficiendam curaret. Neque verò a M. Antonio minùs absens litteris colebatur; adeo ut accuratè ille

exul, tùm his terris, quid ageret, quid curae sibi haberet, certiorem faceret Atticum. Hoc quale sit facilius existimabit is, qui judicare poterit, quantæ sit sapientiæ eorum retinere usum benevolentiamque, inter quos maximarum rerum non solùm æmulatio, sed obtrectatio tanta intercedebat, quantam fuit incidere necesse inter Cæsarem, atque Antonium, quum se uterque principem, non solùm urbis Romanæ, sed orbis terrarum, esse cuperet.

Cap. XXI. *Atticus, senex, aegrotus, moriendi consilium aperit.*

Tali modo quum vii et lxx annos complesset, atque ad extremam senectutem non minùs dignitate, quàm gratiâ fortunâque, crevisset (multas enim hæreditates nullâ âlia re, quàm bonitate est consecutus), tantâque prosperitate usus esset valetudinis, ut annis triginta medicinâ non indiguisset: nactus est morbum, quem initio et ipse et medici contempserunt; nam putârunt esse tenesmon, cui remedia

celeria faciliaque proponebantur. In hoc quum tres menses sine ullis doloribus, praeterquam, quos ex curatione capiebat, consumpsisset, subitò tanta vis morbi in unum intestinum prorupit, ut extremo tempore per lumbos fistula putris eruperit. Atque hoc priusquam ei accideret, postquam in dies dolores accrescere febresque accessisse sensit, Agrippam generum ad se arcessiri jussit, et cum eo L. Cornelium Balbum, Sextumque Peducæum. Hos ut venisse vidit, in cubitum innixus: *Quantam*, inquit, *curam diligentiamque in valetudine meâ tuendâ hoc tempore adhibuerim, quum vos testes habeam; nihil necesse pluribus verbis commemorare; quibus quoniam, ut spero, satisfeci, nihilque reliqui feci, quod ad sanandum me pertineret, reliquum est, ut egomet mihi consulam. Id vos ignorare nolui; nam mihi stat alere morbum desinere. Namque his diebus quidquid cibi sumpsi ita produxi vitam, ut auxerim dolores sine spe salutis. Quare a vobis peto primùm, ut consilium probetis meum, deinde ne frustra dehortando conemini.*

C. XXII. *Atticus inediâ moritur, et sepelitur.*

Hac oratione habitâ, tantâ consrantiâ vocis, atque vultûs, ut non ex vitâ, sed ex domo in domum videretur migrare. Quum quidem Agrippa, eum flens, atque osculans, oraret, atque obsecraret, *ne ad id, quod natura cogeret, ipse quoque sibi accelera-ret, et, quoniam, tum quoque posset temporibus superesse, se sibi suisque reservaret*, preces ejus taciturnâ suâ obstinatione compressit. Sic quum biduum cibo se abstinuisset, subitò febris decessit, leviorque morbus esse cœpit. Tamen propositum nihilò seciùs peregit. Itaque, die quinto postquam id consilium inierat, pridie kal. april., Cn. Domitio, C. Sosio Coss. decessit. Elatus est in lecticulâ, ut ipse præscripserat, sine ullâ pompâ funeris, comitantibus omnibus bonis, maximâ vulgi frequentiâ. Sepultus est juxta vìam Appiam, ad quintum lapidem, in monumento Q. Cæcilii avunculi sui.

VERBA CORNELIAE,

GRACCHORUM MATRIS,

Ex Cornelii Nepotis libro excerpta.

Dicis pulchrum esse inimicos ulcisci. Id neque majus neque pulchrius cuiquam, atque esse mihi videtur, sed si liceat republicâ salvâ ea persequi. Sed quatenus id fieri non potest, multo tempore multisque partibus inimici nostri non peribunt, neque uti nunc sunt, erunt, potiùs quam respublica profligetur, atque pereat.

EADEM ALIO LOCO.

Verbis conceptis dejerare ausim, præterquam qui Tiberium Gracchum necârunt, neminem inimicum tantùm molestiæ, tantùmque laboris, quantùm te, ob has res mihi tradidisse; quem oportebat omnium eorum, quos antehac habui liberos, partes eorum tolerare, atque curare, ut quàm minimum sollicitudinis in senectâ haberem, utique quæcumque ageres, ea velles maximè mihi placere, atque uti nefas

haberes rerum majorum adversùm meam sententiam quidquam facere: Præsertim mihi, cui parva pars vitae superest, ne id quidem tam breve spatium potest opitulari, quin et mihi adverseris, et rempublicam profliges. Denique quae pausa erit? Et quando desinet familia nostra insanire? Et quando modus ei rei haberi poterit? Et quando desinemus, et habentes, et præsentes molestiis desistere? Et quando perpudescet miscendâ atque perturbandâ republicâ? Sed si omninò id fieri non potest, ubi ego mortua ero, petito Tribunatum, post me facito, quod lubebit, quum ego non sentiam. Ubi mortua ero, parentabis mihi, et invocabis deum parentem. In eo tempore non pudet, te eorum deûm preces expetere, quos vivos, atque praesentes, relictos, atque desertos habueris? Ne ille sinat Jupiter, te ea perseverare, nec tibi tantam dementiam venire in animum: et si perseveras, vereor, ne in omnem vitam tantùm laboris culpâ tuâ recipias, ut in nullo tempore tuae tibi placere possis.

FINIS.

INDEX
EXCELLENTIUM IMPERATORUM.

A. S. E.

MONSIGNOR ROSINI

Presidente della Regia Università degli Studj e della Giunta di Pubblica Istruzione.

Francesco Masi, publico Stampatore desidera di ristampare il *Cornelii Nepotis Vitae excellentium Imperatorum* in 12. perciò prega la bontà di V.E. degnarsi commetterne la revisione.

Francesco Masi

Presidenza per la Giunta di Pubblica Istruzione.

A dì 17. *Febbrajo* 1823.

IL REGIO REVISORE

SIGNOR

BIAGGIO ROBERTO

Avrà la compiacenza di rivedere l'opera soprascritta, e di osservare se vi sia cosa contro la Religione, ed i dritti della Sovranità.

Il Deputato per la revisione de' libri.

Canonico Francesco Rossi.

A. S. E.

MONSIGNOR ROSINI

Presidente della Regia Università degli Studj della Pubblica Istruzione.

Signore

Sono note a chiunque le vite de' più rinomati Comandanti d'armata scritte nell'elegante Lingua del Lazio dal Classico Latino Cornelio Nipote. Si domanda oggi lodevolmente dal nostro Tipografo Signor Masi di ristamparlo. Stimo cosa utilissima, che V.E. Reverendissima gliene accordi il permesso, sono col dovuto ossequio.

D. V. E. Reverendissima.

Napoli 17. Febbrajo 1823.

Umil.° Div.° Obb.° Serv.
Biaggio Ruberti Regio Revisore.

Napoli 19. Febbrajo 1823.

LA GIUNTA DI PUBBLICA ISTRUZIONE.

Veduta la dimanda dello Stampatore Francesco Masi, con la quale chiede di ristampare le *Vitae excellentium Imperatorum* di Cornelio Nipote;

Veduto il favorevole rapporto del Regio Revisore Signor D. Biaggio Roberti;

Si permette, che le indicate vite si ristampino; però non si pubblichino senza un secondo permesso, che non si darà, se prima lo stesso Regio Revisore non avrà attestato di aver riconosciuta nel confronto uniforme la impressione all' Originale approvato.

Il Consultore di Stato, e Presidente
MONSIGNOR ROSINI.

Il Consultore di Stato Segretario Generale, e Membro della Giunta
LORETO APRUZZESE.